

UNIVERZITA KARLOVA

filozofická fakulta

katedra teorie kultury

Vít Erban

Kultura a divočina

Kultivace a přirozenost v pojetí Garyho Snydera

diplomová práce

vedoucí práce: PhDr. Jitka Ortová, CSc.

Praha 2001

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně, jen za pomoci uvedené literatury.

Poděkování:

Rád bych poděkoval PhDr. Jitce Ortové, CSc. za pečlivé, pozorné a vstřícné vedení této práce, ale i za šest semestrů kurzu kulturní ekologie, který mi umožnil uvědomit si význam Garyho Snydera a zařadit jej do patřičného kontextu.

Děkuji také Luboši Snížkovi, překladateli Garyho Snydera do češtiny, za ochotné zapůjčení dosud nepřeložených textů, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

A konečně děkuji několika spolužákům za pět let společného studia, intenzivních výměn názorů a nezapomenutelných zážitků. Byly mi velkým přínosem.

Vít Erban

OBSAH

I. ÚVOD	4
“Štětování”	5
II. ŽIVOT A DÍLO GARYHO SNYDERA	9
“Údolí Nooksack”	10
II.1. Biografie G. Snydera	11
II.2. Charakteristika díla G. Snydera	18
II.3. Bibliografie G. Snydera	28
II.3.1. Poezie	
II.3.2. Eseje, rozhovory, cestovní deníky	
II.3.3. Souborné dílo	
III. PŘÍRODA, PŘIROZENOST, DIVOČINA	29
“Čeření na hladině”	30
III.1. Příroda a přirozenost	31
III.2. Divočina jako archetyp	39
III.3. Obhajoba divoké přírody	43
III.4. Divočina jako geografické teritorium	45
III.5. Divokost jako podstata přírody	50
III.6. Divočina jako psychické teritorium	52
IV. KULTURA A DIVOČINA	55
“Dlouhé vlasy”	56
IV.1. Divokost mysli a jazyka	57
IV.2. Kultivace a přirozenost	66
IV.3. Kultura versus civilizace	77
V. NÁVRAT KE “KULTUŘE DIVOČINY”	84
“Pojistné žďáření”	85
VI. ZÁVĚR	89
“Vrcholky borovic”	90
VII. PRAMENY A LITERATURA	96
“Topůrka”	97
VII.1. Prameny	98
VII.2. Literatura k dílu G. Snydera	99
VII.3. Ostatní použitá literatura	100

I.

ÚVOD
“Štětování”

Štětování

*Položte tato slova
před svou mysl jako kameny
napevno, vlastníma rukama
na vybrané místo, dejte je
před tělo i mysl
v prostoru a čase:
pevnost kůry, listu nebo stěny
věci ke štětování:
valouny mléčné dráhy
bloudící planety
tyto básně, lidé
ztracení poníci
s tažnými sáněmi
a kamenité spolehlivé stezky.
Světy jako nekonečná
čtyřrozměrná
hra Go.
Mravenci a oblázky
v tenké vrstvě jílu, co kámen to slovo
omletý balvan v potoce
Žula: zbarvená
v mukách ohně a tíhy
krystal a sediment stmelený v žáru
všechno se mění, v myšlenkách
stejně jako věci.*

(ze sbírky *Štětování*; SNYDER, 1997b, s.19)¹

---

¹ "Štětování" je umísťování kamenů na hladké příkré skále za účelem vytvoření horské stezky pro koně.

V této práci bych rád představil autora, jehož *“smysl a cit pro všechno živé vždycky prostupoval jeho bytost i jeho dílo”*² - amerického básníka, překladatele, orientalistu, antropologa a ekologa Garyho Snydera. Přestože je Snyder znám především jako jeden z nejvýznamnějších současných amerických básníků, nepůjde o práci literárně vědní, nýbrž se zaměříme na obecnější témata a aspekty jeho tvorby, zejména na jeho pojetí přírody, kultury a jejich vzájemných vztahů.

Rád bych však úvodem zdůraznil, že u Snydera nelze zcela odlišit tvorbu s uměleckými záměry od tvorby teoretizující, neboť se tematicky i výrazově prolínají, a jestliže jsou Snyderovy výpovědi něčím originální a působivé, pak je to právě díky jeho interdisciplinaritě a mimořádné schopnosti integrace a syntézy nejrůznějších oborů a přístupů. *“Snyder je živá encyklopedie věcí, jak přirozených, tak i umělých: co jsou, jak byly vytvořeny, k čemu jsou používány, jak fungují. A ty pak pohotově začleňuje do systému, který je ekologický v nejširším slova smyslu.”*³ Rozhodl jsem se tedy v této práci ilustrovat Snyderovy myšlenky ukázkami z jeho poezie, abych názorně předvedl jeho přesvědčení, že *“primitivní pohled na svět, nejzazší vědecké poznání a básnická imaginace jsou spojené síly”*⁴, a že *“etika a estetika jsou hluboce propojené”*⁵. Každá z kapitol je uvedena básní, která v jistém smyslu předjímá a uměleckou formou shrnuje její téma.

U Snydera (jako u každého autora stojícího na pomezí vědy a literatury) je to, co je řečeno, stejně důležité jako způsob, jakým je to řečeno. Nemělo by smysl překládat jeho vlastní, často vtipná a výstižná vyjádření do akademického slovníku. Abych ukázal, nakolik umění zkratky, asociace či nadsázky často osvětlí věci lépe než sebestřednější odborný termín, využil jsem v této práci velkého množství Snyderových vlastních slov. Mnoho přímých citací obsahuje tato práce také z toho důvodu, že

---

² BLUMFELD, 1996, s.22

³ Weinberger, in: SNYDER, 1999a, s.321 (překl. aut.)

⁴ Snyder, cit. podle: STEUDING, 1976, s.168 (překl. aut.)

⁵ SNYDER, 1995a, Poznámka, (překl. aut.)

značná část Snyderova díla nebyla dosud přeložena do češtiny⁶ a toto byla první možnost, jak představit jeho esejistické dílo v poměrně širokém průřezu⁷. A konečně - Snyderův záběr je natolik obsáhlý a množství asociací a souvislostí, jež člověka při studiu jeho textů napadá, je tak bezbřehé, že postavit práci na přímých citacích byl vlastně jediný způsob, jak se při interpretaci Snyderova díla příliš nezaplést do vlastních názorů a nezaměňovat Snyderovy myšlenky se svými vlastními.

V žádném případě však nelze tuto práci považovat v jejím rozsahu a záběru za zcela analogickou šíři témat, kterými se Snyder zabývá. Zaměřil jsem se výhradně na klíčové téma jeho tvorby (klíčové proto, že proniká i do témat ostatních, byť neméně důležitých) - a to je téma divočiny, divokosti, přirozenosti a jejich vztahů k lidské kultuře. Další témata Snyderovy tvorby - jako je *ekopoetika* (psaní o přírodě a "přirozené psaní" ve smyslu nalézání analogie mezi lidskou tvorbou a přírodní kreativitou), *etnopoetika* (odkrývání podstaty poezie teoretickým studiem i experimentálním využíváním primitivních, tedy prvotních forem ústní slovesnosti), *znovuosídlování* (znovunalézání smyslu pro "život v místě" se všemi kulturními a ekologickými důsledky) a *nutnost zachování kulturní a biologické diverzity*⁸ - jsem musel vynechat nebo je nanejvýše zmínit, aby se ústřední téma práce - *vztah kultury a divočiny* - příliš nerozvolnilo, respektive nerozpadlo⁹.

---

⁶ Vlastní, tedy neprofesionální překlady jsou v této práci označeny značkou "překl. aut.". Překlady citátů z knihy *A Place in Space* (SNYDER, 1995a) si bude moci čtenář zanedlouho zkontrolovat přihlédnutím k profesionálnímu překladu, na němž pracuje L. Snížek, a který by měl vyjít koncem tohoto roku jako společný titul nakladatelství DharmaGaia a Maťa.

⁷ Přestože jsem při psaní této práce neměl k dispozici všechny Snyderovy texty (srov. *Bibliografie G. Snydera a Prameny*), nejsem si vědom, že by mi uniklo něco podstatného ze Snyderova esejistického díla, tedy alespoň nic, co by se týkalo zvoleného tématu.

⁸ Tomuto tématu jsem se věnoval v jiné práci (ERBAN, 1999).

⁹ Vzhledem k šíři Snyderova záběru a asociativnímu způsobu jeho psaní bylo právě toto riziko všudypřítomné. Snyder nevytvořil žádný pevný teoretický systém - tento systém musí teoretik, který se jeho dílem zabývá, dodatečně vytvořit sám. Při studiu tohoto autora jsem si uvědomil, nakolik je vše propojené se vším, že příčina a následek jsou jen umělými termíny, jež zdaleka nepostihují spletitost živoucí reality, a že lineární řazení slov je pouze způsob, jak se lépe dorozumět. Můj pokus teoreticky systematizovat Snyderovo esejistické dílo se ukázal být velmi tvrdým oříškem. V tomto smyslu se mi jako nedocenitelný pomocník osvědčil bohatě rozvětvený poznámkový aparát, ale také metoda nepokoušet se zbytečně členit text na menší kapitoly a podkapitoly a nechat

“Základem Snyderova díla je Příroda - zvláště ‘divoká příroda’, ‘divoká mysl’ (...).”¹⁰ Zatímco divoká příroda ve smyslu geografickém je tématem přírodních věd, divokost projevující se v naší psychice a v kultuře je spíše tématem věd humanitních. Přestože u Snydera jsou oba tyto aspekty pojmu *divočina* zastoupeny ve stejné míře, soustředil jsem se více na aspekt druhý. Tato práce by tedy neměla být chápána jako ekologická, ale jako kulturologická. Nepojednává ani tak o problematice ochrany přírody jako spíše o ochraně a revitalizaci přirozených zdrojů kultury. Tomu odpovídá i výběr literatury, který jsem využil k závěrečnému zařazení Snyderova díla do kontextu podobně zaměřených autorů.

Vztah přírody a kultury je bezesporu jedním z ústředních kulturologických témat. Interdisciplinarita, schopnost vidět za jednotlivými fakty širší souvislosti a snaha začlenit tyto souvislosti do nového kontextu je ryze kulturologickou metodou. Cílem této práce je tedy dokázat na příkladu osobnosti a díla Garyho Snydera, jak plodná může být syntéza vědeckého, religiózního a uměleckého pohledu na svět, a kolik užitečných a inspirativních podnětů se nám může dostat od autorů stojících “na pomezí”, mezi obory a na křižovatce zdánlivě protichůdných paradigmat.

---

téma volně vyplynout z delších úseků (proto má tato práce v poměru ke svému rozsahu poměrně málo kapitol). V zásadě lze říci, že jsem se po mnoha marných pokusech dopracoval (ve shodě s povahou Snyderovy tvorby) k výhodám syntetického postupu oproti analytickému.

¹⁰ Dodge, in: SNYDER, 1999a, Předmluva (překl. aut.)

II.

ŽIVOT A DÍLO GARYHO SNYDERA “Údolí Nooksack”

II.1. Biografie G.Snydera

II.2. Charakteristika díla G.Snydera

II.3. Bibliografie G.Snydera

II.3.1. Poezie

II.3.2. Eseje, rozhovory, deníky

II.3.3. Souborné dílo

Údolí Nooksack

únor 1956

*Na samém konci cesty na sever
v chatě sběračů lesních plodin
na okraji rozlehlé mokřiny
která se táhne dál do lesů a oblačných hor
krmím celé odpoledne kamna cedrovými poleny
pozoruji, jak se temné nebe tmí, plachtění volavky
obrovské štěně setra, jak dřímá na zaprášeném lehátku
vysoké shnilé pařezy v druhotných lesích
roztroušené farmy v zákrutech řeky Nooksack.*

Začíná tah pstruhů

ještě týden a pojedu zpátky

dolů po devětadevadesátce do San Franciska

a pak do Japonska.

*Celá Amerika jenom na jih a východ
pětadvacet let tady mě přivedlo až na konec téhle cesty
k bodu, kde se obracím zpět
víc svázán s touto zemí - se skálou stromem i člověkem
probuzený víc než kdy předtím, stále připraven odejít.*

zatracený vzpomínky

*všechny ty pustý teorie, omyly a pochybný úspěch
školy, holky, kšefty, zkus tomu přijít na kloub
a udělat z téhle básně žvást, omluvu
hloupej vtíp na všechny ty promrhaný příležitosti.*

cedrové stěny

pach naší farmy, zpola postavené v roce '35.

Kopce se topí v mracích

Další horká káva. Pes

se točí a točí, nechá toho a spí.

(ze sbírky *Štětování*; SNYDER, 1997b, s.15)

II.1. Biografie Garyho Snydera

Abychom mohli plně docenit originalitu a přínos Snyderovy syntézy, je nezbytné přehlédnout jeho životní příběh a zmínit nejdůležitější vlivy, jež spoluutvářely jeho osobnost a dílo. *“Pokud jde o skutečné sepětí vlastního života a tvorby, jejich vzájemnou provázanost a splývání v jedno, pak budeme v euroamerické kultuře jen těžko hledat vhodnější příklad.”*¹¹ Charakteristika Garyho Snydera jako osobnosti integrující nejrůznější poznatky, zkušenosti, obory a přístupy se netýká jen jeho tvorby, ale také jeho zevnějšku a bezprostředního dojmu, jímž působí na lidi kolem sebe. *“Gary Snyder vypadá se svými vystouplými lícními kostmi, zářivýma očima a řídkým voussem jako šlachovitý čínský mudrc, a pokud jde o jeho charakter, je to směs oregonského dřevaře, námořníka, indiánského šamana, orientálního učenice, sanfranciského hippieho a mnicha s houpavou chůzí, který tuhou disciplínu přijímá s lehkým srdcem (...).”*¹²

Gary Sherman Snyder se narodil 8.května 1930 v San Francisku, ale když mu byly dva roky, odstěhovala se jeho rodina na malou lesní farmu severně od Seattlu ve státě Washington, kde Snyder vyrůstal až do svých dvanácti let. Zde si vypěstoval *“schopnost značné nezávislosti a samostatnosti v řadě řemeslných a odborných prací”*¹³, ale také *“vztah k přírodě a důvěru ve vlastní schopnosti, disciplínu a houževnatost amerického Západu”*¹⁴. Zde se setkává s původními obyvateli amerického kontinentu a při svých brzkých výletech do nedalekých hor získává první zkušenosti s životem v divoké přírodě a seznamuje se s její povahou, pravidly přežití a s možnostmi člověka obstát v jejích lekcích. Také zde přichází do bezprostředního styku s devastací rozsáhlých lesních komplexů amerického Severozápadu a tento kontrast divoké přírody, moudrosti jejích původních, přirozených, divokých společenství (rost-

---

¹¹ SNÍŽEK, 1997, s.157

¹² Watts, in: SNYDER, 1997b, s.59

¹³ JAŘAB, 1995, s.67

¹⁴ STEUDING, 1976, s.17 (překl. aut.)

linných, živočišných i lidských) a krátkozrakosti soudobých lidských zájmů se pak natrvalo odrazí ve Snyderově celoživotním zájmu o ekologii, antropologii a v jeho angažovanosti při obhajobě zájmů divoké přírody a domorodých kultur. *“Když jsem byl mladý, cítil jsem bezprostřední, intuitivní a hlubokou sympatii k přírodnímu světu, kterou mě nikdo neučil (...). Tento smysl pro opravdovost, dokonalost a skutečnou povahu přírody mě už jako dítě nutil uvědomovat si rozpory, které jsem viděl všude kolem sebe ve státě Washington, ve způsobu těžby, kácení, v rozvoji, ve znečištění.”*¹⁵

V roce 1942 se Snyderova rodina stěhuje do Portlandu ve státě Oregon. Během svých středoškolských a vysokoškolských studií Snyder získává zkušenosti na nejrůznějších (fyzicky i psychicky často velmi náročných) brigádách ve volné přírodě, ať už jako cestář, plavčík či dřevorubec. Několik prázdninových týdnů stráví zcela odloučen od civilizace na vrcholcích hor v národních parcích jako protipožární hlídač a během pozdějších studií v Japonsku se nechává najmout na osm měsíců jako topič na zámoceánský tanker. Toto *“cílevědomé snažení sledovat souběžně rozvíjení schopností rukou a intelektu už od mládí představuje přímo filosofickou integritu osobnosti”*¹⁶. Všechny tyto podněty bezprostředně ovlivní Snyderovu tvorbu a odrazí se v jeho celoživotní sympatii a identifikaci s obyčejnými lidmi a v obdivu k prosté řemeslné práci. *“Pro můj vývoj byly práce, které jsem kdy dělal, stejně významné jako knihy, které jsem přečetl. Vypěstovaly ve mně cit pro tělo a pro jazyk, a také mě přinutily uvědomit si, že inteligence a vhled, citlivost, uvědomělost a důvtip nejsou vyhrazeny jen vzdělavcům (...).”*¹⁷

V roce 1948, po dokončení Lincoln High School, začíná Snyder studovat antropologii a literaturu na portlandské Reed College se zaměřením na etnologii a ústní slovesnost severoamerických Indiánů. Po

---

¹⁵ SNYDER, 1999a, s.92 (překl. aut.)

¹⁶ JAŘAB, 1989, s.333

¹⁷ Snyder, cit. podle: STEUDING, c.d., s.28 (překl. aut.); Snyder říká, že v jeho verších se často odráží rytmus fyzických prací, které právě vykonává a styl života, který právě žije. Steuding dodává, že Snyder se v jistém smyslu pokouší ztotožnit své psaní poezie

třech letech ukončuje studia dodnes ceněnou bakalářskou prací *The Dimensions of a Myth*¹⁸, v níž se zabývá mytologií Indiánů Severozápadního pobřeží. Tato teoretická práce *“dokazuje Snyderovy vědecké schopnosti, ale zároveň ukazuje jeho hlubší směřování k poezii. Na Reed College se Snyder chopil příležitosti zužitkovat svou imaginaci spolu s akademickými analytickými schopnostmi, jež se učil rozvíjet. Formální vzdělání mělo na myšlení Garyho Snydera (...) velmi důležitý vliv (...).”*¹⁹

V závěru svých studií na Reed College se Snyder začíná zajímat o kulturu Dálného východu, a proto dva roky po dokončení antropologie se zapisuje na studia čínštiny a japonštiny na Kalifornské univerzitě v Berkeley. Jeho překlady staré čínské poezie mu v roce 1955 vynášejí první uznání literární kritiky.

Během studií na Kalifornské univerzitě začíná Snyder praktikovat zenovou meditaci a zenový buddhismus se postupně stává základní a neodmyslitelnou součástí jeho životního názoru. *“Žádný básník v americké literatuře nepřijal buddhistickou psychologii tak plně a hluboce za vlastní. Snyderovo v základech mystické vnímání jednoty všech živých forem se stalo významnou silou v ekologickém hnutí.”*²⁰ *“Snyderova znalost buddhismu se zdá být hluboká a jeho přijetí buddhistických kulturních hodnot opravdové (...).”*²¹ Zároveň se Snyderův buddhismus prolíná se zájmem o kulturu původních obyvatel Ameriky a vytváří tak velmi specifickou a plodnou syntézu. *“Můj duchovní vývoj se ocitl na*

---

s manuální činností a “poctivou prací”, která byla na “tvrdém” americkém Severozápadě vždy velmi vysoko ceněna (tamtéž).

¹⁸ Tato Snyderova školní práce vyšla knižně v roce 1979 pod názvem *He who hunted birds in His Farther's Village: Dimensions of a Haida Myth*.

¹⁹ STEUDING, c.d., s.67, (překl. aut.); Snyder ostatně využil a zpracoval některá témata a závěry této práce ve své druhé básnické sbírce *Myths and Texts* z roku 1960.

²⁰ STEUDING, c.d., úvod (překl. aut.); Tento zájem nebyl zdaleka tak exotický, jak by se nám dnes mohlo zdát, neboť Severozápad Spojených států má k Číně, Indii a zvláště Japonsku geograficky relativně blízko a v 50. a 60. letech probíhaly mezi Severozápadem USA a Dálným východem daleko intenzivnější kulturní výměny než s Evropou. Jeden z nestorů této básnické generace, K. Rexroth k tomu prohlásil: *“Koneckonců Tichý oceán je jenom voda a Čína a Japonsko jsou vlastně sousedi. Hustě obydlená země bývá v takovém případě překážkou. Oceán, stejně jako pouště a stepi v nitru Asie, tvoří dlouhý most.”* (Rexroth, cit. podle: SNÍŽEK, 1997, s. 159)

²¹ MOLESWORTH, 1983, s.77 (překl. aut.)

*jedné straně v říši peyotlu a šamanismu, kontaktů s Indiány, ve světě přírodního mysticismu, animismu, dlouhých vlasů a korálků, a na druhé straně ve světě studia sanskritu, čínštiny a tradičních východních filozofií.*²²

At' už jde o inspiraci Dálným Východem, nedůvěru k civilizačnímu pokroku, rostoucí ekologické vědomí či sympatii s nízkými společenskými vrstvami, lze říci, že Snyder důsledně rozvinul vše, co stálo ve středu zájmu tehdejší americké kontrakultury. Proto není divu, že se v roce 1955 stává jednou z klíčových osobností slavné beatnické "sanfranciské renesance" po boku Jacka Kerouaca, Allena Ginsberga a mnoha dalších, u nichž si rychle získával "*přirozený respekt tím, co říká, i tím, co uměl*"²³. Svě beatnické přátele inspiroval v hledání nového životního stylu do té míry, že Jack Kerouac učinil Snydera hlavní postavou svého románu *Dharmoví tuláci*²⁴. Současně se však od nich odlišoval svou schopností duševní i fyzické disciplíny a životním stylem spíše přírodního nežli barového dobrodruha. To, co u beatníků působilo na nejvýše jako gesto vzpoury proti stávajícím společenským hodnotám, bylo u Snydera podloženo poctivým studiem, znalostí širokých souvislostí a autentickou životní zkušeností. Sám Kerouac vykreslil charisma svého přítele na pozadí beatnické komunity takto: "*Bylo v něm cosi důstojného a silného a lidsky nadějného, a to se mi líbilo, protože ostatní básníci byli buď příliš zjemnělí ve svém esteticismu nebo až moc hystericky cyničtí, jak doufali v cokoli, anebo příliš uzavření a obrácení do sebe, či naprosto nesrozumitelní a nepochopitelní (...).*"²⁵

---

²² Snyder, cit. podle: BLUMFELD, c.d., s.22

²³ JAŘAB, 1989, s.333; Snyder byl jedním ze šesti básníků, kteří v sanfranciském Six Gallery 13.října 1955 veřejně četli ze svých veršů. Atmosféra tohoto památného večera, který se stal počátkem celoamerického hnutí beat-generation (A.Ginsberg zde přednesl své slavné *Kvílení*), je barvitě vylíčena v románu J.Kerouaca *Dharmoví tuláci* (KEROUAC, 1994; KEROUAC, 1992).

²⁴ V Kerouacově knize se Gary Snyder jmenuje Japhy Ryder. Přestože je zde Snyderova osobnost vylíčena poměrně autenticky, Snyder se od svého románového obrazu poněkud distancuje: "*Japhy Ryder nejsem já. To je Kerouacův hrdina. Já jsem byl pouze jeho předlohou. Dharmoví tuláci jsou beletrii, ne literaturou faktu.*" (Snyder, cit. podle: SNÍŽEK, 2001, s.32)

²⁵ KEROUAC, 1992, s.112; K tomu je třeba dodat, že Snyder se za příslušníka "zbité generace" nikdy nepovažoval a spíše se hlásil k pozdější generaci hippies. Také literární kritika zdůrazňuje, že Snyder (byť je s beatniky generačně i tematicky spřízněn a

V centru společenského a uměleckého dění se ostatně Snyder nezdržuje dlouho. V roce 1956 odplouvá pod záštitou místní zenové organizace na stipendium do Japonska a následujících deset let s občasnými přestávkami (např. již zmíněná práce na tankeru v roce 1957 nebo půlroční cesta po Srí Lance, Indii a Nepálu s Ginsbergem, Orlovským a manželkou v roce 1962,) poznává Japonsko, zdokonaluje se v japonštině (sám si vydělává na živobytí lekcemi angličtiny pro japonské obchodníky a podnikatele), ale především studuje a praktikuje v několika kláštrech v Kjótu zen-buddhismus pod vedením Odu Sešo Rošiho až do jeho smrti v roce 1966. Tento zenový mistr (a zen-buddhismus všeobecně) měl velký vliv na Snyderovo pojetí *kultivace a přirozenosti*.

Mezitím mu v Americe vychází první básnická sbírka *Riprap* (1959) a rok nato druhá, *Myths and Texts*, která vzbudila velký ohlas u literární kritiky. Po svém návratu do Ameriky v roce 1966 je už Snyder vedle A. Ginsberga, T. Learyho či A. Wattse pokládán za jednoho z “guruů” nastupující generace hippies a nechybí na tzv. “Shromáždění kmenů” v lednu 1967 v sanfranciském Golden Gate Park, které je považováno za oficiální počátek tohoto hnutí. Snyder generaci hippies ovlivnil zejména úvahami o možnostech přirozenější komunitní společenské organizace, která by se inspirovala strukturou kmenových společností původních obyvatel severoamerického kontinentu, ale také nechutí ke státnímu zřízení, jehož represivní povaha byla v Americe šedesátých a sedmdesátých let terčem útoku mnoha umělců a intelektuálů. Během několika následujících měsíců si Snyder s několika přáteli vyzkouší komunitní způsob života na malém sopečném ostrůvku u pobřeží Kjúšú, a zde se nechává oddat se svou druhou manželkou. Rok nato se jim narodí syn, což pro Snydera představuje velký životní i tvůrčí předěl²⁶.

“Tématem (...) se stává rodina, která v sobě zahrnuje všechna dosavadní témata - ekologii, lásku k bližnímu, ke Světu, vnitřní smír.”²⁷

---

pojily jej s nimi úzké přátelské kontakty) vycházel ze zcela odlišného přístupu k životu a zdaleka význam beatnické generace přerostl (viz např.: JAŘAB, c.d.; SNÍŽEK, 1997).

²⁶ Dnes je Snyder potřetí ženatý, má dva syny a dvě adoptované dcery.

²⁷ SNÍŽEK, 1997, s.166

Snyder se s rodinou definitivně vrací do Ameriky (kde už mu mezitím vyšla třetí a čtvrtá básnická sbírka), žije v San Franciscu a v San Juan Ridge na úpatí svahů Sierry Nevady začíná stavět pozoruhodnou horskou farmu, kam se v roce 1971 po narození druhého syna stěhuje s rodinou natrvalo²⁸. *“To je začátek nové Snyderovy životní etapy - více se obeznámuje s historií a současnou situací Indiánů a začíná hledat kořeny, místo k životu, zakoušet žítí v místě.”*²⁹ “Znovuosídlování” a “znovuzabydlování se”³⁰, tedy znovuoživení přirozených vazeb člověka, jeho kultury a regionu se stává ústředním tématem jeho literárních i praktických aktivit. Stává se spoluzakladatelem a jedním z hlavních představitelů Rady povodí řeky Yuby, která sdružuje asi dva tisíce lidí a spolu s dalšími asi čtyřiceti podobnými sdruženími vytváří rozsáhlou celoamerickou síť ekologické organizace Rady povodí Želvího ostrova, která vystupuje proti ekonomickým zájmům nejrůznějších dřevařských a těžařských firem a jejich korporací. Kromě znovuosídlování a ochrany svého domovského regionu Snyder cestuje a účastní se nejrůznějších ekologických a literárních konferencí, besed a seminářů. V roce 1972 je delegován organizací Přátelé Země do Stockholmu na konferenci OSN o životním prostředí³¹. Často navštěvuje poslední zbytky původních domorodých kultur v Austrálii, v Africe a na Aljašce, hledá spolu s nimi způsob, jak přežít v dnešní civilizaci a přitom neztratit kulturní identitu, a zároveň se pokouší skloubit jejich znalosti a dovednosti se současným životním stylem. Spolupracuje s nejrůznějšími alternativními komunitami, *“které se v praxi pokoušejí sladit ekologické a duchovní uvědomění s*

---

²⁸ Tato farma (kde Snyder žije dodnes) představuje *“inspiraci vším přirozeně funkčním ze západní i východní architektury. Horské sídlo mimo dosah civilizace rezignující na její energetické a komunikační výhody se přizpůsobuje podle potřeby ročním obdobím a využívá slunečních paprsků jako zdroje tepla i světla.”* (JAŘAB, c.d., s.67)

²⁹ SNÍŽEK, 1997, s.167

³⁰ angl. *“reinhabitation”*

³¹ V prosinci roku 1998 navštívil bezmála sedmdesátiletý Snyder i Českou republiku a pořádal několik autorských čtení a besed v Praze, Brně a Olomouci. Velmi na mě zapůsobil svojí vitalitou, pohotovostí, soustředěností, duchaplností a smyslem pro humor. Můj osobní dojem ze Snydera přesně vystihují slova E. Weinbergera, který Snyderovu osobní přesvědčivost vyjadřuje takto: *“... Plný humoru a překvapivě nedogmatický, s charismatem, jako by už dlouho a důkladně uvažoval o všem, na cokoli je dotázán*

*normálním životem*³², a přednáší na Kalifornské univerzitě v Davisu literaturu a filozofii divočiny.

Dnes má Snyder za sebou deset básnických sbírek, sedm knih esejistických, jedno velké souborné dílo, několik překladů čínské a japonské poezie a mnoho literárních i jiných cen, například Pulitzerovu cenu z roku 1975 za sbírku *Turtle Island* či Bollingenovu cenu za *Mountains and Rivers without End* z roku 1996. Napsány o něm byly dvě knižní monografie. Lze bez nadsázky říci, že dnes je sedmdesátiletý Snyder živou legendou a bývá řazen mezi nejvýznamnější současné americké básníky (v rámci světové literatury je považován za největšího básníka "živé přírody") a zakladatele současného environmentálního hnutí. Je třeba zdůraznit, že tak širokého uznání se Snyderovi dostalo nejen za poezii, ale především za šíři a hloubku jeho záběru a za zcela ojedinělé sladění teorie a praxe, díla a vlastního životního příkladu. *"Pokusil jsem se svůj život tuláka a lesního dělníka, otázky historie a filozofie, které se mi honily hlavou, a odštěpky kořenů náboženství spojit pomocí meditace, peyotlu a 'vnitřních zuřivých rituálů' v jeden celek."*³³ Právě tato originální syntéza uměleckých a náboženských podnětů, vědeckých poznatků a osobních zkušeností je základem přesvědčivosti a podmanivosti jeho výpovědi. *"Gary Snyder ve své poezii - i ve svých esejích - vytváří globální filozofii."*³⁴

II.2. Charakteristika díla G. Snydera

Syntetičnost, synkretičnost a interdisciplinarita je nejnápadnějším vnějším rysem (a zároveň vnitřní podstatou) Snyderova díla. *"Snyder je uznáván jako jeden z velkých syntetizujících intelektů naší doby pro svou obdivuhodnou schopnost odhalovat zřetelné asociace mezi zdánlivě*

(...). *Byl by dobrým osobním mudrcem: přísný, moudrý, zanícený a nečekaně dobrý posluchač.*" (Weinberger, in: SNYDER, 1999a, s.321; překl. aut.)

³² SNÍŽEK, 1997, s.167

³³ SNYDER, 1997b, s.45

*neslučitelnými oblastmi vědění (...). Jeho originalita spočívá v převzetí toho nejlepšího ze 'starých' myšlenek (od Aldo Leopolda až po paleolit) a v jejich slučování a tříbení do nových konfigurací (...).*³⁵

Ch. Molesworth charakterizuje Snyderovo dílo tak, že se “ve svých základních předpokladech (...) radikálně rozchází s převládajícími hodnotami západní společnosti. Zároveň se však k této společnosti obrací svou nabídkou kontrakulturních hodnot (...). Snyder však nenabízí jejich anarchistický či naprosto neomezený výběr (...). Spíše syntetizuje - či synergetizuje - amalgám prvků různých kultur do soudržné a trvalé vize”.³⁶

Jakkoliv však Snyderovy názory stojí v opozici k základním předpokladům západní civilizace, “jeho vize je umožněna právě těmi podmínkami, jež kritizuje” a jeho “kritika je částečně založena na hodnotách nedělitelně smíšených s těmi, jež odmítá”³⁷. Ač se tedy jeho dílo může zdát zcela vyvázané z židovsko-helénsko-křesťanské tradice, už samotným gestem jejího odmítnutí, kritiky a opozice je jeho tvorba do této tradice pevně včleněna a nebyla by bez ní vůbec myslitelná³⁸. Navíc, jak uvidíme později, některé základní hodnoty, na nichž Snyder staví (ať už jde o svobodu a seberealizaci jednotlivce, soběvládnoucí, tedy demokratickou společnost, či o myšlenku přiznání “práv” mimolidské přírodě) jsou převzaty z euroamerického kulturní tradice³⁹.

---

³⁴ SNÍŽEK, 1999, s.10

³⁵ Dodge, in: SNYDER, 1999a, Předmluva (překl. aut.)

³⁶ MOLESWORTH, c.d., s.2 (překl. aut.); Podle Moleswortha Snyderův synkretismus “zajišťuje maximum adaptability spolu s maximem diverzity. V tom je jeho vize analogická s jeho pohledem na přírodu a s úsilím o ekologickou celistvost a komplexnost.” (c.d., s.70; překl. aut.)

³⁷ MOLESWORTH, c.d., s.9 (překl. aut.)

³⁸ Jak říká Molesworth: “Právě toto gesto (...) umísťuje Snydera do tradice amerického politického idealismu.” (c.d., s.69-70; překl. aut.)

³⁹ Je však třeba přiznat, že v Snyderově díle je nápadná absence jakýchkoliv prvků, jež by měly svůj bezprostřední původ v křesťanství. Snyder v knize G.A. Grahama *Conversations: Christian and Buddhist* vypráví příhodu z dětství, kdy ho jeho rodiče, ač sami bezvěrci, přesvědčili, aby si vyzkoušel některou z drobných služeb místnímu kostelu. Při jedné z těchto prací bylo Snyderovi řečeno, že zvířata nemají duši. Po tomto prohlášení Snyder věděl, “že se bude muset poohlédnout po duchovní potravě někde jinde”. (STEUDING, c.d., s. 50; překl. aut.) Přestože Snyder vyčítá křesťanství nepřátelství vůči divočině, přírodě a přirozenosti (tuto výtku však uplatňuje i vůči mnoha prvkům východní civilizace), je si vědom jeho nezastupitelné hodnoty pro evropskou

Snyder tedy propojuje některé aspekty euroamerické kultury s prvky jiných kulturních okruhů či epoch ve prospěch hloubky, soudržnosti a univerzálnosti svých představ. Neusiluje o podkopání základních hodnot a smazání euroamerické kultury, ale o nastolení mezikulturního dialogu, rozpuštění tradičního etnocentrismu a eurocentrismu a nastolení otevřené a tvůrčí kultury, která bude schopna bez předsudků přijímat to, co se zdá být v celosvětové pokladnici kulturního dědictví užitečné a potřebné pro přežití člověka a zachování života na Zemi. *“Synkretismus 20. století spojuje myšlenky buddhismu a taoismu se znovuoživenými detaily celosvětového animismu a pohanství. V těchto tradicích neexistuje představa vnášení pokroku nebo pořádku do světa přírody - buddhismus učí nestálost, utrpení, soucit a poznání. Buddhistické učení říká, že skutečný zdroj soucitu a etického chování není paradoxně jiný, nežli vlastní uvědomění si nepředmětné a prchavé povahy všeho jsoucího. Velká část animismu a pohanství oslavuje realitu i s její nevyhnutelnou bolestí a smrtí a stvrzuje krásu tohoto procesu. Připojíte-li k tomu současnou ekosystémovou teorii a environmentální historii, máte představu, co všechno je do toho zapojeno.”*⁴⁰

Snyder nečerpá tyto představy, znalosti, zkušenosti a dovednosti pouze z prostorové rozmanitosti relativně současných kultur, ale také z hluboké studnice času, během kterého se odehrával příběh lidské evoluce na této planetě. Snyder uvažuje o člověku, jeho podstatě, povaze a místu v přírodě vždy v kontextu několika desítek tisíců let, tedy v dostatečně širokém kontextu na to, aby se mu ukázaly specifické vlastnosti člověka jako druhu, příčiny a důsledky jeho chování, a aby se mu co nejzřetelněji vyjevila naše možná budoucnost a současná rizika. *“Čtyřicet tisíc let je právě tak akorát, protože si můžeme být jisti, že celou tu dobu byl na tom člověk tělesně i duševně stejně, jako je dnes. Veškeré důkazy, které máme, naznačují, že představivost, intuice, intelekt, vtip, rozhodnost, rychlost, zručnost byly plně rozvinuty už před čtyřiceti tisíci*

---

kulturu a s uznáním se vyjadřuje o jeho současných reformních tendencích. (viz SNYDER - SNÍŽEK - KOLÍBAL, 1999, s.33)

⁴⁰ SNYDER, 1995a, s.246 (překl. aut.)

lety.”⁴¹ Snyder dokonce k datování některých svých textů nepoužívá tradiční kalendář, nýbrž hrubý a víceméně symbolický odhad na časové ose v měřítku předpokládaného stáří lidské kultury. Navrhuje, abychom pro lepší pochopení naší současné situace používali vedle “svých” kulturních kalendářů, ať už indického, židovského, křesťanského, islámského či japonského, také tento společný “kalendář rodu Homo”. Zatímco jednotlivé kulturní kalendáře vyprávějí a interpretují příběhy jednotlivých kultur, tento společný kalendář (jenž by byl založen na stále se revidujících vědeckých poznatcích o stáří člověka a jeho kultury) by vyprávěl společný příběh člověka jako druhu⁴².

Snyder je přesvědčen, že postupné sblížování jednotlivých kulturních okruhů (nikoliv však jejich splynutí - Snyder se vždy angažoval ve prospěch zachování kulturní rozmanitosti a uchování kulturní identity) má svou historickou logiku, a že syntetická, synkretická a interdisciplinární forma myšlení plně odpovídá potřebám současnosti. V tomto smyslu Snyder pohlíží na současnou epochu jako na klíčový a nevyhnutelný dějinný moment. *“Víme, že jsme první lidé v historii, kteří mají tolik lidské kultury a předešlé zkušenosti k dispozici, a kteří jsou dostatečně svobodni od závaží tradiční kultury, aby mohli hledat daleko širší identitu.”*⁴³ *“Součástí naší modernosti je sama skutečnost našeho vědomí, že jsme spojeni s našimi počátky, že jsme současníky všech období, členy všech kultur. Semena každé společenské struktury či zvyku jsou v naší mysli.”*⁴⁴ *“Nyní dáváme dohromady všechna dějinná vlákna a propojujeme moderní vědu s primitivními a archaickými prameny.”*⁴⁵

Zájem o dědictví našich předků i příslušníků vymírajících kultur tedy nepředstavuje ve Snyderově pojetí nostalgický návrat k ideálům evropského romantismu, ale pozoruhodnou změnu paradigmatu, která v dějinách euroamerické civilizace nemá obdoby. *“Konečně je tady ge-*

---

⁴¹ SNYDER, 1995b, s.12

⁴² Srov.: SNYDER, 1999a, s. 106-110.

⁴³ SNYDER, 1990, č.27, s.21

⁴⁴ SNYDER, 2000, s.216

⁴⁵ SNYDER, 2000, s.217

nerace bělochů, která je připravena učit se od Starších.”⁴⁶ V tomto smyslu pro Snydera “slovo ‘primitivní’ neznamena minulý, ale **původní a budoucí**”⁴⁷.

Vedle synkretismu kulturního je pro Snyderovo dílo charakteristická také interdisciplinarita, tedy syntéza nejrůznějších vědních oborů. Snyder velmi plodně kombinuje poznatky z prehistorie, kulturní antropologie, ekologie, ale také lingvistiky a dokonce i zoologie, botaniky a geologie. Zvláštní pozornost věnuje nejmodernějším poznatkům z termodynamiky a jiných exaktních oborů, které zakotvují život planety Země v širším kosmickém rámci. Jeho interdisciplinarita však nespočívá jen v integraci nejrůznějších výdobytků vědy, ale také (a především) v syntéze paradigmat, tedy ve slučování nejobecnějších a zdánlivě se vylučujících přístupů ke světu. Tak jako Snyder střídavě (a zároveň současně) promlouvá ústy vědce, buddhisty, básníka a aktivisty, tak se u něj prolíná přístup vědecký, religiózní, estetický a praktický. To se odráží i v jeho literárním stylu. “*Básnická nadsázka, osobní zkušenosti a vzpomínky se tu střídají s vědeckou, úzce odbornou objektivitou, selský rozum s východní symbolikou, myšlenky jsou vedeny oklikami, zámlkami či skoky na základě asociace, a vtip a ironie se tu prolínají s emocionální naléhavostí. Syntetické vidění světa umožňující Snyderovi uchopit věci v nejširších souvislostech, se tak projevuje i v neanalytickém způsobu vyjadřování (...). Snyder zachází s jazykem jako s živou hmotou (...).*”⁴⁸

To je důvodem, proč je jeho myšlení neuchopitelné výhradně z pozice vědy a těžko přístupné odborné analýze (Snyder se bezpochyby nikdy nestane klasikem nějakého vědního oboru či školy), ale zároveň neobyčejně podnětné pro každodenní život. V “přirozeném světě” naší životní zkušenosti také nelze oddělit fakta od významů, empirické zkušenosti od apriorních předpokladů, či poznatky od emocí. Snyder dává přednost konkrétnímu před abstraktním, praxi a empirii před teorií. “*Garyho dílo se vyjadřuje k základním otázkám našich životů. Jak*

---

⁴⁶ SNYDER, 1995a, s.54-55 (překl. aut.)

⁴⁷ SNYDER, 1995b, s.27 (překl. aut.)

⁴⁸ ERBAN, 1996, s.10

je žít s porozuměním, klidnou myslí a elegancí. Neznamená to, že Snyder zná všechny odpovědi, ale že se (...) prosekává do středu běžných záležitostí a vyjadřuje je s neobyčejnou výmluvností. Má schopnost učinit prosté jasným, aniž by je redukoval či zjednodušoval.”⁴⁹

Otázkou tedy zůstává, “za koho” lze Garyho Snydera považovat, jakou “funkci” mu v rámci naší profesní klasifikace přidělit. Řekneme-li, že Snyder je především básníkem, zdaleka tím nevystihujeme charakter a podstatu jeho tvorby. “Snyderova próza je důležitým kontextem pro čtení jeho poezie. Ti, kdo posuzují Snydera na základě jeho životního stylu či role kulturního hrdiny a nechtou jej pouze (...) jako lyrického básníka, mají přinejmenším částečně pravdu. Tento kontext je primární a současně nedostačující.”⁵⁰ Řekneme-li o Snyderovi, že je básníkem, opomíjíme význam, jenž může mít i pro úzké vědecké kruhy, řekneme-li, že je buddhistou, opomíjíme Snyderův ekologický a kontrakulturní aktivismus. Snyderovy aktivity v oblasti poezie, environmentalismu či buddhismu nelze jednoduše oddělit, tak jako nelze roztřídit jeho celistvý životní názor do přehledných škatulek osobních zkušeností, subjektivních pocitů, estetických dojmů, mytologických obrazů a ověřených vědeckých faktů. Snyder v sobě stmeluje podněty a aktivity, které se ve všeobecném povědomí vylučují. Tento apriorní dojem neslučitelnosti je dán tím, že v naší kultuře máme společenské funkce a profese rozděleny podobně, jako je rozbita i naše představa o světě jako celku. Celistvou osobností (jíž je Snyder typickým příkladem) se však člověk stává tehdy, když se naučí vstřebávat okolní podněty a přistupovat ke světu otevřeně, bez apriorních předsudků a předpokladů. Svět jako celek se pak odráží i v soudržnosti jeho životního názoru.

Molesworth charakterizuje Snydera jako *vizionáře*. To je velmi vhodné označení, neboť jde o společenskou funkci či roli, kterou známe,

---

⁴⁹ Dodge, in: SNYDER, 1999a, Předmluva (překl. aut.); Snyder své dílo charakterizuje takto: “Má poezie je o práci, lásce, smrti a hledání moudrosti. Všechno, co máme, je půda pod nohama, mysl a tělo, muž a žena, kteří nás zrodili, muži nebo ženy, s nimiž žijeme, děti, které jsme zrodili, a přátelé, které známe.” (Snyder, cit. podle: SNÍŽEK, 1997, s.174)

⁵⁰ MOLESWORTH, c.d., s.12 (překl. aut.)

ale která se z naší kultury spolu s rozpadem celistvého přístupu a s příkrým oddělením vědy, umění a náboženství vytratila. Přitom vizionářství (které nelze zaměňovat s “věštěním” či různými magickými praktikami) je staré jako lidstvo samo. Vizionář je člověk, který v průběhu života nabyt určitou *vizi* (ideální představu utvořenou na základě nej-různějších podnětů a zkušeností, příčin vnitřních či vnějších) a podle této vize naplňuje svůj život, případně se snaží působit i na své okolí⁵¹. Nejdůležitějším rysem vizionářství je právě syntetičnost, tedy celistvost myšlení, cítění a každodenní aktivity. Vizionáři bývají celistvými a integrovanými osobnostmi, které vahou své přesvědčivosti zanechávají v lidské kultuře nerasmazatelnou stopu. Vizionářství zdaleka nemusí být zabarveno religiózně, ačkoliv se může svou charismatičností takto jevit. Snyderovo vizionářství však bezpochyby religiózní prvky má, neboť Snyder začlenil buddhismus a východní duchovní kulturu do svého životního názoru velmi pevně. Molesworth charakterizuje Snyderovo vizionářství takto: *“To, po čem Snyder volá, (...) je to, po čem volá každý revoluční a duchovní prorok - totiž po novém smyslu toho, co znamená být člověkem.”*⁵²

Na jiném místě hovoří Molesworth o Snyderovi jako o *kulturním hrdinovi*⁵³, čímž naráží na Snyderovo působivé propojení teorie a praxe, tedy na kompatibilitu veřejně hlásaných názorů s osobním životním stylem. Snyder určitě takovým “kulturním hrdinou” je, neboť přesvědčivostí svého osobního příkladu prosadil určitý alternativní životní styl a byl tak spolu s generací beatníků a hippies spoluzakladatelem a spoluprojektantem nové subkultury a kontrakultury.

B. Steuding (který se na rozdíl od Moleswortha ve své monografii zabývá Snyderem výhradně jako básníkem a jeho úlohu kulturního hrdiny záměrně ponechává stranou) přirovnává Snydera k *šamanovi* a

---

⁵¹ Společenská úloha “vizionáře” se snad nejlépe zachovala právě ve Spojených státech, kde mnoho vynikajících umělců (např. H.D. Thoreau, W. Whitman, A. Ginsberg), ale i politiků (např. G. Washington, T. Jefferson, A. Lincoln) svojí celoživotní aktivitou, přesvědčením a nasazením vždy dalece přesahovali svá úzce vymezená postavení.

⁵² MOLESWORTH, c.d., s.109 (překl. aut.)

⁵³ MOLESWORTH, c.d., s.12

psychickému léčiteli. Pojem “šaman” (který má ostatně k funkci vizionáře a kulturního hrdiny velmi blízko) je plně odůvodněný, neboť sám Snyder se vztahem poezie a šamanismu podrobně zabývá a mnoho jeho básní vychází z archaické šamanské tradice severoamerických Indiánů. Pro Snydera se novodobá společenská funkce básníka v podstatě kryje s úlohou šamana u archaických společností. Neboť šaman se (stejně jako “umělec”) *“narodí s určitými psychickými potížemi, ale skrze vyléčení sebe sama (...) se u něj rozvine hluboká znalost podvědomí. Šaman je v tom nejopravdovějším slova smyslu prvním básníkem, neboť vyjadřuje - skrze zaklínání, zpěv a vize, jež nabyt v transu, a o kterých podává zprávu - úzkosti celé skupiny. Tím, že dává tvar či formu nevědomému životu svých spoluobyvatel (...), vymítá mentální poruchy a lečí psychická poranění.”*⁵⁴ V šamanismu se zpěv, hudba, pohybové, taneční a divadelní prvky velmi úzce prolínají s léčbou a šamané byli osobnostmi, u nichž se umělecké nadání pojilo s náboženskou a lékařskou specializací. Prvotní formy poezie - ústní slovesnost - se sice zdaleka neomezovala pouze na šamany, ale šamané byli v tomto směru velmi kreativní a básnické improvizální schopnosti patřily k jejich nezbytnému vybavení⁵⁵. *“Šaman-básník je jednoduše člověkem, jehož mysl snadno dosahuje všemožných jiných stavů a životů a jenž zhudebňuje sny.”*⁵⁶

To je velmi důležitý moment ve Snyderově interpretaci šamanismu. Neboť úlohou šamana je umět “vystoupit” ze sebe a přitom být schopen vrátit se zpět, aby mohl zprostředkovat ostatním to, co během svého “výletu” nabyt. Šaman tedy nevyjadřuje sám sebe, nepromlouvá sám za

---

⁵⁴ STEUDING, c.d., s.105 (překl. aut.)

⁵⁵ Snyder chápe “poezii” v mnohem širším významu, než je běžné a označuje tímto pojmem veškerou ústní slovesnost (ať už jde o zpěv, zaříkávání, modlitby, prorocství, kletby, pořekadla, hádanky atd.). Podle Snydera není zdrojem poezie písmo, ale hlas. *“Poezie, což by mělo být zřejmé, není psaním nebo knihami.”* (SNYDER, 2000, s.211) Snyder definuje poezii *“jakožto odborné a inspirované užívání hlasu a jazyka k vyjadřování výjimečných a mocných stavů mysli, které v okamžiku vzniku jsou vlastní osobnosti pěvce, ale na hlubších úrovních jsou společné všem, kteří naslouchají”*. (c.d., s.199) Melodická a rytmická, tedy hudební kvalita Snyderovy poezie je evidentní, a on sám během svých autorských čtení své básně spíše “přednáší” než “čte”. Zvukový záznam Snyderova autorského čtení je k dispozici např. na webových stránkách knihovny berkeleyjské univerzity <http://lib.berkeley.edu/MRC/audiofiles.html>.

⁵⁶ SNYDER, 2000, s.208

sebe, nýbrž je pouhým tlumočnickem, médiem či zprostředkovatelem něčeho, co promlouvá skrze něj. Pro Snydera je tím, co skrze šamana promlouvá, sama příroda, ať už vnější (divočina) či vnitřní (nevědomý psychický život, instinkty, přirozenost, intuice). *“Ústy šamana promlouvá divoká zvěř, duše rostlin, hor, duše vod. On za ně zpívá. Oni zpívají skrze něj. V hájemství šamanů divočina splývá s podvědomím: ten, kdo se cítí dobře v jednom, bude i v druhém jako doma.”*⁵⁷ *“Básníci tuto funkci přenášeli dále celým obdobím civilizace: básníci nezpívají o společnosti, zpívají o přírodě - i když jejich nejbližším kontaktem s přírodou byla jejich dámská přítelkyně.”*⁵⁸

Zde se dostáváme k tomu, jak svou úlohu, svou společenskou roli a poslání environmentálního básníka chápe sám Snyder: *“A mě těší po-myšlení, že starost o tuto planetu, o integritu biosféry je u básníka dlouho a hluboce zakořeněna, protože úlohou zpěváka bylo zpívat za obilí, za Plejády, za bizona, antilopu. Spojit se velice zvláštním způsobem s ‘tím jiným’, co leží mimo lidské chápání, s něčím, co nedokážou vysvětlit žádní učitelé, ale do čeho můžeme proniknout pouze tak, že se odvážíme překročit hranice a vstoupíme do svého vlastního myšlenkového bludiště, bludiště podvědomí. Básníci byli tudíž vždycky ‘pohany’ (...). Dábel totiž žádným ‘d’áblem’ není, je to šamanský tanečník z Trois Frères, napodobující losa, s losími parohy a s kožešinou na zádech, a to, co dělá, dělá kvůli tomu, aby byla zvířata na jaře plodná.”*⁵⁹

Steuding ve své monografii uvádí drobnou příhodu, která patrně mladého Snydera hluboce ovlivnila, pomohla mu nasměrovat jeho životní úsilí a pochopit sebe sama⁶⁰. V roce 1965, před posledním návratem do Japonska podnikl Snyder spolu s Ginsbergem a přítelkyní několikadenní výlet do Chráněné oblasti Ledovcový štít (Glacier Peak) ve státě Washington. Na samotném vrcholku Ledovcového štítu (po

---

⁵⁷ SNYDER, 1995b, s.9

⁵⁸ SNYDER, 2000, s.208

⁵⁹ SNYDER, 1995b, s.24

⁶⁰ STEUDING, c.d., s.118; Tato příhoda je zachycena ve Snyderově knize esejí a cestovních deníků *Zemědům* (SNYDER, 2000, s.170) a v *Praxi divočiny* (SNYDER, 1999b, s.38).

několikadenním stoupání), kde všemi směry byly viditelné pouze masívy, hřebeny a vrcholky hor nedotčené divočiny bez jediné stopy člověka, položil náhle jeden ze Snyderových společníků řečnickou otázku: *“Myslíš, že je pro tohle všechno nějaký senátor?”* O několik let později Snyder během jednoho semináře (tento jeho příspěvek byl později publikován ve sbírce *Turtle Island*) prohlásil: *“Bohužel, pro tohle všechno není žádný senátor. Rád bych promyslel novou definici humanismu a novou definici demokracie, která by zahrnovala mimolidské, a která by zastupovala i tyto okresy.”* *“Důvod, proč jsem tady, je ten, že bych rád s sebou přinesl hlas z divočiny, mého volebního obvodu. Přál bych si být mluvčím říše, která obvykle nebývá zastoupena ani v intelektuálních ani vládních salónech.”*⁶¹

Ve svém vizionářství tedy Snyder usiluje nechat skrze sebe sama, skrze svůj život, své eseje a především svou poezii (po způsobu novodobého šamana) promluvit přírodu, *přirozenost* v jejím nejneuchopitelnějším, nejhlubším a nejopravdovějším smyslu slova - být zástupcem a obhájcem zájmů *divočiny* ve svém lidském společenství. Již dnes, s přihlédnutím k jeho dílu, a k všeobecnému uznání, jež se mu dostalo, lze tvrdit, že se mu to podařilo.

Právě Snyderova obhajoba přírody, přirozenosti a divokosti a zdůraznění jejich nezastupitelnosti pro lidskou kulturu a psychický život jednotlivce bude tématem následujících stránek.

II.3. Bibliografie Garyho Snydera

(Přestože není předmětem této práce Snyderovo literární dílo, uvádím následující výčet titulů pro nastínění charakteru a základních témat jeho tvorby. V závorkách jsou uvedeny pouze roky prvního vydání, nejsou zde zahrnuty drobnější básnické sbírky, výběry z již publikovaných básní a překlady z čínské a japonské poezie; překlady do češtiny viz *Prameny*, české názvy jsou oficiálně publikované překlady názvů těchto děl podle L..Snížka)

---

⁶¹ Snyder, cit. podle: STEUDING, c.d., s. 118 (překl. aut.)

II.3.1. Poezie:

- *Riprap* (1959), */Štětování/*
- *Myths and Texts* (1960), */Mýty a texty/*
- *The Back Country* (1968), */Zapadlé kouty/*
- *Regarding Wave* (1970), */Na vlně/*
- *Turtle Island* (1974), */Želví ostrov/*
- *Axe Handles* (1983), */Topůrka/*
- *Left Out in the Rain* (1986), */Nic, co by nemohlo zůstat na dešti/*
- *No nature* (1992), */Žádná přirozenost/*
- *Mountains and Rivers without End* (1996), */Hory a řeky bez konce/*

II.3.2. Eseje, rozhovory, cestovní deníky:

- *Earth House Hold* (1969), */Zemědům/*
- *The Old Ways* (1977), */Staré cesty/*
- *He Who Hunted Birds in His Father's Village: Dimensions of a Haida Myth* (1979), */Ten, který lovil ptáky ve vesnici svého otce: Rozměry mýtu kmene Haidů/*
- *The Real Work: Interviews and Talks 1964-1978* (1980), */Skutečná práce: Hovory a rozhovory 1964-1978/*
- *Passage Through India* (1983), */Cesta Indii/*
- *The Practice of the Wild* (1990), */Praxe divočiny/*
- *A Place in Space* (1995), */Místo v prostoru/*

II.3.3. Souborné dílo:

- *The Gary Snyder Reader* (1999), */Čítanka Garyho Snydera/*

III.

PŘÍRODA,

**PŘIROZENOST,
DIVOČINA
“Čeření na hladině”**

- III.1. Příroda a přirozenost***
- III.2. Divočina jako americký archetyp***
- III.3. Obhajoba divoké přírody***
- III.4. Divočina jako geografická oblast***
- III.5. Divokost jako podstata přírody***
- III.6. Divočina jako psychická oblast***

Čeření na hladině

*“Čeření na hladině -
když je pod ní losos - je jiné
než když vodu čeří vánek”*

*Mlžný chochol na vlně
velryba
se dere na vzduch
a polyká sledě
- Příroda není kniha, ale **představení**
moudrá stará kultura*

*Vždy čerstvé události
vyškrábané, vydrhnuté a použité znova a znova -
spletené šňůrky řek
skrytých pod plochami trav -*

*Nezměrná divočina
dům, samota
Domek v divočině
divočina v domě
Obojí zapomenuto.*

Žádná přirozenost

Obojí dohromady, jeden velký prázdný dům.

(ze sbírky Žádná přirozenost; SNYDER, 1997b, s.155)

III.1. Příroda a přirozenost

Pomůckou, jež Snyderovi umožňuje překročit západní myšlenkovou tradici (a zároveň zajišťuje, aby jeho multikulturní a interdisciplinární syntéza držela pohromadě) je definitivní rozchod s parciálním a dualistickým přístupem ke světu, který konstruuje náš obraz reality hledáním vztahů mezi jednotlivostmi, především vztahu protikladu a opozice. Jedním ze základních motivů evropské intelektuální tradice je polarita objektu a subjektu, pozorovaného a pozorujícího, vnímaného a vnímajícího. To je prvotní dualismus, který zakládá možnosti dalšího dělení a štěpení, další analýzy. Přestože má analytický přístup ke světu své nedocenitelné výhody a nezpochybnitelné výsledky, má na svědomí také celou řadu osudných omylů a mylných předpokladů, které jsou zdrojem mnoha současných globálních problémů a neřešitelných intelektuálních dilemat. *“Žijeme ve vesmíru, kde v jediném okamžiku, jak často cítíme, je vše jedním a zároveň mnohým (...). Je paradoxní, že často až analytický a rozumový výklad biologických věd, které demonstrují vzájemnou závislost člověka a ostatních forem života, vede k tomu, že se současné lidstvo začíná zamýšlet nad sebou jako nad hlavním vykořisťovatelem planety. Proto pak používáme termíny jako ‘práva mimolidské přírody’ nebo se například ptáme: ‘Mají stromy opodstatnění?’ Pokud bychom zastávali názor, že ‘vše je jedním’, pak bychom si nikdy nekladli podobné otázky.”*⁶²

Přestože Snyder věří ve smysluplnost západní vědy a často začleňuje její výsledky do své syntézy, je si vědom jejích omezení. Zdůrazňuje, že pojem objektivitě a subjektivitě je pouze hypotetický a často nevhodný, zvláště tehdy, má-li být předmětem našeho zájmu natolik široká a všezahrnující oblast jako je *příroda*. *“Vědci (...) se snaží být objektivní. Objektivita je napůl subjektivní záležitostí a jakkoli bychom rádi viděli vzdáleným a odděleným okem čistého pozorovatele, při pohledu na přírodní systémy pozorovatel nejen ovlivňuje tento systém, ale také je*

---

⁶² SNYDER, 1995b, s.7

*nevyhnutelně jeho součástí. Biologický svět a jeho ekologické interakce jsou tímto světem, naším nejvlastnějším světem.*⁶³

Snyderovo odmítnutí polarity subjektu a objektu však nepramení (jak by se mohlo zdát z výše uvedené argumentace) pouze z nejnovějších poznatků moderní vědy (která si limity svého přístupu začíná sama uvědomovat), ale především z hluboké buddhistické religiozity podepřené silným ekologickým cítěním. Buddhismus (spolu s ekologií) nahlíží svět způsobem, který je podle Snydera v dnešní době tolik nezbytný - celistvě, holisticky, komplexně a pomocí postupů spíše syntetických nežli analytických. Snyder buddhismus charakterizuje jako učení, které na jedné straně zdůrazňuje jednotu a společnou podstatu všeho živého a jsoucího, ale současně respektuje a uznává *“různost věcí v celé jejich škále (...). Buddhismus se snaží autenticitu věcí upevnit, bere v úvahu jejich jedinečnost, bere je jaké skutečně jsou. Nemá žádný ideální předobraz vesmíru, který by se snažil někomu vnucovat. Jediný obraz světa, který ho (...) zajímá, jsou věci takové, jaké skutečně jsou.”*⁶⁴ *“Buddhismus vznikl (...) jako soubor etických předpisů a meditačních cvičení, jejichž prostřednictvím si mohou tvrdě pracující lidské bytosti proklestit cestu k sebeuvědomění a k porozumění povaze existence. Toto úsilí se řídí obsahem Buddhovy zkušenosti osvícení: uvědoměním si, že všechny věci povstávají ve vzájemné jednotě, navzájem se zapřičiňují, jsou ‘prázdné’ a bez ‘vlastní jedinečné podstaty’.*⁶⁵

Už v raně indickém buddhismu je vesmír popisován jako *“obrovská síť mnohostranných a dokonale vyleštěných šperků, z nichž se každý chová jako mnohonásobné zrcadlo. V jistém smyslu je každý tento šperk samostatnou entitou. Ale když se do něj podíváme, nevidíme nic než odrazy ostatních šperků, které jsou samy jen odrazem dalších šperků, a tak dále v nekonečném systému zrcadlení. Takže v každém šperku je obraz celé sítě.”*⁶⁶ Na té nejobecnější rovině tedy buddhistická filosofie

⁶³ SNYDER, 1995a, s.75 (překl. aut.)

⁶⁴ Snyder, cit. podle: HELM, 1993, s.77

⁶⁵ SNYDER, 1999a, s.289 (překl. aut.)

⁶⁶ Barnhill, cit. podle: SNYDER, 1995a, s.67 (překl. aut.)

chápe svět jako *“rozsáhlou, vzájemně propojenou síť, v níž jsou všechny předměty a stvoření nezbytné a osvícené. Jejich završením je skutečné společenství (sangha) všech bytostí.”*⁶⁷ Toto pojetí ve svém zaměření a širší záběru vykazuje nepřehlédnutelné shody se základními tezemi soudobé západní ekologie. Také v ekologii je ústředním tématem vnitřní provázanost, propojenost všech živých i neživých forem a závislost jednotlivých složek tohoto systému na ostatních složkách této obrovské a vzájemně se odrážející sítě života.⁶⁸ Uvědomíme-li si navíc některé nápadně evoluční aspekty buddhismu (neboť i on tvrdí, že formy života podléhají neustálé změně a proměňují se v jiné životní formy) a buddhistický princip *karmy* - neúprosného zákona akce a reakce, neustálého toku příčiny a následku - , ukazuje se podobnost buddhismu a západní ekologie takřka překvapivá. Buddhismus svým způsobem vychází z podobných předpokladů jako ekologie, ale dovádí je do důsledků, kterým se západní věda ještě donedávna bránila - takříkajíc za hranice poznatelnosti. To, co se nám zdá být momentálně hmatatelné či jsoucí, je ve skutečnosti pouze dočasně “zamrzlou” vlnou proudící energie. *“Nic nemá vlastní podstatu samo o sobě. Jako když loupáme cibuli a hledáme její střed - to, co skutečně existuje, je pouze vztah.”*⁶⁹ Jisti si můžeme být pouze tím, že *“všechno je v pohybu. Díky omezeným možnostem našeho vnímání vidíme pevný základ tam, kde je ve skutečnosti pomalá, postupná změna.”*⁷⁰

Paradoxně však tato buddhistická skepse s sebou nese větší porozumění životu a jeho podstatě - proměnlivosti, neuchopitelnosti a pomíjivosti - tedy tomu, co činí život *životem* a živé *živým*. Svým způsobem je buddhismus schopen postihnout podstatu přírody vhodnějším způ-

---

⁶⁷ Snyder, cit. podle: WAI-LIM JIP, 1992, s.125

⁶⁸ Snyder definuje ekologii jako vědu *“zabývající se vzájemnými reakcemi a pouty”*, která *“studuje, jak se v přírodě pohybuje energie”* (SNYDER, 1998, s.18).

⁶⁹ STEUDING, c.d., s.100 (překl. aut.)

⁷⁰ STEUDING, c.d., s.86 (překl. aut.); Náprava utrpení vyplývajícího z toho, že nejsme schopni tuto proměnlivost, pomíjivost a neuchopitelnost připustit a přijmout, naučit se v ní žít, je ústředním tématem buddhistické nauky. *“Hluboké pochopení vzájemné propojenosti, křehkosti, nevyhnutelné nestálosti a bolesti (a setrvalosti základních procesů a jejich vnitřní prázdnoty) je zkušenost, která probouzí srdce soucitu (...). Je to sou-*

sobem nežli optimistická a pozitivistická západní věda, která svět zpředměťuje, redukuje na mechanickou stavebnici a zbavuje života.⁷¹

Snyder však neodmítá dualismus pouze jako buddhista a ekolog, ale také jako básník. Celistvost pohledu (ať už více či méně vědomá) je základem tvůrčího a životního názoru snad každého umělce, protože “umělec” (novodobý šaman-tlumočník-zprostředkovatel mezi světem lidí a přírody, mezi vědomím a nevědomím) nemůže *být* a vnímat jinak nežli jako přirozená součást toho, *čím* žije, *co* vnímá, *o čem* vypovídá a *za co* promlouvá. Přístup umělce ke světu je přístupem z vnitřku věcí a jako takový je k vědeckému myšlení (spolu s přístupem religiózním) komplementární. Velkou úctu chová Snyder (kromě poezie, písně a všem formám ústní slovesnosti) například k vyjadřovacím schopnostem čínské a japonské krajinomalby, která je schopna odkrýt na smyslově zachytitelné úrovni *duši* přírody jako živou, neustále se projevující a proměňující podstatu. Malíři čínské dynastie Sung ve svých rozsáhlých horizontálních svitcích (nazvaných příznačně *Hory a řeky bez konce*) se nepokoušeli zobrazovat přírodu realisticky, jako soubor přesně odpozorovaných detailů, nýbrž se ve svých fantazijních krajinách pokoušeli vystihnout přírodu v jejím plynutí a neustále proměně, v dynamickém propojení všech jejích složek do jednoho živoucího a oduševnělého celku. “*Tyto malby nám ukazují zemský povrch jako část těla živé bytosti, v němž*

---

běžné probouzení osobní aspirace na osvícení s opravdovým zájmem o druhé.” (SNYDER, 1995a, s.77; překl. aut.)

⁷¹ Hovořili-li se o ekologických aspektech buddhismu, je třeba neztratit ze zřetele, že “buddhismus” podobně jako “křesťanství” prodělal dlouhý vývoj, rozdělil se na mnoho škol a směrů a byl ovlivněn mnoha jinými duchovními tradicemi. Vývojem buddhismu se zřetelem k jeho ekologickým aspektům se Snyder podrobně zabývá in: SNYDER, 1999a, s.289-290. Z jeho přehledu vyplývá, že během svého vývoje buddhismus tyto aspekty (jež dnes označujeme jako ekologické) teprve nabíral. Původní a nejstarší théravádový buddhismus dokonce vykazoval ve vztahu k přírodě podobné rysy jako křesťanství, zejména jeho gnostické hereze. Za zásadní předěl ve vývoji ekologických aspektů buddhismu Snyder považuje jeho rozšíření do Číny, kde se propojil s původním čínským (k přírodě neobyčejně otevřeným a vstřícným) taoismem ve svérázné syntéze indické a čínské duchovní tradice pod názvem *čchan* (*čchan* se pak rozšířil do Japonska pod známějším názvem *zen*). Všeobecně lze však říci, že nejen buddhismus, ale všechny náboženské tradice a duchovní nauky (zvláště pak jejich mystické směry a školy) směřují k tomu, aby uvedly do souladu vnější svět a lidské nitro, aby proluly a provázaly pozorovanou realitu s lidským vědomím, a vyvažují tak nevyhnutelnou (a patrně univerzální) tendenci lidského rozumu štěpit svět na dílčí části a hledat mezi nimi vztahy příčiny, následku, protikladu či analogie.

voda, oblak, skála, rostlina vyrůstají skrze sebe - skály pod vodou, vodopády padající shůry mraků, stromy prokvétající vzduchem (...). Biosférické cykly probíhají právě tak (...). Víry a spirály mikro- a makroklimatu (...) jsou výtvořivé živých organismů; celá atmosféra je dechem rostlin stáčejcím se okolo celé planety v elegantních prstencích zpětných vazeb podle zákonů termodynamiky (...). 'Příroda sebezauzlením', říká Otto Rössler, 'vytváří krásu'.⁷²

Na nedostatečnost a limity našeho každodenního, analyzujícího vědomí narážíme tváří v tvář těm nejzákladnějším existenciálním situacím jako je zrození, láska či smrt. Takovéto okamžiky však mohou způsobit změnu na nejhlubší úrovni naší psychiky a mohou se stát zdrojem celistvého a komplexního vědomí, jež nám umožní vyrovnat se s paradoxy, s nimiž by si náš rozum jen těžko lámal hlavu. Pro Snydera bylo takovým zážitkem narození jeho prvního syna (Snyder byl přítomen přímo u porodu), kdy se mu v hlubokém pohnutí vynořily z paměti prázdninové dny, které strávil jako topič a plavčík na palubě zámořského tankeru - a náhle se mu otevřela tato asociace: *"zrození jako výskoky delfínů z vodní brázdy za lodí - vnitřkem a povrchem vytvářejícím běžnou hranici mezi dvěma těly - ; moře jako Velká Matka, zdroj všeho života; brázda mezi vlnami jako nekonečně velká, otevírající se vagina; delfíni opisující ve vzduchu oblouk jako skotačící děti; a ono 'šplouch', když udeří na vodu, jako plesnutí po zadečku novorozence"*⁷³. Nikoliv logické, parciální, analytické a dualistické vědomí, nýbrž poetický přístup ke světu čerpající z mystické jednoty a souvztažnosti všeho jsoucího na základě analogie nám odkrývá přírodu a svět jako tajemné a přitom přátelské, jako neuchopitelné a přitom *smysluplné*.

Definitivní a radikální setřetí rozdílů mezi vnímajícím a vnímaným, myslí a přírodou, subjektem a objektem umožňuje Snyderovi uchopit současnou ekologickou krizi a vztah lidského a přírodního velmi netradičním způsobem. Jak říká jeden z nejznámějších Snyderových kritiků a

---

⁷² SNYDER, 1999a, s.316 (překl. aut.)

⁷³ STEUDING, c.d., s.139 (překl. aut.); Jde o Steudingovu interpretaci Snyderovy básně *Kai, dnes* (srov.: SNYDER, 1997b, s.77).

interpretů T. Parkinson, Snyderovým cílem *“není dosáhnout harmonie s přírodou, nýbrž vytvořit harmonii v nitru člověka”*⁷⁴, respektive *“nastolit uvnitř sebe sama stav bytí, jenž by byl ekvivalentní stavu přírody”*⁷⁵. Sám Snyder vyjadřuje toto své úsilí slovy: *“Máme něco v západní kultuře, co touží po vyhlazení všeho, co se plazí a leze, a co se štítí muchomůrek a hadů. To je strach z nejhlubších oblastí přirozené divočiny v nás samých, a odpověď na to je, uvolni se. Uvolni se vůči broukům a hadům a vůči vlastním chlupatým snům.”*⁷⁶

Podle Snydera tedy náš vztah k přírodě nemůže být jiný nežli náš vztah k vlastní *přirozenosti*. Devastace vnitřní přirozenosti jde ruku v ruce s devastací vnější, ekologickou. Ekologicky se nemůžeme začít chovat, dokud neodkryjeme podstatu naší přirozenosti, tedy projevu přírody v nás samotných. *“Ale my přírodu příliš neznáme, neznáme dokonce ani sami sebe. Ať je ve skutečnosti čímkoliv, nijak nenaplnuje naše koncepte a domněnky. Vyhýbá se našim předpokladům a teoretickým modelům. (...) Největší úctou, kterou můžeme přírodě projevit, není snaha zmocnit se jí, ale poznat, že nás přesahuje, a že i naše přirozenost je pohyblivá, volně přístupná a podmíněná.”*⁷⁷ Poznání přírody je základním předpokladem našeho správného přístupu k ní, jinými slovy - ekologická krize je zapříčiněna tím, že neznáme povahu, podstatu a smysl přírody, mylně chápeme své postavení v jejím rámci a špatně si vykládáme vztah lidského a mimolidského. Snyder dokonce volá po *konci přírody* (*“the end of nature”*), čímž má na mysli nutnost dekonstruovat náš chybný obraz přírody, jenž má dlouhou tradici v západním myšlení, a který lze charakterizovat jako sbírku konstrukcí vždy nějakým způsobem ospravedlňujících kulturně podmíněné společenské cíle *“ať už feudální, buržoazní, socialistické či kapitalistické”*⁷⁸.

Právě svým způsobem neuchopitelný, podezřelý a ambivalentní pojem *divočiny* (oproti víceméně konvenčnímu, našimi představami a

---

⁷⁴ Parkinson, cit. podle: STEUDING, c.d., s.121 (překl. aut.)

⁷⁵ STEUDING, tamtéž (překl. aut.)

⁷⁶ SNYDER, 1990, č.27, s.21

⁷⁷ SNYDER, 1997b, s.7

⁷⁸ SNYDER, 1995a, s.209 (překl. aut.)

zájmy zabarvenému pojmu *příroda*) umožňuje Snyderovi pohlédnout na přírodu jejíma vlastníma očima, takříkajíc zevnitř, očima dávného paleolitického lovce či raného zemědělce, pro něž příroda nebyla “tím ostatním”, nýbrž byla součástí jeho samotného, promlouvala a byla pochopitelná skrze jeho lidství, a přitom měla svou vlastní podstatu a hodnotu.

Naši předkové podle Snydera nejenže lépe rozuměli povaze přírody, svému místu ve světě, ale navíc se s tímto mimolidským světem dokázali dorozumívat a jeho hlasy, vzkazy a poselství zahrnout do svého života. *“Navíc se tato komunikace často odehrávala se stvořeními, která běžně sloužila za potravu.”*⁷⁹ Jako příklad uvádí Snyder každoročně se opakující rituální tance pueblanských Indiánů, během nichž se celé společenství radí *“s jinými než lidskými silami, a který umožňuje některým jednotlivcům zcela vystoupit ze své lidské role, vzít na sebe masku, kostým a vědomí Bizona, Medvěda, Dýně, Kukuřice nebo Plejád, v této podobě opět vstoupit do lidského společenství a písní, mimikou a tancem předat zprávu z onoho druhého království”*⁸⁰. Během těchto obřadů lidé skrze své praktické a generacemi ověřené zkušenosti se světem přírody již *“nemluví za lidstvo, nýbrž skrze svoje lidství na sebe berou úlohu tlumočnicků ostatních živých forem”*⁸¹. Toto primitivní (původní) vědomí propojenosti všeho živého a nejasnosti ostrých hranic mezi kulturou a přírodou, jež i nadále spočívá v hlubinách našeho psychického života, nazývá Snyder *mezidruhovou erotikou (“trans-species erotics”)*. Ta se projevuje v nejstarších kulturních výtvořech, ať už jde o artefakty, ústní slovesnost či formy společenského uspořádání (které často napodobují systém odpozorovaný z přírody v podobě klanů, totemů či linií původu). *“Celosvětově rozšířené mýty o sňatcích zvířat a lidí nebo nadpřirozených bytostí a lidí, jsou důkazem fascinace našich předků možností plného členství v bioticko-erotickém vesmíru.”*⁸²

---

⁷⁹ SNYDER, 1995b, s.9-10

⁸⁰ SNYDER, 1995b, s.9

⁸¹ STEUDING, c.d., s.119 (překl. aut.)

⁸² SNYDER, 1995a, s.210-211 (překl. aut.); Tak například v archaických *“mýtech a příbězích se dějí proměny zvířete v člověka, člověka ve zvíře, zvířete ve zvíře i spousta dalších skoků. Základní přirozenost zůstává i při takovýchto proměnách čistá a ne-*

Člověk zapojoval do svého vztahu k přírodě celou šíří svého kulturního potenciálu - ať už deduktivní či induktivní analytické myšlení využívající vztahu příčiny a následku, religiózní intuici napovídající, že vše je propojeno, tak i estetický prožitek založený na citech libosti a nelibosti, krásy a ošklivosti. Tyto jednotlivé přístupy a postupy se vzájemně prolínaly a vytvářely skutečně plastický, hluboký a tvořivý obraz skutečnosti, který mocně rezonoval s hlubinami lidské přirozenosti a zpětně tak vytvářel kulturu. Kultura byla tvůrcem a zároveň dílem přírody.

Rozchod s polaritou subjektu a objektu (z něhož vyplývá i adekvátní obraz přírody a skutečně "racionální" chování vůči ní) může započít na úrovni našeho každodenního vnímání a prožívání. Do našeho zakoušení přírody musíme po vzoru našich předků zapojovat celou naši bytost - jen tak můžeme nahlédnout přírodu skutečně celistvě, tedy tak, jaká doopravdy je. *"Zahlédnout střízlíka ve křoví, říci si 'střízlík' a jít dál, to znamená (sebedůležitě) nevidět nic. Uvidět ptáčka a zastavit se, pozorovat, cítit, zapomenout chvíli sám na sebe, jako bychom náhle my sami byli ve stínu toho keře, možná potom pocítit 'střízlík' - to znamená spojit se na delší chvíli s okolním světem."*⁸³ Pokud budeme schopni takto vnímat přírodu a vše, co nás obklopuje, budeme časem zažívat intenzivní pocit, že *"spousta našich já na sebe hledí navzájem stejným okem"*⁸⁴. Předpokladem této celoživotní praxe (tj. práce na sobě samém) je *"nenechat se chytit do dualismu těla a mysli, ducha a hmoty, kultury a přírody"*⁸⁵.

Právě na skutečnou, nedualistickou povahu okolního světa (jehož jsme přirozenou součástí) se zaměříme v následujících kapitolách. Řeč bude o Snyderově pohledu na *divočinu* jako na oblast geografickou i psychickou a o jeho představě *divokosti* jako věčného zdroje, trvalé podstaty a *základní přirozenosti přírody* ("essential nature of nature").

---

měnná. A tak zvířecí ikony Inupiaků ('Eskymáků') u Beringova moře (...) mají drobné lidské tváře vříté do kůže či pod peří nebo vyřezané na zádech, na prsou a dokonce jim i vykukují z očí. To je *inua* často překládané jako 'duch', ačkoliv to spíše znamená 'základní přirozenost' toho kterého tvora (...). To nemá nic co dělat s antropocentristem a s lidskou arogancí. Je to způsob jak říct, že každý tvor je duch s inteligencí stejně vytříbenou, jako je ta naše." (SNYDER, 1999b, s.28-29)

⁸³ SNYDER, 1995a, s.179 (překl. aut.)

⁸⁴ SNYDER, 1995b, s.42

III.2. Divočina jako americký archetyp

Divočina, divokost a přirozenost je jedním z charakteristických témat americké, zvláště severoamerické kultury. Má to patrně mnoho příčin, jež se vzájemně prolínají a vyplývají jedna z druhé. Stručně lze říci, že Amerika je v euroamerickém povědomí archetypem svobody, volnosti, neomezených možností, seberealizace, ale v horším slova smyslu též “džungle” a boje o život všech proti všem. Obsah tohoto archetypu vznikl pravděpodobně z archetypu divočiny, který nacházeli první bílí osadníci ve svém individuálním i kolektivním nevědomí tváří v tvář americké přírodě, jejíž měřítko přesahovala jejich dosavadní zkušenosti s kulturní krajinou Starého světa. Obsah, intenzita a ambivalentnost těchto pocitů se pak přenesly do pojmu *Amerika*. Obsah pojmu *Amerika* je tedy určen jak pohledem zvenčí (zvláště z Evropy), tak i způsobem, jakým se Amerika snaží působit navenek (a obrazem, který si vytváří o sama o sobě). Snyder si je povrchnosti tohoto archetypu vědom, a proto hned v úvodu své knihy věnované divočině říká: *“Divoký a svobodný.’ Fráze amerického snu, jež popouští uzdu představitosti: hřebec s dlouhou hřívou běžící préríí, ‘Véčko’ kanadských hus kejhajících vysoko na obloze, veverka dovádějící v koruně dubu (...). Zní to jako reklama na motorku Harley-Davidson. Obě tato slova, jakkoliv hluboce politicky a citově zabarvená, se stávají reklamní bublinou. Rád bych se pokusil osvětlit význam slova **divoký** a jeho vztah ke slovu **svobodný**, i to, co by si měl člověk pod oběma slovy představit.*⁸⁶

Ve svém zájmu o divokou přírodu těžší Snyder jak z vlastních zkušeností, tak i z mnohých literárních i mimoliterárních odkazů, vlivů a vzorů, které nezměrnost a hloubku americké divočiny vnímaly a zakoušely několik desítek let před ním a postupně kolem pojmu *divočina* vy-

---

⁸⁵ SNYDER, 1995a, s.179 (překl. aut.)

⁸⁶ SNYDER, 1999b, s.13

tvořily silnou estetickou, filozofickou a politickou tradici. Za tvůrce (a současně i "výtvoř") této tradice lze považovat J. Londona, M. Twaina, R.W. Emersona, W. Whitmana, H.D. Thoreaua, A. Leopolda a mnoho dalších⁸⁷. Steuding nicméně kořeny této tradice umisťuje již k oněm bezejmenným americkým pionýrům, jejichž hraničářská zkušenost s neobydlenými oblastmi a divokou přírodou, v níž neplatily jejich tradiční hodnoty a která žila podle vlastních přirozených "zákonů", představovala něco zcela nového nejen pro ně, ale pro celou evropskou civilizaci. *"Často se tvrdí, že hranice s dosud neobsazeným územím znamenala zásadní obrát v americké historii. Hranice je žhavým rozhraním, lemem, podivnou obchodní zónou mezi dvěma zcela odlišnými světy (...). Je téměř znatelnou linií, kterou mohl člověk dobyvačné kultury překročit a z historie vstoupit přímo do nekonečné přítomnosti, do životního stylu sladěného s pomalejšími a přímočařejšími přírodními procesy. Možnost proniknout do tohoto světa mýtického času byla však v Evropě již zcela zapomenuta. Opětná vize tohoto znepokojivého vlastního já ve své přirozenosti pronásledovala Euroameričany po celou dobu, po kterou mýtili a cestami prořezávali mnoho divokých koutů severoamerického kontinentu."*⁸⁸ Takto se spolu s divočinou dostalo do americké kultury téma přirozenosti, svobody, seberealizace a individualismu, zbavení se těsných pout společenské konvence, důvěra v následování vlastních hodnot a víra ve vlastní schopnosti. Pro Američany znamená divočina *"nezkrocenou říši naprosté svobody - ne krutou a nepříjemnou, ale krásnou a hrozivou"*⁸⁹.

Téma divočiny je charakteristické zejména pro západní oblast severoamerického kontinentu, kde se zachovaly rozsáhlé krajinné a přírodní celky v původní, divoké podobě nejdéle (na mnohých místech dodnes) a důsledky ekologické devastace a exploatace zde byly nejzřetelnější. Právě tedy vznikaly první národní parky a právě zde lze

---

⁸⁷ Za typické románové hrdiny této literární tradice uvádí Molesworth *Huckleberryho Finna* z knih M. Twaina a *McMurphyho* ze slavného románu K. Kesseyho *Vyhodíme ho z kola ven* (film *Přelet nad kukaččím hnízdem*). (MOLESWORTH, c.d., s.53)

⁸⁸ SNYDER, 1999b, s.23

⁸⁹ SNYDER, 2000, s.203

hledat (zejména na Severozápadě) kořeny současného environmentálního hnutí. Ostrý kontrast divoké přírody a rozpínajícího se dřevařského průmyslu, který zažil Snyder na vlastní kůži v době svého dětství a dospívání, jej přinutil navázat na tuto tradici a stát se jedním z jejích nejvýznamnějších představitelů. *“Snyderovo dílo nabízí živý příklad toho, co lze označit za západní literární imaginaci. Její vnímání světa je přímé, neintelektuální, mýtické a často mystické. V základech je naturalistické, protože se staví proti civilizaci a ‘pokroku’ a zdůrazňuje hlubokou úctu k divočině a oceňuje její individuální i společenskou hodnotu.”*⁹⁰

Přestože v dějinách této tradice stojí celá řada jmen, která Snydera přímo či zprostředkovaně ovlivnila, nelze se nezmínit alespoň o dědictví H.D. Thoreaua, ač o více jak století staršímu a z opačné strany kontinentu. Snyder sice v mládí Thoreaua pilně studoval, avšak (jak podrobně rozebírá Steuding) podobnost Snydera s Thoreauem je natolik zásadní, že ji nelze omezit na pouhou myšlenkovou a intelektuální návaznost. Lze tu přímo hovořit o podobném temperamentu, struktuře osobnosti a shodném životním stylu a názoru⁹¹. Thoreau byl patrně prvním Američanem, který (zvláště ve svých dílech *Walden* a *Chůze*) vyjádřil význam a obhájil hodnotu a duchovní nezbytnost divočiny. *“Thoreau si uvědomo-*

---

⁹⁰ STEUDING, c.d., s.110 (překl. aut.); Snyder se k této tradici hlásí a snaží se postihnout její specifické rysy, projevující se i v jeho tvorbě (viz např.: SNYDER - JAŘAB, 1999; SNYDER, 1995b). Přestože z našeho středoevropského hlediska se nám Amerika jeví jako ucelený politický i kulturní útvar, zahrnuje ve skutečnosti množství nejrozličnějších, často protikladných kulturních a myšlenkových vzorců, které jsou v mnoha případech dány regionální odlišností. Snyder o specifčnosti a dědictví svého regionu říká: *“... Americký Západ, zvláště onen Daleký západ, opravdu šel ve vývoji vlastní cestou. V porovnání s Východem či Středozápadem se tam například vyvinul zcela svérázný politický radikalismus. Zájem o problémy životního prostředí a mnohé myšlenky ekologického hnutí měly svůj původ právě na americkém Západě.”* (SNYDER - JAŘAB, 1999, s.4)

⁹¹ J. Jařab o Snyderovi říká: *“Jako kdyby se do Ameriky vrátil v převtělení a o sto let později Henry David Thoreau. Samozřejmě až na druhý konec země, protože habitat funkčně odpovídající Waldenu bylo možno najít v hlubokých lesích Oregonu či v podhůří kalifornské Sierry spíše než v okolí Bostonu (...).”* (JAŘAB, 1989, s.333) Steuding vyjadřuje zarážející podobnost Snydera a Thoreaua takto: *“Thoreau i Snyder jsou (...) pečlivými pozorovateli přírody a ač se oba zabývali makrokosmem (oba cestovali a byli studenty Východu), jsou neúprosně přitahováni svými rodnými regiony. Tyto naturalistické a regionalistické tendence se projevíly v pokusech obou autorů mytologizovat svůj vlastní život a svou lokalitu - Thoreau rybník Walden, Snyder lesy a hory Západu. Oba vytvořili novou syntézu neboli novou orientaci směrem k životu radostnému, energickému a ukázněnému.”* (STEUDING, c.d., s.116; překl. aut.)

val, že rovnováha civilizace a divočiny je pro zdraví společnosti nezbytná: civilizace je zdrojem kultury a umění; divočina zdrojem síly, inspirace a tvořivé energie. Thoreau byl přesvědčen, že bez spojení s divočinou se lidé stávají slabými a otupělými.⁹² Thoreauovým celoživotním cílem byla obhajoba divoké přírody a jejího hlasu v nitru člověka, skutečné volnosti a přirozenosti proti svobodě civilizované a pouze zdánlivé, a kritika civilizace, která se snaží člověka oddělit od této všezahrnující přírodní sféry nastolením umělého společenského řádu. Přestože Snyder toto pojetí divočiny o sto let později značně rozšířil a prohloubil, Thoreauovo dědictví lze považovat za trvalé východisko jeho tvorby.

III.3. Obhajoba divoké přírody

Snyder se nespokojuje s americkým archetypem divočiny a pokouší se dobrat *primitivních*, tedy původních významů slov *divočina*, *divoký* a *divokost* a snaží se je zbavit negativních asociací, které se v průběhu kulturní evoluce objevily se vznikem velkých civilizačních center a městského způsobu života. “Ačkoliv **příroda** je pojem, který sám o sobě není nijak hrozivý, představa ‘divokosti’ se v civilizovaných evropských a asijských společnostech často spojuje s neukázněností, neřádem a násilím” a často nabývá významu “přírody v tom nejhorším slova smyslu”⁹³. To bylo podle Snydera způsobeno stále zprostředkovanějším kontaktem člověka s přírodou, menší obeznámeností lidí s přírodními ději a procesy a volnější vazbou kultury a regionu.⁹⁴ Během těchto etap lidské historie vzniklo dodnes přežívající pojetí přírody jako *divočiny* - tedy něčeho, co

---

⁹² STEUDING, c.d., s.116 (překl. aut.)

⁹³ SNYDER, 1999b, s.13; Velmi podrobný etymologický rozbor slov *příroda*, *divoký* a *divočina* viz SNYDER, 1999b, s.16-20.

⁹⁴ *Civilizaci* oproti *kultuře* Snyder vymezuje právě důrazem na její centralistické tendence, na vládu a správu “shora” a na podmaňování lokálních kultur, jež naopak vytvářejí a spravují samy sebe “zdola” podle spontánních, přirozených podmínek a potřeb konkrétní přírodní lokality (srov.: SNYDER, 1995b). To bude ostatně tématem jedné z následujících kapitol *Kultura versus civilizace*.

je ve své podstatě a přirozenosti špatné, zlé, nečisté a plné bolesti, a co je třeba zkultivovat, zbavit ostří či přímo opustit, z čeho je třeba se vymanit umrtvením svých základních biologických potřeb - devastací vlastní přirozenosti. Tento přístup je charakteristický zejména pro větší náboženské směry, školy a proudy objevující se se vznikem prvních civilizací a větších státních celků, ať už východních či západních.

Zdrojem a kořenem lidského strachu z divočiny a nedůvěry k přírodním procesům je podle Snydera fakt, že *“klíčovou transakcí přírodních systémů je výměna energie, jež zahrnuje potravní řetězce a sítě, což znamená, že mnoho živých bytostí žije prostřednictvím požívání jiných bytostí. Naše těla - neboli energie, kterou představují - jsou tak neustále rozdávána. Všichni jsme hosty na hostině a současně jsme jídlem!”*⁹⁵ V západní civilizaci (po potlačování přirozenosti jako něčeho ďábelského ve středověku a po hlubokém odmítnutí organického světa v mechanistickém novověku) si toto *“zlidovělý darwinismus, se svým důrazem na přežití nejschopnějších, vyložil tak, že příroda je bojiště soupeřivého krveprolití. ‘Příroda - zuby a drápy samá krev’ (...). Tento pohled implicitně vyzdvihuje lidské bytosti nad zbytek přírody. Teprve nedávno ekologie, svým odhalením koevoluce, symbiózy, vzájemné pomoci a podpory, vzájemných vztahů a závislosti ve všech přírodních systémech, nás naučila skromnosti, pokud jde o naši výjimečnost. Také nás naučila, že naše porozumění tomu, co je nebo není ‘škodlivé’ (...), je natolik útržkovité, že bychom se neměli trápit ani hledáním hranice mezi predátory a kořistí, mezi primárními zelenými výrobci a spotřebiteli v podobě hub a parazitů, a dokonce ani mezi ‘životem’ a ‘smrtí’.”*⁹⁶

Přechod od darwinismu k ekologii má na Východě jistou paralelu ve vývoji původního indického théravádového buddhismu směrem k jeho mladším školám (zejména zen-buddhismu), které překračují názor, že svět je utrpení a strast, z níž je třeba se vymanit zbavením se svých

---

⁹⁵ SNYDER, 1995a, s.76-77 (překl. aut.)

⁹⁶ SNYDER, 1995a, s.71 (překl. aut.); Takto paradoxně Snyder obrací tradiční kompetitivní výklad evoluce: *“Klíč k evoluční adaptabilitě: organismus se raději pozmění, než aby pokračoval v neplodném soupeření.”* (Snyder, 2000, s.62)

žádostí, a dovádí tyto předpoklady k opačným závěrům, jež lze shrnout jako konečné přijetí světa v jeho pomíjivosti i bolesti a pozornost k bytí v rozmanitosti jeho forem a projevů. *“Tento širší pohled je schopen připustit souběžnost bolesti a krásy tohoto složitě propojeného světa (...). Zvířata a rostliny žijí ve vzájemné závislosti na sobě a celá příroda je neustálou výměnou energie - koloběh života a smrti. Náš vesmír je v sútrách popisován jako říše ‘kamy’, biologické touhy a potřeby, jež strhává a bere všechno. Všechno, co dýchá, má hlad. Ale neutíkejme z tohoto světa. Připojme se k Indrově síti!”*⁹⁷ V tomto smyslu by se podle Snydera mohli vyznavači mnoha náboženských směrů poučit od příslušníků lovecko-sběračských či raně zemědělských kultur, kteří dokázali sladit potřeby vlastního přežití s vyjádřením úcty a vděčnosti za to, co jim bylo dovoleno si vzít, a co muselo zemřít, aby oni mohli zůstat naživu. *“... Théravadový buddhismus říká: ‘Život je utrpení, musíme se vymanit z tohoto kola’ - to je pozice příčiny. Ale z pozice důsledku můžeme říct ‘Tvořivý cyklus života nemá konce. Vidíme, jak přicházíme a odcházíme, životem do života, napořád. Dítě se stává rodičem a ten se stává naším váženým Starším. Život je posvátný; je dobré být součástí toho všeho’. To je postoj amerického Indiána a zároveň nejosvícenější prohlášení ze vzdáleného konce buddhismu, jenž nevidí nepřátelský svět, z něhož se musíme dostat ven, ale uvědomělý svět, kde (...) všechno hraje svou úlohu”*⁹⁸.

To, co Snyder nabízí, není tedy žádný nový či alternativní program. Jde o znovuoživení přístupu, který byl člověku vlastní po většinu času jeho kultury na této planetě a který je patrný v tradicích dosud přežívajících primitivních kultur. *“Někteří z nás by rádi znovuuchočili, znovudocenili, znovuvytvořili a do jednoho proudu s komplexní vědou začlenili tento dávný pohled, který chápe celý svět jevů jako naši vlastní bytost: polycentrický, ‘živý’ podle svých vlastních záměrů a sebeorganizující se (...) svým vlastním chaotickým způsobem.”*⁹⁹

---

⁹⁷ SNYDER, 1995a, s.70 (překl. aut.)

⁹⁸ SNYDER, 1995a, s.124-125 (překl. aut.)

⁹⁹ SNYDER, 1995a, s.241 (překl. aut.)

III.4. Divočina jako geografická oblast

Aby lépe vynikla originalita Snyderova pojetí divočiny, divokosti a přirozenosti, je třeba se zmínit o některých současných trendech v přístupu k divočině, vůči nimž Snyder staví a vymezuje své vlastní pojetí¹⁰⁰.

Snyder charakterizuje současné uvažování o divoké přírodě a zacházení s pojmem *divočina* dvěma protikladnými přístupy, které se však vzájemně doplňují a „*krouží kolem sebe navzájem*“¹⁰¹. Zastánci jednoho přístupu, které Snyder nazývá *Ochranáři* („*Savers*“) tvrdí, že za divočinu lze považovat pouze lokálně vymezitelný ekosystém, který je podle ekologických měřítek maximálně vyspělý, tedy nachází se v relativně stabilním stavu s vysokou druhovou diverzitou, nazývaném v ekologii „*klimax*“. *Ochranáři* usilují o maximální ochranu těchto divokých území před lidskými zásahy. Divočina musí zůstat bez sebemenší stopy člověka a lidské kultury. Z tohoto důvodu jsou *Ochranáři* velmi necitliví, až bezohlední vůči domorodému obyvatelstvu, jejichž domovy se tak stávají chráněnými rezervacemi a parky, a oni se stávají čímsi trpěným, co se ocitlo v těchto ostrůvcích původního a nedotčeného ráje jaksi omylem, bez jakékoliv možnosti rozvoje, tvorby a seberealizace.

Zastánci druhého přístupu, jež Snyder nazývá *Uživatelé* („*Users*“) naopak tvrdí, že od okamžiku, kdy se na scéně evoluce objevili lidé, byla příroda nevratně poznamenána jejich vlivem a navzdory přání *Ochranářů* zde nezůstalo nic, co bychom mohli nazvat „původním, přirozeným“ stavem. Příroda byla a je v neustálé změně, není tedy žádný důvod, proč nadřazovat klimaxové stádium nad sukcesivní fáze. Člověk vznikl jako přirozená součást biologické evoluce a není důvod, proč mu bránit ve využívání a přetváření přírody, pokud to nemá destruktivní následky pro

---

¹⁰⁰ Srov. SNYDER, 1995a, s.236-241 (překl. aut.)

¹⁰¹ SNYDER, 1995a, s.236 (překl. aut.)

něho samotného. Chránit “životní prostředí” je v pořádku, ale nemá smysl vytvářet ostrůvky zdánlivě nedotčené přírody bez stopy lidských vlivů a zásahů.

Do jisté míry paralelní s přístupem *Uživatelů* je postoj mnoha postmoderních intelektuálů a teoretiků, jejichž základní metodou přístupu ke světu je *dekonstrukce*. V tomto pojetí je příroda, tím spíše “divočina”, pouhou projekcí našich sociálních podmínek a kulturně podmíněných představ a pokoušíme-li se chránit přírodu či divočinu, v podstatě je teprve vytváříme podle vzoru či ideálu, který existuje v našich hlavách. Nic takového jako “příroda” či “divočina” vlastně neexistuje.

Všechny tyto přístupy podle Snydera odrážejí *instrumentální* pojetí přírody, které spočívá hluboko v duchovní tradici euroamerické civilizace. Instrumentalitou má Snyder na mysli to, že se s přírodou vždy nějak “zachází”, jako by byla něčím, co lze jednoduše uchopit, zvěčnit, využít, snažit se zachránit či jednoduše popřít. Prvotním zdrojem instrumentality je dualita subjektu a objektu. Jejím důsledkem je chybné pojetí místa člověka v přírodě, které jej buďto proti přírodě staví nebo jej nad ni vyvyšuje nebo přírodě upírá samotnou existenci.

Zvláště v případě *Uživatelů* je instrumentalita zřejmá. Ale také ochranářský ideál “*zmrazit části přírody na jakousi ikonu ‘prastaré, neobydlené divočiny zachází s přírodou jako se zbožím drženým ve zlaté kleci*”¹⁰². Teoretický přístup dekonstruktivistů je zase intelektuálně vytržbený, avšak “*nadále selhává v odpovědi na otázku, co dělat s bolestí a utrpením skutečných bytostí (...) a jak zachovat přírodní rozmanitost*”¹⁰³.

---

¹⁰² SNYDER, 1995a, s.238 (překl. aut.)

¹⁰³ SNYDER, 1995a, s.239 (překl. aut.); Podrobněji viz esej “*Is nature real?*” (in: SNYDER, 1999a, s. 387-389). Snyder zde mimo jiné říká, že představa, že “příroda” či “svět”, jsou ve skutečnosti pouhými mentálními, sociálními či kulturními konstrukcemi, není nová a lze ji nalézt i v konceptu *máji* (tj. iluze, klamu, který představuje smyslově uchopitelný svět) v dálně-východních duchovních naukách. Tato dávná představa se však od současného postmoderního dekonstruktivismu liší v něčem velmi podstatném: “*Dekonstrukce, prováděná se soucitným srdcem a se záměrem dosažení moudrosti, je logickým a filozofickým cvičením mahajánového buddhismu, které dopadá na samé dno dekonstrukce a vrací se zpět se soucitem se všemi bytostmi. Dekonstrukce bez soucitu rozvíjí jen sama sebe. Rozumíme, že divočina je v jistém smyslu kulturní konstrukcí, protože co jí není? Co je však důležitější, a co nenacházíme ve spisech proti-*

Podle Snydera by měla být příroda nahlížena *“spíše jako proces nežli jako produkt či zboží”*¹⁰⁴. Je chybné uvažovat o divočině jako o stavu, v němž se příroda kdysi nacházela, ale jenž je od první lidské stopy v písku narušen do té míry, že je již nevratný. *“Neexistuje žádný ‘původní stav’, který, jakmile byl jednou pozměněn, nemůže být nahrazen. Skutečné přírodě můžeme porozumět prostřednictvím mýtu o ‘Artemidině lázni’ - tůni ukryté v lese, kterou Artemis, bohyně všeho divokého, navštěvuje, aby obnovila své panenství. Divočina má takovou - nikoliv - je právě takovou lázní, znovuobnovitelným panenstvím.”*¹⁰⁵ Není tedy třeba proti sobě stavět nedotčenou přírodu (divočinu) a lidskou kulturu. Lidská aktivita nijak neobírá přírodu o její “panenství”. Často, ať u prehistorických či současných lovecko-sběračských a jednoduchých zemědělských kultur, si ani dopady lidské aktivity neuvědomujeme nebo je nejsme schopni odlišit od procesů “přirozených” a považujeme je za “dílo přírody”¹⁰⁶. Ostatně každý živočišný i rostlinný druh žije tak, že už svou samotnou existencí své okolí poznamenává a ovlivňuje. Odlišit “umělou” lidskou činnost od “přirozených” přírodních procesů je navíc tím složitější, čím méně je jasné, kdy a jak se vlastně z dvounohého zvířete stal člověk (archeologické nálezy posouvají tento předěl stále nazpět) a odkdy lze vůbec hovořit o lidské kultuře.

Proto Snyder shrnuje: *“Stálou součástí základní lidské zkušenosti byl život v kultuře divočiny. Po několik set tisíc let neexistovala žádná*

---

přírodně zaměřených hlav, je vědomí, že divočina je (...) domovem bytostí, které by nemohly přežít v žádném jiném typu habitatu.” (SNYDER, 1999a, s.388; překl. aut.) *“Lidské společnosti vytvořily řadu snů, představ a dojmů o povaze přírody. Ale není nemožné získat dosti přesný obraz přírody s možností praktického využití - (...) klidně vezmu tyhle pochybující profesory na procházku, ukážu jim kousek ekosystémového představení a snad je i přesvědčím, aby pomohli vyčistit potok.”* (SNYDER, c.d., s.389; překl. aut.)

¹⁰⁴ SNYDER, 1999a, s.168 (překl. aut.); Snyder upozorňuje, že i donedávna ústřední koncepce “klimaxu” v ekologii jako relativně vyspělého, starého a stabilního stadia rovnováhy, k němuž všechny přírodní systémy směřují, je pouze relativní, neboť příroda a svět jsou v neustálém pohybu, a vzhledem k nepřehlédnutelným časovým měřítkům je velmi nesnadné určit, co je vlastně “stavem” a co “procesem” (srov.: SNYDER, 1999a, s.388).

¹⁰⁵ SNYDER, 1995a, s.240 (překl. aut.)

¹⁰⁶ Například, ačkoliv se za první výrazný vliv člověka na přírodu pokládá záměrné používání ohně, *“někdy člověk zakládáním požárů patrně napodoboval přírodní proces,*

divočina, v níž by se nějak neprojevila lidská přítomnost. Příroda není místem, kam se chodí na návštěvu, je to domov - a v každém domácím teritoriu se nacházejí místa, z nichž některá známe více a jiná méně. Často tam bývají odlehlá a těžko dostupná území, ale všechna jsou známá, a dokonce i pojmenovaná."¹⁰⁷ Tak tomu rozhodně bylo u lo-vecko-sběračských kultur, ale i u tradičních zemědělských kultur je divočina přirozenou součástí kulturní krajiny. Je její nejdlehlší, nejméně přístupnou oblastí, nacházející se v horách, v pralese či v močále, ponechanou sobě samé, a jako taková má svou nezastupitelnou kulturní hodnotu. *"Lidé tam chodí pro horské byliny, na lov či za samotou. Žijí mezi dvěma póly - domovem a divokými místy, která k jejich regionu patří.*"¹⁰⁸

Destruktivní chování moderní civilizace nespočívá v tom, že by se samotnou svou existencí a aktivitou vydělovala ze všezahrnujícího přírodního základu, nýbrž v tom, že její aktivity snižují a brzdí přirozenou regenerační schopnost přírody, respektive podvazují tvůrčí potenciál, vynalézavost a inteligenci přirozených procesů. To je způsobováno především redukcí rozmanitosti živých i neživých forem. Právě v diverzitě Snyder spatřuje podstatu obnovitelnosti a životaschopnosti přírody. *"Pokladnice života je bohatství informací uchované v (...) genech všech živých bytostí (...). Rozmanitost umožňuje životu adaptovat se a odpovídat na dlouhodobé změny na planetě.*"¹⁰⁹ Tvůrčí inteligence divoké přírody se může plně projevit teprve tam, kde jsou její síly a schopnosti

---

jako tomu bylo v případě promyšleného používání ohně u domorodých Kalifornanů." (SNYDER, 1995a, s.240; překl. aut.)

¹⁰⁷ SNYDER, 1999b, s.14-15. *"Jednou v srpnu jsem byl v průsmyku v Brooksově pohoří na severní Aljašce u pramenů řeky Koyukuk, v zelené tundře o nadmořské výšce 900 metrů, v průsmyku ležícím mezi širokými, otevřenými a úctyhodnými horskými pásmy, které oddělovaly vody tekoucí z Yukonu do Arktického moře. I na Severní Ameriku je to dosti odlehlé místo, žádné silnice, jen stopy, které zanechali táhnoucí karibu. A přesto Inupiakům ze severního svahu i Athabaskům od řeky Yukon průsmyk spolehlivě sloužil jako docela obyčejná severojižní obchodní cesta dobrých sedm tisíc let. Všechny kopce a jezera na Aljašce měly svá jména v tom či onom jazyce, kterých tu bylo kolem desítky (...)." (tamtéž) Snyder také uvádí pozoruhodný příklad španělského vojáka Alvar Núñez Cabeza de Vaca, který s dvěma druhy ztroskotal u břehů Mexika, během let 1528-1536 prošli údolím řeky Rio Grande a za celou tu dobu se jim stalo jen několikrát, že by nepobývali v domorodé osadě nebo táboře - celou tu dobu chodili po stezkách. (tamtéž)*

¹⁰⁸ SNYDER, 1999b, c.d., s.37

ponechány samy sobě - tedy ve skutečné *divočině*. Divočinu definuje Snyder jako místo, “*kde se naplno projevuje divoký potenciál, rozmanitost živých a neživých forem, které se vyvíjejí podle svého vlastního řádu. (...) Pokud je ekosystém plně funkční, jsou do něj zapojeni všichni jeho účastníci. Mluvit v takovém případě o divočině, znamená hovořit o celistvosti.*”¹¹⁰ V tomto smyslu lze civilizaci (například velké městské aglomerace jako je New York nebo Tokio) začlenit do širší sféry *přírody* jako její přirozenou součást (i zde se projevuje příroda nejrozmanitějším způsobem a v nejrůznějších formách), ale nikoliv do sféry *divočiny*. Civilizace je zde výhradně pro potřeby člověka a vše ostatní se snaží vytlačovat za své hranice či přímo likvidovat. Civilizace neparticipuje na tomto spontánním (divokém) směřování k pluralitě, diverzitě, provázanosti a celistvosti - její tendence jsou přesně opačné. Proto “*příroda (...) nijak ohrožena není; divočina ano. Divoké je sice nezničitelné, ale může se stát, že je neuvídneme.*”¹¹¹

Teprve v divočině můžeme - skrze její základní vlastnost, *divokost* - poznat a pochopit podstatu přírody. Bez divočiny jako konkrétní a geograficky vymežitelné oblasti, kam se lze vypravit a učit se, nepochopíme, v čem divokost spočívá a jak se projevuje. Bez divočiny nám hrozí, že definitivně ztratíme nejen ponětí o povaze přírody, ale také o podstatě, *přirozenosti* nás samotných.

III.5. Divokost jako podstata přírody

Snyder odlišuje pojmy *divočina* a *divokost* proto, aby se vyhnul dualismu a instrumentalitě, jak se projevují ve výše zmíněných myšlenko-

---

¹⁰⁹ SNYDER, 1995a, s. 52 (překl. aut.)

¹¹⁰ SNYDER, 1999b, s.20; Dnes jsou dnes za *divočinu* považovány výhradně parky a rezervace, jakési “*svatyně, jež se podařilo uchránit z celé této země (...), malé střípky země ponechané ve svém původním stavu, poslední místočka, kde skutečná příroda naplno kvílí, kvete, hnízdí a třpytí se. Tvoří necelá dvě procenta rozlohy Spojených států.*” (SNYDER, 1999b, s.23)

¹¹¹ SNYDER, 1999b, s.193

vých trendech. Pojmem *divokost* totiž nelze (na rozdíl od pojmu *divočina*) přírodu zvěcnit a zbavit ji života. Označením *divočina* divokost přírody lokalizujeme, prostorově i časově ji vydělujeme z našeho světa, jako by se nás netýkala a nebyla součástí nás samotných. *“Ale divokost není omezena dvěma procenty formálně uznaných oblastí divočiny. Je všude a v nejrůznějších podobách: v nevykořenitelných populacích hub, mechtů, plísní, kvasinek a všeho, co nás obklopuje, a co v nás žije. (...) Divočina může dočasně ustoupit, ale divokost se neztratí jen tak.”*¹¹²

*“Divoký’ je označením způsobu, jímž fenomény neustále uskutečňují samy sebe.”*¹¹³ *“Divokost’ je procesem sebeorganizace (...).”*¹¹⁴ *“...Divokost jakožto proces a podstata přírody je (...) uspořádáním pomíjivosti.”*¹¹⁵ *“Divokost je základní přirozeností přírody.”*¹¹⁶

Divoká zvířata, rostliny, země, společnosti, jednotlivce, chování, vnímání a myšlení, všechny divoké bytosti, věci, jevy a procesy Snyder definuje tak, že se: *“vyhýbají analýze, jsou mimo kategorie, jsou samy sebe organizující, samy sebe utvářející, hravé, překvapující, pomíjivé, nehmatatelné, nezávislé, celistvé, uspořádané, spontánní, svobodně se projevující, samy sebe prověřující, umíněné, komplikované, zcela prosté. Jsou prázdné a skutečné zároveň. V některých případech je můžeme nazvat posvátnými.”*¹¹⁷

Divoké systémy jsou podle Snydera natolik složité, vnitřně propojené složitými vazbami, kterými proudí informace mezi nejrůznějšími úrovněmi, jež jsou opět jen součástmi větších a ještě složitějších systémů, že je naprosto nemožné pochopit je technickými postupy západní vědy. Divoké formy života, jejich vztahy a zákonitosti nejsou zvnějšku naprogramovaným mechanismem, nýbrž vznikají, zanikají a proměňují

---

¹¹² SNYDER, 1999b, s.23-24

¹¹³ SNYDER, 1995a, s.168 (překl. aut.)

¹¹⁴ SNYDER, 1995a, s.174 (překl. aut.)

¹¹⁵ SNYDER, 1999b, s.13

¹¹⁶ angl. *“essential nature of nature”* (SNYDER, 1995a, s.174; překl. aut.)

¹¹⁷ SNYDER, 1999b, s.19; Jak Snyder podotýká, všechny tyto významy se velmi blíží čínské definici termínu *Tao* a původnímu významu buddhistického termínu *dharma*. Větou *“jsou prázdné a skutečné zároveň”* má Snyder na mysli buddhistickou představu, že vše, co existuje, nemá ve skutečnosti stálou a trvalou podstatu. *Posvátné* se podle

se spontánně, samy ze sebe. Jejich základní vlastností je život projevu-
jící se hravostí a nepředvídatelnou kreativitou. *“Příroda je rozsáhlým
souborem naprosto svévolných konvencí, vzorců a tlaků, které vznikají
v každém okamžiku a mohou se ztratit naprosto kdykoli, a pokračuje dál
pouze jako jakási hra: kosmické / komické potěšení.”*¹¹⁸

Tedy zatímco *divočina* je pro Snydera konkrétním místem, jenž je do
určité míry oddělen od ostatního světa, a proto může být chráněn a vě-
decky studován, *divokost* a *divoké* je procesem, který obklopuje, zahr-
nuje a projevuje se skrze nás všechny¹¹⁹. *“Divokost není ani subjektem
ani objektem; aby bylo možné se jí přiblížit, musí se k ní přistupovat
zevnitř, jako k vnitřní hodnotě toho, co jsme.”*¹²⁰

III.6. Divočina jako psychická oblast

Právě v propojení “vnitřních” psychických obsahů lidské mysli
(“subjektu”) s “vnější” fyzickou povahou přírody (“objektu”), neboli v
propojení geografie s psychologíí, spočívá efekt Snyderova rozchodu
s tradicí evropského dualismu.

Pro Snydera *“oblast divočiny a oblast podvědomí vykazují společné
vlastnosti: obě se zdají být vzdálené a neznámé, tajemné a lákavé, svým
způsobem zapovězené. Obě jsou ‘místy’, kam cestujeme na vlastní
nebezpečí; abychom do nich mohli vstoupit, musíme mít patřičné znalosti
a zkušenosti - musíme být připraveni i vybaveni.”*¹²¹ Divočina jako geo-
grafické teritorium je pro Snydera fyzickým přesahem podvědomí do
“vnějšího” světa - a naopak - podvědomí je projevem divoké přírody
v nás samých. Divočina i podvědomí jsou ‘místy’, kam lze proniknout a

---

Snydera vztahuje k tomu, *“co nás (...) pomáhá vyvést z našich malých já”*. Proto bývá
divočina místem *“inspirace, vytržení a prozření”*. (c.d., s.105)

¹¹⁸ SNYDER, 2000, s.39

¹¹⁹ srov.: SNYDER, 1999a, s.389

¹²⁰ SNYDER, 1999b, s.193

¹²¹ STEUDING, c.d., s.120 (překl. aut.)

nabýt vhledu, poznání, osvícení, *“jsou zdrojem síly či osobní energie - oné ‘síly zevnitř’”*¹²².

Snyder jistě není první ani poslední, kdo si všiml této analogie. Originalita jeho pojetí však spočívá v tom, že vztah mezi divočinou a podvědomím nevidí metaforicky, nýbrž skutečně analogicky: *“Vnější ekvivalentem podvědomí je divočina; oba tyto termíny se stýkají, ještě jeden krok a splynou v jedno.”*¹²³ Snyder neříká, že divočina je jako podvědomí či podvědomí je jako divočina, ale že podvědomí je divočinou a divočina je podvědomím. Divočina je *“stavem plného vědomí”*¹²⁴ neboli *“krajinou imaginace”*¹²⁵ a podvědomí je projevem tohoto stavu vědomí v naší mysli. Oba pojmy se stýkají v pojmu *divokost*, jenž není prostorově omezený a zahrnuje jak “objekt”, tak i “subjekt”. Čí je tedy tato *divoká* mysl a toto *divoké* vědomí? To je špatně položená otázka. Snyder nemá na mysli nějakou individuální mysl či vědomí, nýbrž univerzální Mysl a Vědomí, jež je zdrojem, zřídlem, počátkem všeho.

Zde již Snyder zřetelně překračuje svou básnickou imaginaci a vyjadřuje své představy v kontextu tradice zen- buddhismu s jeho důrazem na nedělitelnost a vzájemnou jednotu všeho jsoucího (i nejsoucího) a s jeho přesvědčením, že veškeré nejrozmanitější projevy, jevy a formy jsou ve skutečnosti projevem *téhož*. V buddhismu bývá tato představa (jež je ve svých rozmanitých kulturních formách společná mnoha mystickým proudům nejrůznějších duchovních tradic včetně křesťanství) vyjadřována tak, že *“vše je sjednoceno v ‘Jediné Mysli’”*¹²⁶. Velmi charakteristický je výrok známého japonského zenového mistra Dógena z 13. století: *“Kdo vůbec lidem řekl, že ‘Mysl’ znamená myšlenky, domněnky, ideje a pojmy? Mysl znamená stromy, kůly v plotě, cihly a trávy.”*¹²⁷ Stejně tak staré čínské buddhistické krajinomalby hor a řek “bez konce”, o nichž jsme se zmiňovali výše, nebyly chápány jako zpodobení

---

¹²² tamtéž (překl. aut.)

¹²³ SNYDER, 1997b, s.173

¹²⁴ SNYDER, 1990, č.27, s.20

¹²⁵ STEUDING, c.d., s.121 (překl. aut.)

¹²⁶ STEUDING, c.d., s.121 (překl. aut.)

¹²⁷ Dógen, cit. podle: SNYDER, 1999b, s.28

nějaké konkrétní krajinné lokality: “Budeme-li na svitek pohlížet jako na čínskou variantu mandaly, pak všechny předměty na něm zobrazené jsou našimi různými malými já, a útesy, stromy, vodopády a oblaka jsou našimi proměnami a stavy.”¹²⁸

Jako je zavádějící rozdělovat svět na subjekt a objekt, na okolní přírodu a naši vnitřní přirozenost, na divočinu geografickou a psychickou, tak je i zavádějící dělit naši mysl a Mysl, jejíž projevem je toto všechno, včetně nás samotných - včetně “naší mysli”. Toto uvědomění (v buddhismu nazývané jako *osvícení* nebo *probuzení*) je konečným a definitivním úběžníkem, k němuž směřuje Snyderova cesta k *celistvosti*.

Projevům divočiny v naší psychice se budeme zabývat v následující kapitole. Zaměříme se hlavně na tu oblast, které bývá tradičně pokládána za ryze *kulturní*, tedy specificky lidská - na oblast řeči a jazyka. Poté se spolu se Snyderem zeptáme na podstatu (lidské) přirozenosti a pokusíme se prostřednictvím vztahu *přirozenosti* a *kultivace* vrhnout nové světlo na vztah *kultury* a *přírody*.

---

¹²⁸ SNYDER, 1999b, s.118-119

IV.

KULTURA A DIVOČINA

“Dlouhé vlasy”

IV.1. Divokost mysli a jazyka

IV.2. Kultivace a přirozenost

IV.3. Kultura versus civilizace

Dlouhé vlasy

Lovecká sezóna:

Jednou za rok Jeleni loví lidské bytosti. Dělalí různé věci, které člověka neodolatelně přitahují, každý si pak nějakého vybere. Jelen člověka zastřelí, a ten je pak nucen stáhnout ho, donést domů a sníst. Tak se Jelen dostane dovnitř člověka. Čeká v něm a skrývá se, ale člověk o tom neví. Až se hodně Jelenů dostane do hodně lidí, náhle zaútočí. Lidé, kteří v sobě Jelena nemají, budou také překvapeni a všechno se trochu změní. Tomu se říká "převrat zevnitř".

Jelení stezky:

*Jelení stezky běží po úpatí kopců
přes příjezdové cesty
prašné cesty vedoucí k bílým
farmářským penziónům
na spadnutí.*

*Po pás vysokou nedvědicí
lepkavou, trnitou, zlatou
vysušenou letní trávou*

*Jelení stezky vedou k vodě
vedou stranou všech cest
a slévají se v tu nejlepší -
a rozcházejí se -
a mizí doztracena.*

*Jelení stezky vedou pod dálnicemi
vbíhají do měst
zhoupnou se zpět a dál do obilí a sadů
a běží kolem škol!*

*Jeleni běží po svých stezkách a křižují prašné cesty
jsou v domě: a vybíhají ze zdí:*

A jelen proskakuje mými vlasy.

(ze sbírky *Na vlně*; SNYDER, 1997b, s.84-85)

V.1. Divokost mysli a jazyka

Není snad oblasti lidské kultury, kterou by Snyder pokládal za ryze lidský vynález, jenž člověka odděluje od zbytku přírody a činí z něj cosi nadřazeného, povolného vnášet do chaotického světa divoké přírody pořádek, systém a řád. Ve všech specificky lidských rysech (ať už jde o kreativitu, schopnost sebereflexe, etiku, učení či výchovu) se Snyder pokouší nalézt a obhájit jejich přirozený, divoký základ. Ústřední roli v jeho argumentaci hraje především divokost samotné mysli, její spon-tánní, imaginativní a kreativní zdroje, jež se projevují například ve schopnosti řeči a daru jazyka. Právě v této oblasti se Snyder plně projevuje jako básník citlivý k hlasu své vnitřní divočiny (svého podvědomí) a zenový buddhista, pro nějž je práce s vlastní myslí a rozvoj sebereflexe každodenní náboženskou praxí¹²⁹. Následující úvahy o mysli, jazyce a jejich vzájemných vztazích mohou sloužit jako názorný příklad toho, jak Snyder chápe vztah *kultury a přírody*, respektive jakým způsobem argumentuje ve prospěch překonání dualismu *culture versus nature*.

Snyderův postoj lze shrnout tak, že *“vědomí, mysl, imaginace a jazyk jsou v základu divoké. ‘Divoké’ jako v divokých ekosystémech - bohatě propojené, vzájemně závislé a neuvěřitelně složité. Rozmanité, prastaré a plné informací.”*¹³⁰ Divokost se v lidské mysli projevuje jako *“otevřená pozornost - plná imaginace, ale také zdroj ostrážité inteligence potřebné k přežití.”*¹³¹

---

¹²⁹ V básni *Jak ke mně přichází poezie* Snyder říká: *“Klopýtá přes kameny noci / a vyplašeně zůstává stát / tam, kam už světlo / mého ohně nesahá / Na to rozhraní / ji jdu přivítat.”* (SNYDER, 1997b, s.149) Ústředním bodem zen-buddhistické praxe je *zazen* neboli “meditace (soustředění) vsedě”. Spočívá ve zharmonizování bdělé, ale uvolněné tělesné pozice (lotosový sed na podušce čelem ke zdi, se sklopenýma očima) s pomalým, hlubokým, ale přirozeným dýcháním a s “myšlením bez myšlenek”, tedy zanecháním všech momentálně probíhajících mentálních procesů v jejich pohybu a soustředěním na výdech a správnou tělesnou pozici. Zenová meditace rozvíjí schopnost sebereflexe, posiluje sebeovládání a soustředění a zbavuje člověka klamných a mylných představ především o sobě samém. Zazen je zen-buddhisty chápán jako studium, respektive praxe Buddhova učení skrze vlastní tělo a vlastní mysl. Je prováděn kolektivně a pravidelně, v zenových kláštřech i několik hodin denně.

¹³⁰ SNYDER, 1995a, s.168 (překl. aut.)

¹³¹ SNYDER, 1995a, s.174 (překl. aut.)

Jestliže Snyder hovoří o schopnosti abstraktního myšlení a sebereflexe, imaginaci a jazyce jako o ryze lidských, tedy *kulturních* specifikách, neznámá to, že by tyto znaky považoval za prostředky, díky kterým člověk překračuje své přírodní určení, a skrze které se osvobozuje od zbytku přírody. Právě naopak - teprve v nich a jejich prostřednictvím člověk poznává a rozvíjí svou bytostnou podstatu, svou *přirozenost* - učí se rozumět podstatě přirozených procesů (vně i uvnitř sebe sama), využívat je a důvěřovat jim. Jinými slovy - jestliže jsou tyto schopnosti *lidskou přirozeností*, pak to znamená, že právě v nich se naplno a více než v kterékoliv jiné oblasti lidské kultury projevuje příroda ve své podstatě, ve své *divokosti*. To, co považujeme za ryze lidská specifika (a čím definujeme *kulturu*) není něčím, co jsme si na přírodě vydobyli, nýbrž co nám bylo "od přírody" dáno. Svůj smysl (svou přirozenost) naplňujeme do té míry, nakolik tento dar následujeme, rozvíjíme a podílíme se tak na spontánní (divoké) kreativě, vynalézavosti a inteligenci přírody. "*Jestliže mají lidské bytosti v tomto záměru nějaký smysl, mohlo by to mít co dělat s jejich nejnápadnějšími znaky - s velkým mozkiem a jazykem. A se specificky lidským, sebe si vědomým vědomím řádu.*"¹³²

Obecně lze říci, že ve svém úsilí odhalit přirozené zdroje kultury Snyder zdůrazňuje důležitost *nevědomé* složky našeho života. Ač se v každodenním styku se světem a s ostatními lidmi pokoušíme chovat racionálně a mít vše pod kontrolou, bez těchto nevědomých procesů by nebyl náš život (a život všeobecně) vůbec myslitelný. Snyder nestaví podvědomí a vědomí proti sobě, ale spíše se snaží zdůraznit, že nevědomá spontaneita a inteligence naší přirozenosti jsou primárním zdrojem vědomí a tedy i kultury, a že nevědomí je mostem mezi myslí a tělesností, mezi světem "vnitřním" a "vnějším". "*Naše těla jsou divoká. Bezděčný rychlý pohyb hlavy při výkřiku, závrať při pohledu ze srázu, srdce v krku ve chvíli nebezpečí, lapání po dechu, tiché okamžiky odpočinku, pozorování, přemýšlení (...). Tělo si neřádá zákrok nějakého vědomého intelektu, aby mohlo dýchat, aby srdce mohlo bít. Je to obrovská sa-*

---

¹³² Snyder, cit. podle: MOLESWORTH, c.d., s.128 (překl. aut.)

*moregulace, je to život sám. Počítky a vjemy nepřicházejí tak docela zvnějšku a neustálý tok myšlenek a představ nepochází tak docela zevnitř. Svět je naše vědomí, to nás obklopuje. V mysli, v imaginaci je mnohem víc než 'člověk' stačí zachytit, - myšlenky, vzpomínky, představy, zlosti a radosti se objevují spontánně. (...) Vědomé, dopředu plánující ego zabírá jen velice malé teritorium, jen malý prostor někde u brány, a sleduje jen něco z toho, co bránou vchází a zase vychází (přičemž se občas pokusí rozšířit své území), zbytek se stará sám o sebe. Lze říci, že tělo je v mysli. Obojí je divoké.*¹³³

Z tohoto důvodu se mysl a všechny její projevy nejhůře objektivizují, redukují na cosi mechanického, chemického či biologického. Lidská duše (jako průsečík, kde se setkává vnitřní život s vnějšími vjemy) je právě tou oblastí, o níž se dodnes vedou nejtvrděší vědecké bitvy a která představuje jednu z neřešitelných hádanek západního dualismu. Právě zde se naplno projevuje nedostatečnost základních premis "objektivního" vědeckého poznání. Mysl, imaginace i jazyk nás jaksi přesahují. Jsou jako všechny divoké systémy "vysoce komplexní, nemohou být intelektuálně zvládnuty (...) a jsou sebeřídící a sebeorganizující se"¹³⁴. "Vezměme samotnou mysl, jež tyto myšlenky rozvíjí: navzdory mnoha letům vývoje a trvání naší osobnosti zůstáváme nepředpověditelní dokonce sami sobě."¹³⁵

Snyder neobyčejně přesvědčivě popisuje nevědomé myšlenkové procesy, jež se odehrávají v mysli během tvůrčího psaní a vůbec jakéhokoliv tvůrčího aktu, který je založen na vytváření a upevňování vazby mezi podvědomím, vědomím a jazykem, a formuluje tak vlastní názor na dodnes nejasnou otázku vztahu jazyka a mysli. Říká, že během tvůrčího psaní "oko myslí bloudí, pozoruje vizuální vjemy a výjevy, znovuprožívá události, poslouchá a sní, to vše v jediném okamžiku. (...) Pohybujeme

---

¹³³ SNYDER, 1999b, s.25

¹³⁴ SNYDER, 1999a, s.329; Lze paradoxně říci, že *mysl, imaginace a jazyk* jako divoké systémy přesahují naši nejbujnější *představivost*, hranice *mysli* a vyjadřovací schopnosti *jazyka*. Jsou pastí, do níž jsme se chytili oddělením objektu a subjektu. Jak lze přemýšlet o mysli? Jak lze hovořit o jazyce?

¹³⁵ SNYDER, 1995a, s.173-174 (překl. aut.)

se ve vnitřní oblasti myslí jako v rozlehlé krajině a vracíme se zpět s několika kostmi, ořechy či peckami, které uchováváme jako jazyk. Píšeme podle z hloubi slyšených, ale vzdálených rytmů, z úrodné temnoty, z okamžiku bez úsudku a bez cíle. Jazyk je součástí našeho těla a je vetkán do vidění, citění, dotýkání a snění celé myslí stejnou měrou, s jakou přichází z nějakého lokalizovaného 'jazykového centra'.¹³⁶ Básnická a meditační praxe dovedla Snydera k závěru, který je v rozporu (jak sám přiznává) s názory mnoha profesionálních lingvistů a literárních teoretiků - totiž že "jazyk není tím, kde začínáme myslet. Myslíme už před jazykem a myšlenkové obrazy přecházejí do jazyka až v určitém bodě. Existují základní myšlenkové procesy, které jsou prelingvistické."¹³⁷

Toto neříká Snyder proto, aby hodnotu a význam jazyka snižoval, ale aby jej představil jako jeden z nejnápadnějších a nejpozoruhodnějších projevů divokosti v lidské kultuře. "Pokud budeme divoké definovat jako sebeřídící, sebeorganizující a seberozplozující se, pak všechny lidské jazyky jsou divoké systémy."¹³⁸ "Stejně jako imaginace a tělo vyvíjí se spontánně i jazyk. Je to celistvost přesahující naše racionálně intelektuální schopnosti. Všechny pokusy vědecky popsat přirozené jazyky je nedokázaly ukázat v jejich celistvosti (...), a přesto se dítě učí mateřskému jazyku již velmi brzy a prakticky jím vládne v šesti letech. Jazyku se lidé učí doma a na poli, ne ve škole. Kdybychom se nikdy neučili formální gramatice, vyslovovali bychom syntakticky správné věty, jednu za druhou, po všechny bdělé hodiny našeho života. Bez ustání a bez vědomé snahy čerpáme ze široké slovní zásoby v hlubinách divokého nevědomí. Jako jedinci, a dokonce jako živočišný druh, si za tuto

---

¹³⁶ SNYDER, 1995a, s.179 (překl. aut.)

¹³⁷ SNYDER, 1999a, s.329 (překl. aut.); Tyto prelingvistické myšlenkové procesy mají blízko k "divokému myšlení" C. Lévi-Strausse. Snyder cituje z jeho stěžejního díla *Myšlení přírodních národů* (v originále *Divoké myšlení*) tato Lévi-Straussova slova: "... Nejde o myšlení primitivů, divochů, ani o myšlení nějakého primitivního či archaického lidstva, nýbrž o myšlení v 'divokém stavu', odlišné od myšlení pěstovaného nebo domestikovaného, aby se dosáhlo určitého výnosu (...). Dnes chápeme lépe, že obě tyto formy mohou existovat i vedle sebe a navzájem prolínat (...). Známe nicméně pořád ještě i sféry, kde toto 'divoké' myšlení podobně jako divoce rostoucí druhy je poměrně chráněné: takový je případ umění, kterému naše civilizace přiznává situaci jakéhosi národního parku." (Lévi-Strauss, cit. podle: SNYDER, 2000, s.202)

¹³⁸ SNYDER, 1999a, s.329 (překl. aut.)

*schopnost nemůžeme připisovat žádné zásluhy. Vyvěrá odkudsi odjinud: ze způsobu, jakým se rozdělují a mísí mraky (...), ze způsobu, jakým se otevírají a zase zavírají mnohé složnokvěté rostliny (...).*¹³⁹

Lidská schopnost řeči Snydera vždy fascinovala.¹⁴⁰ Jako básník, překladatel a esejista s citem pro rytmus, melodii a barvu jazyka si často pohrává s etymologií slov a snaží se odhalovat jejich skryté souvislosti a dávno zapomenuté významy¹⁴¹. *“Mým výrazem je jazyk”*, říká Snyder¹⁴², ale nemá tím na mysli, že by jazyka používal jako nástroje - on sám se cítí být nástrojem, jehož prostřednictvím jazyk promlouvá, žije a rozvíjí se. Prostřednictvím jazyka z nás mluví divoká příroda.

Jazyk je jedním z nejnápadnějších hlasů divokosti¹⁴³, ať už ve svých vnitřních principech, v zákonitostech vývoje či v interakcích jednotlivých jazyků mezi sebou. *“Jazyky meandrují jako velké řeky, které se přelily přes ostré zákruty zapomenutých řečišť, jež lze vidět jen z ptačí perspektivy anebo které umí rozpoznat jen několik badatelů. Jazyk je jako přírodní druh, který donekonečna oplodňuje sám sebe, buď se šíří, nebo tajuplně zaniká, bezostyšně a nekonečně se kříží s jinými a přitom mění své vlastní zákony.*¹⁴⁴ Snyder nicméně odmítá aplikovat na jazyk principy klasického darwinismu jako jsou konkurence, selekce či adaptace. Snyderův důraz na divokost a přirozenost jazyka s sebou nese spíše ocenění jeho hravosti, nepředvídatelnosti a nevyzpytatelnosti. *“Filologové starších generací běžně hovořili o tom, že mezi jazyky probíhá*

---

¹³⁹ SNYDER, 1999b, s.25-26

¹⁴⁰ Snyder o lidské schopnosti řeči hovoří jako o *“skoro zázračné”*. (viz SNYDER, 1990, č.27, s.20)

¹⁴¹ Pozoruhodná je v tomto směru zejména Snyderova *“šamanská”* báseň *The Blue Sky* ze sbírky *Mountains and Rivers Without End* (SNYDER, 1997a, s.40); podrobný rozbor této básně viz STEUDING, c.d., s.94, 105-106, 107-109, 133, 166.

¹⁴² SNYDER, 1997b, s.7

¹⁴³ V rozhovoru s J. Jařabem říká Snyder o svém psaní poezie: *“... Snažím se objevovat předobrazy v přírodních tvarech a strukturách, v přírodních procesech. Takže mohou říci, že v mé nejnovější sbírce Hory a řeky bez konce se metafory hor v procesu geologického vzniku a metafory řek hluboko se zařezávající do krajiny samy stávají prvky poetiky. (...) Půjčuji si také metafory z botaniky; vnímám básně třeba jako houby, jako čerstvé plody, jež vzcházejí z energie, která se uvolňuje v hloubkách, kde tlejí a proměňují se naše poznatky ze života, z bohaté četby, naše literární znalosti. A z toho všeho starého najednou vyraší nová báseň. Taková houba je umělecký počín.”* (SNYDER - JAŘAB, 1999, s.5)

¹⁴⁴ SNYDER, 1999b, s.15

darwinovský boj o přežití. Ale v biologii se druhy nikdy neslučují, pouze se oddělují. Všechny jazyky patří stejnému druhu a mohou se vzájemně křížit, tedy i slučovat. (...) Z historie jazyka nevyplývá žádný druh evolučního zdokonalování: všechny jazyky fungují stejně dobře a každý má svůj vlastní půvab. Něco jako 'zkouška zdatnosti' mezi jazyky neexistuje. (...) Faktem je, že jazykové změny, posuny samohlásek, souhlásek, tendence k jednodušší či složitější gramatice se nezdají být reakcí na žádné praktické potřeby."¹⁴⁵

Spíše než klasický darwinismus aplikuje Snyder na jazyk hledisko ekologické. Nahlíží jazyk jako dynamický a proměňující se systém sestávající ze vzájemně se ovlivňujících (a tedy nedělitelných) složek, částí a úrovní. Toto ekologické hledisko lze uplatnit jak na vnitřní strukturu jazyka, tak i na vztah jednotlivých jazyků mezi sebou. Pro Snydera je každý z jazyků nenahraditelný a má svůj nezastupitelný význam. Rozmanitost jazyků, gramatik a slovních zásob (spolu s rozmanitostí druhovou, biologickou) je sebevyjádřením přírody v její vynalézavosti, kreativitě a celistvosti. *"Jemné a mnohaúrovňové prostory všehomíra našly svou cestu do symbolické struktury a daly nám tisíce (...) gramatik lidského jazyka.*"¹⁴⁶

Přítom právě jazyk je často používán jako důkaz lidské výjimečnosti a nadřazenosti nad "němým" zbytkem přírody¹⁴⁷. Tradiční a donedávna běžný (osvícenecký) pohled na jazyk, vůči němuž vymezuje své vlastní pojetí, shrnuje Snyder do těchto bodů:

- 1. Jazyk je výhradně lidský a primárně kulturní.*
- 2. Intelligence je vytvářena a rozvíjena jazykem.*
- 3. Svět je chaotický, jazyk jej organizuje a civilizuje.*

---

¹⁴⁵ SNYDER, 1999b, s.21

¹⁴⁶ SNYDER, 1999b, s.88

¹⁴⁷ Toto logocentické paradigma je charakteristické zejména pro civilizaci západní. *"Devadesát procent toho, čím se takzvaní humanisté v dějinách zabývali, byly hrátky s jazykem: gramatika a rétorika a poté filologie. Dva a půl tisíce let věřili nejen ve Slovo, ale ve správnost jeho struktury."* (SNYDER, 1999b, s.87)

4. Čím kultivovanější je jazyk - vzdělanější, přesnější a jasnější - tím lépe zkrotí svévolný a vzpurný svět přirozenosti a citů.

A na základě jednotlivých bodů protiargumentuje takto:

1. Jazyk je v základu biologický; stává se zpola kulturní tím, jak je vyučován a procvičován.
2. Inteligence je vytvářena a rozvíjena všemi typy interakcí se světem, včetně lidské komunikace - lingvistické i nelingvistické; jazyk tedy hraje důležitou - ale ne jedinou - roli ve tříbení mysli.
3. Svět (a mysl) jsou uspořádány podle svého vlastního řádu a systém jazyka tento řád odráží a koncentruje.
4. Čím úplněji je světu umožněno, aby do nás vstoupil a učil nás (bez zasahování našeho ega a názorů), tím jasněji vidíme své místo ve vzájemně propojeném světě přírody.¹⁴⁸

Snyder tedy obrací tradiční humanistický názor, že lidským privilegiem je schopnost udělovat prostřednictvím mysli, jazyka a kultury světu význam a smysl: *“Lidé a všechny ostatní organismy mají své vlastní zvláštnosti - ale je to **svět**, který dává význam každému z nás. Nesčetné a rozmanité fenomény (...) nás učí, kdo vlastně jsme.”*¹⁴⁹

Osvícenecká představa o nutnosti a možnosti vtisknout světu řád skrze jeho uchopení, utřídění a zorganizování prostřednictvím jazyka je dnes již víceméně mrtvá, spíše se prosazuje opačný názor, podle kterého je jazyk překážkou, jež nám brání nahlédnout svět takový, jaký opravdu je. A zde se Snyder dostává k důležité obhajobě lidského jazyka, snaží se znovunalézt jeho smysl a znovuoživit víru v jeho možnosti. Činí to právě odkazem na jeho přirozené, divoké zdroje. *“Lze tvrdit, že jazyk naše vidění reality svazuje, zužuje, omezuje a snad i zavádí. ‘Jídelní lístek není jídlo’. Ale spíše než sesazovat jazyk z jeho duchovní pozice a neurčitě mluvit o Nevyslovitelných Pravdách, měli bychom se*

---

¹⁴⁸ SNYDER, 1995a, s. 178-179 (překl. aut.)

*obrátit zpátky k jazyku. Vidět s jazykem, být s ním v důvěrném svazku a nalézt v něm nástroj sebepřekročení směrem dovnitř - to znamená znát mysl i jazyk neobyčejně dobře a pohrávat si s jejich možnostmi bez nějakých zvláštních omezení. Takto jazyk urodí mnohá překvapení a hlediska, jež nás ohromí a mohou vést zpět k přímé, nezprostředkované zkušenosti.*¹⁵⁰

K této spontánní vrstvě jazyka se nedostaneme ani tak studiem mistrovsky napsaných textů, jako spíše pozorností k jeho každodennímu používání. Divokost jazyka se nejzřetelněji projevuje v ústní lidové slovesnosti, ať už tradiční nebo současné. Hádanky, přísloví, vtipy, slovní hříčky, ale i spontánní dětské žvatlání - to všechno podle Snydera odkrývá přirozenou vrstvu jazyka, jež je zdrojem jeho nevyčerpatelných možností, jeho invence a kreativity.¹⁵¹ V psaném písmu se tyto aspekty zřetelně ztrácejí. Snyder je přesvědčen, že *“písmo povětšinou sloužilo v historii spíše k zotročení lidí než k nějakým užitečným náboženským, duchovním a estetickým účelům, protože původně se písma používalo k zapisování seznamů otroků a k evidenci zásob”*¹⁵². Tyto pragmatické počátky písma podle Snydera zřetelně odrážejí podstatu a charakter *civilizace*¹⁵³.

Utilitární pojetí jazyka a písemného projevu typické pro civilizaci se dnes projevuje v nejrůznějších kodexech “správného používání jazyka”. Jazyk je používán tak, aby co nejlépe sloužil vytyčeným cílům a náležitě

---

¹⁴⁹ SNYDER, 1995a, s.209-210 (překl. aut.)

¹⁵⁰ SNYDER, 1995a, s.174-175 (překl. aut.)

¹⁵¹ srov.: SNYDER, 1995a, s.175

¹⁵² SNYDER, 1995b, s.22; Je však důležité poznamenat, že i zdroje písma nalézá Snyder v přírodě. V kapitole *Co píše příroda* z knihy *Praxe divočiny* Snyder říká: *“Text je informací uchovávanou v čase. Za text lze považovat i stratigrafii skal, vrstvy pylu v bažině, zvětšující se letokruhy na pařezech. Kaligrafie řek, které se přelévají přes krajinu sem a tam a za sebou jako stopy zanechávají vrstvy dřívějších říčních koryt, i to lze považovat za text.”* (SNYDER, 1999b, s.77)

¹⁵³ Rozdíl v používání jazyka v lidové ústní slovesnosti u primitivních národů a v prvních písemných projevech civilizovaných společností zřetelně ukazuje, jak Snyder chápe rozdíl mezi *kulturou* a *civilizací*. Zatímco základem kultury je přirozená a spontánní lidská kreativita, hravost a imaginace (kultura vzniká takřkajíc “zdola”, skrze každodenní život a přirozené potřeby jednotlivců, jež vytvářejí společenskou organizaci nenásilně a spíše na základě nepsaných úmluv a dohod), civilizace je už nějakým způsobem řízena, organizována, regulována “shora”, uměle, dodatečně a vědomě,

plnil úlohy, jež se od něj očekávají. *“Výuka jazyka ve školách je jakýmsi vytvářením ohrádky (...) a pěstováním několika málo znaků - kulturně definovaných vybraných forem, které vám pomohou ucházet se o zaměstnání nebo dodat společenskou důvěryhodnost na večírku.”*¹⁵⁴ Civilizace začala prostřednictvím písma organizovat lidský jazyk tak, aby umožňoval větší výnosy v oblasti ekonomické, politické, ale i v oblasti vědy a poznání: *“... Technický způsob psaní (...) je zasvěcen jasnosti a organizaci a je právem vnímán jako základní nástroj v řemeslnické brašně toho, kdo touží uspět v moderním světě. Tento způsob psaní (...) má užitečnost traktoru, který jede přímo a spolehlivě, řádku po řádce. .../ od něj se očekává, že ponese úrodu: vědecké eseje a disertace, grantové návrhy, žaloby a obhajoby v právních disputacích, závěrečné zprávy, dlouhodobé scénáře, strategické plány.”*¹⁵⁵ *“Je spousta skvělých důvodů, proč zvládnout tyto záležitosti, ale síla, **virtus**, zůstává na straně divokého.”*¹⁵⁶ Jazyk, ponechaný sám sobě, je mnohem *“rozmanitější, zajímavější, nepředvídatelnější a pojí se se širším záběrem, hlubším druhem inteligence”*¹⁵⁷.

Snyder vybízí, abychom si osvojili jazyk pro praktické společenské potřeby, ale současně si uchovali hravost a kreativitu, která je jazyku vlastní a přirozená, a byli schopni se k ní kdykoliv vrátit. Hra, tvořivost a imaginace (nejen v jazyce) je jedna z možností, jak neztratit kontakt s přirozeností, divočinou a divokostí, a jak se ubránit racionalizačním tlakům současné civilizace. *“Kreativita přivolává divokost a divokost poskytuje svobodu, která je (...) schopností žít ve skutečném fyzickém každodenním světě, v každém okamžiku, cele a úplně.”*¹⁵⁸

IV.2. Kultivace a přirozenost

---

s určitým přesně definovaným záměrem a zpravidla za použití ozbrojené síly. Téma vztahu kultury a civilizace rozvedeme v jedné z následujících kapitol.

¹⁵⁴ SNYDER, 1999b, s.26

¹⁵⁵ SNYDER, 1995a, s.176 (překl. aut.)

¹⁵⁶ SNYDER, 1999b, s.26

¹⁵⁷ SNYDER, 1995a, s.176-177 (překl. aut.)

Ve své snaze překročit dualismus kultury a přírody analyzuje Snyder vztah dvou klíčových pojmů, jež jsou od pojmu kultura a příroda odvozené, respektive tvoří jejich podstatu a obsah - pojmů *kultivace* a *přirozenost*. Vztah kultivace a přirozenosti (neboli to, jak si jej interpretujeme) zřetelně odkrývá i naše chápání vztahu kultury a přírody.

Ať už chápeme kulturu v širokém a hodnotově neutrálním antropologickém významu jako “*souhrn společensky předávaných vzorců chování*” nebo v užším a hodnotícím smyslu jako “*záměrně udržovaný estetický a intelektuální život*”¹⁵⁹, v obou případech vyjadřujeme pojmem *kultivace* fakt, že kultura (ať už jako specifický znak lidského druhu nebo privilegium dosažitelné jen některým jedincům) nám není dána, nýbrž si ji musíme postupně osvojovat. *Kultivace* je procesem nabývání, osvojování, vrůstání do kultury. V antropologickém pojetí kultury se *kultivace* v podstatě kryje s termínem *enkulturace*, v “osvíceneckém” pojetí je *kultivace* až jakousi vyšší úrovní *socializace*.

Současně však pojem *kultivace* (a kultura) v sobě nese skryté vymezení vůči přírodě, přirozenosti a divokosti a teprve v tomto protikladu nabývá svého plného významu. Polarita *kultivace* a *přirozenosti* (a tedy i kultury a přírody) vznikla podle Snydera nezávisle na sobě ve všech velkých civilizačních centrech a má patrně zdroje v rozvoji intenzivního zemědělství a ve vzniku hierarchizované a centralizované politické organizace¹⁶⁰.

Intenzivní zemědělská *kultivace* představovala “*konec posloupnosti, zavedení monokultury*”¹⁶¹ a dodnes je chápána jako “*odklon od přirozeného procesu*”¹⁶². Nezkultivovaná půda byla chápána jako nevhledná, neplodná a neužitečná. Divočinu bylo potřeba zkultivovat, aby vydala

---

¹⁵⁸ SNYDER, 1995a, s.171 (překl. aut.)

¹⁵⁹ SNYDER, 1999b, s.24

¹⁶⁰ Lovecko-sběračským kulturám je podle Snydera toto pojetí naprosto cizí a nepochopitelné. Jistá hranice oddělující svět lidí a svět přírody i u nich existuje (viz např. Snyderovu interpretaci známého indiánského mýtu o Medvědí ženě in: SNYDER, 1999, s.167-182), ale tato hranice je nejasná a volně pohyblivá (viz Snyderův termín *mezidruhová erotika* v jedné z předchozích kapitol).

¹⁶¹ SNYDER, 1999b, s.102

své bohatství a stala se vstřícnou vůči lidským potřebám, ať už praktickým, estetickým či duchovním. Snyder upozorňuje, nakolik je tato představa ze širšího ekologického hlediska (ale též z pohledu “primitivního” příslušníka lovecko-sběračské kultury) relativní, absurdní a nepochopitelná. *“Abyste zvýšili výnosy, bojujete proti hmyzu, plašíte ptáky a vytrháváte plevel. Divoké, které lítá, plazí se, zavrtává se, - je jenom pro zlost. Divokou přírodu ovšem rozhodně nelze nazvat neproduktivní a o žádné rostlině z téměř nekonečné mozaiky mikro- a makrospolečenství nelze nikdy říci, že tam nepatří. Lovcům a sběračům, pro něž je celá tato bohatá škála, tento divoký přirozený systém také jejich ekonomikou, musí každý obdělaný kousek půdy připadat, alespoň napoprvé, bizarní a rozhodně ne úrodný.”*¹⁶³

Rozvinuté zemědělství a kultivace pojatá jako “plení divokého” s sebou nesly radikální změnu hodnot a dalekosáhlé důsledky v duchovní sféře. Duchovní kultivace je po vzoru kultivace zemědělské chápána jako intenzivní a cílevědomé zušlechťování a tříbení toho, co je ve své přirozené, prvotní formě nezvladatelné, nebezpečné a neúčinné. Vzniká jakási univerzální ideologie, kterou Snyder nazývá *agrární teologii*¹⁶⁴, a ta vytváří živnou půdu pro všechny velké civilizační nábo-

---

¹⁶² Tamtéž

¹⁶³ SNYDER, 1999b, s.90; Snyder zmiňuje soudobé alternativní zemědělské trendy (např. W. Jacksona), které experimentálně ověřují takové způsoby zemědělské kultivace, jež by (oproti tradičnímu zemědělství založenému na monokulturách) vycházely z ekologických principů diverzity a vzájemné interakce jednotlivých druhů. Základní téma těchto alternativních a experimentálních trendů vyjadřuje Snyder otázkou: *“Existuje nějaký způsob, který nám umožní jít spíše s přírodou než proti ní?”* Takové zemědělství by ve shodě s přírodními procesy inklinovalo k rovnovážnému bodu mezi biologickou produktivitou a stabilitou a bylo by si vědomo (a dovedlo toho prakticky využít), že *“zdroj plodnosti je věčně divoký”*, respektive že *“dobrá půda je dobrá, protože je v ní divokost”*. (c.d., s.101)

¹⁶⁴ Důsledkem “agrární teologie” je podle Snydera *“hierarchická spiritualita”*, jež spočívá ve *“vyvyšování lidského nad zvířecí a spirituálního nad lidské”*. Za novodobé typy hierarchické spirituality považuje Snyder ty směry, jež se pokoušejí sladit darwinismus s náboženstvím (např. koncepce Teilharda de Chardina), a které vysvětlují evoluci jako záměrný vývoj od pozemského a materiálního k duchovnímu a božskému, tedy od přírody přes člověka až k Bohu. Tento skrytý antropocentrismus nachází Snyder také v některých soudobých trendech hnutí New Age: *“A někteří z těchto extrémistických duchovních darwinistů by se s radostí zbavili zbytku pozemského živočišného a rostlinného života, aby mohli postoupit do mimozemské sféry transcendentální biologie.”* (SNYDER, 1999b, s.102) Proti těmto směrům, jež vyžadují pro lidský druh *“zvláštní, evolučně spirituální sudbu”*, staví Snyder hnutí hlubinné ekologie (tamtéž), za jehož reprezentanta lze ostatně Snydera považovat.

ženské směry, jejichž podstatou je “duchovní kultivace lidské přirozenosti” ve významu krocení a hubení primitivních, destruktivních a slepých sil projevujících se v našich pudech, instinktech a emocích¹⁶⁵.

Tento duchovní odvrát od přírody a přirozenosti měl však podle Snydera také své důvody mocenské a politické, neboť vyhovoval potřebě “odklonit pohled člověka od přírody, aby měla z čeho růst společenská energie”¹⁶⁶. “Aby mohla vládnoucí vrstva přežít, musí předložit Zákon; a aby ten mohl být funkční, musí být zakotven ve společenské psyché - a nejjednodušším způsobem, jak toho dosáhnout, je zařídit, aby lidé pochybovali o své přirozené hodnotě a instinktech (...). Když někdo udělá z ‘lidské přirozenosti’ něco podezřelého, udělá také z Přírody - a z divočiny - protivníka.”¹⁶⁷

Svým “agrárním” pojetím kultivace se tedy civilizace vymezila nejen vůči přírodě a přirozenosti, ale také se vnitřně rozvrstvila, neboť pojala kultivaci jako “osvojování jazyka, tradice a způsobů, které zajišťují členství v elitní třídě, a jsou v přímém protikladu s ‘lidovými zvyky’”¹⁶⁸ Tím se zároveň vymezila vůči všem domorodým společnostem, žijících “divokým, barbarským a primitivním” způsobem života - a tedy “postrádajícím

---

¹⁶⁵ Právě to je zdrojem Snyderovy kritiky všech velkých civilizačních náboženství, ať už západních či východních. “To, co křesťanství nazývá Dáblem, jsou pro Snydera nezrokocené síly přírody (...). Křesťanství mytologizovalo démonické jako hada, a had, jakožto volně se pohybující penis, symbol sexuality, byl zdrojem strachu a nenávisťi. Pokud však příroda není nahlížena jako démonická, stává se had výhradním symbolem všeprostopupujících a věčných sil přírody (...)” (STEUDING, c.d., s.131; překl. aut.) Podobnou ambivalenci (až pokrytectví) ve vztahu k přírodě a přirozenosti popisuje Snyder na příkladu Číny a Japonska: “Z lásky Dálného východu k přírodě se stal strach z přírody: zahrady a borovice jsou mrzačeny a upravovány. Čínští přírodní básníci byli příliš často penzionovanými byrokraty, žijícími na jednom hektaru mezi stromy, o které pečovali najatí zahradníci. Profesionální přírodní designéři moderního Japonska, učitelé čajového obřadu a aranžování květin, jsou udiveni, když slyší, že před pouhými sto lety žily v Kjótu tucty ptačích druhů tam, kde lze dnes spatřit pouze vrabce a vlaštovky - a i ty tito estéti jen stěží rozeznají. (...) A moderní japonské rodiny (...) mohou mít na středních školách dcery, které ani pořádně nevědí, jakým otvorem přicházejí děti na svět.” (SNYDER, 2000, s.204)

¹⁶⁶ SNYDER, 2000, s.219

¹⁶⁷ SNYDER, 2000, s.195-196; Tato “podjatost” velkých náboženských směrů vůči mocenským zájmům a politické struktuře je dalším zdrojem Snyderovy kritiky. O buddhismu například říká Snyder toto: “Institucionalizovaný buddhismus byl zjevně připraven přijímat nebo přehlížet nespravedlnosti a tyranii jakéhokoliv politického systému, pod kterým se nacházel. To by však mohl být konec buddhismu, neboť je to konec jakékoli smysluplné funkce soucitu. Moudrost bez soucitu necítí žádnou bolest.” (SNYDER, 2000, s.151)

kulturu". *Mít kulturu* znamenalo *být civilizovaný*. Takto vzniklo pojetí kultury, jež jsme výše označili jako "osvícenecké", a které přetrvává (souběžně s pojetím antropologickým) v lidovém povědomí dodnes.

Lze tedy shrnout, že podle Snydera vznikly pojmy *kultura*, *kultivace*, *kultivovanost* jako hodnotící termíny, které ospravedlňovaly, vytvářely a upevňovaly civilizační formy společenské organizace a už od počátku v sobě nesly významy, jež jsou zdrojem současné ekologické a kulturní krize. V tomto smyslu pokládá Snyder vznik prvních antropologických teorií kultury (jako specifického a univerzálního znaku lidství) za důležitý mezník, který nám umožnil zamyslet se bez předsudků nejen nad naším vztahem k "ostatním", ale také nad vztahem lidského a mimolidského, kulturního a přirozeného. (Odtud už je jen krok ke snaze překonat dualismus kultury a přírody, kultivace a přirozenosti, jak se o to pokouší sám Snyder.)

Snyderovým pojetím přirozenosti (divokosti) ve smyslu spontaneity, samoorganizace a seberegulace jsme se podrobně zabývali v jedné z předchozích kapitol. Nyní je třeba připojit jeden důležitý aspekt, který jeho pojetí přirozenosti dodává výrazný religiózní rozměr a zřetelně tak překračuje dosah soudobého ekologického uvažování. Tento náboženský aspekt uvádí *přirozenost* do souladu s *duchovní kultivací* a nastoluje tak spolu s odlišným pojetím kultury a přírody (a jejich vzájemných vztahů) také netradiční pohled na smysl a podstatu lidské existence.

Přestože v této práci citujeme výhradně ze Snyderových děl (či z děl autorů, jež cituje on sám) a z textů jeho interpretů, dovolíme si nyní výjimku a použijeme výňatek ze slavné knihy zenového mistra Sunrjú Suzukiho, který názorně a srozumitelně vyjadřuje, jak je vztah kultivace a přirozenosti chápán v zen-buddhismu. (Nechat promluvit Suzukiho v práci o Snyderovi má ostatně svoji paradoxní logiku - Suzuki totiž vyučoval zen v San Franciscu v době, kdy jej Snyder naopak studoval v Japonsku¹⁶⁹.)

---

¹⁶⁸ SNYDER, 1999b, s.102

¹⁶⁹ Sunrjú Suzuki (1905-1971) byl jedním z prvních japonských zenových mistrů, kteří zprostředkovali mladým, "kontrakulturně" naladěným Američanům (především na zá-

Zen-buddhismus bývá často charakterizován jako náboženství *prázdnoty* či *nicoty*, avšak není to nicota ve významu, jak mu rozumíme v naší kultuře. V zenu nemá nicota onen pesimistický význam “černé jámy”, která dříve či později všechno pohltí a do níž se vše propadá svojí konečností, a je naopak chápána jako prvotní zdroj všeho tvoření, jeho potencialit, alternativ a možností. Prázdnota (nicota) je v zenu zdrojem a zřídlem života a bytí a veškerá příroda je jejím projevem. Přitakání nicotě tedy nemá v zen-buddhismu význam přitakání zmaru a smrti, nýbrž životu a bytí v jeho podstatě, rozmanitosti, kreativitě a plnosti¹⁷⁰.

Suzuki nejprve odmítá tradiční a lidovou představu přirozenosti jako určité “neformálnosti, lhostejnosti či nedbalosti” a poté říká: *“Je to poněkud obtížné vysvětlit, ale přirozenost, jak se domnívám, je (...) nějaká činnost založená na nicotě. Jako semeno nebo rostlina vyrůstá ze země, vyrůstá z nicoty je přirozené. Semeno nemá nejmenší představu o tom, že je nějakou zvláštní rostlinou, ale má svou vlastní formu a je v dokonalém souladu s půdou, z které vyrůstá. Jak roste, časem rozvíjí svou přirozenost. (...) Všechno má nějakou barvu a formu a tato barva i forma jsou v dokonalém souladu s okolním světem. Není v tom žádná záhada. Tak chápeme přirozenost.*

Pro rostlinu nebo kámen není těžké existovat přirozeně. Ale pro nás to je problém, a to značný. Na přirozeném chování musíme pracovat. Když to, co děláte, vychází z nicoty, máte docela dobrý pocit. Například když máte hlad, je naprosto přirozené vzít si něco k jídlu. Cítíte se přirozeně. Ale když hlad nemáte a přesto chcete víc, není to přirozené a nemáme z jídla požitek.

---

padě Spojených států) autentické učení zen-buddhismu. Suzuki přesídlil z Japonska do San Francisca v roce 1958, tedy rok po Snyderově odplutí do Japonska, a působil v místním zenovém centru. Vzhledem k tomu, že Snyder se z Japonska vrátil v roce 1968 (a během svých japonských studií několikrát San Francisco navštívil) a žil zde až do roku 1971 (tedy do roku Suzukiho úmrtí), lze předpokládat, že toto centrum sám navštěvoval a Suzukiho osobně znal. Po smrti Suzukiho sestavili jeho žáci slavnou a dnes už klasickou knihu *Zen Mind, Beginner's Mind* (český překlad *Zenová mysl, mysl začátečníka* vyšel v roce 1994), z níž pochází i náš citát.

¹⁷⁰ Také v křesťanské mystice bývá Bůh charakterizován jako absolutní *prázdno*, *nic*, jež ve svém rozpětí zahrnuje vše.

*(...) Vychází-li to z nicoty, cokoli děláte, je přirozené. (...) Kde není nicota, není přirozenost - a není opravdové bytí. Opravdové bytí vychází z nicoty okamžik za okamžikem. (...) Ale obvykle na nicotu zapomínáme a chováme se, jako bychom něco měli. To, co děláme, je založeno na nějaké zjištěné myšlence a není to přirozené.*¹⁷¹

Z tohoto výňatku lze odvodit několik závažných důsledků, jež vrhají nové světlo na vztah přirozenosti a kultivace, přírody a kultury, tak jak jej vykládá - či spíše z buddhismu do jazyka západního myšlení překládá - sám Snyder.

Zatímco v západním pojetí je "lidská přirozenost" ztotožněna s egem (sobecké a agresivní ego je projevem přírody a přirozenosti v nás samotných; přirozenost člověka se projeví tehdy, je-li jeho ego ponecháno samo sobě bez dozoru), v buddhistickém pojetí je ego naopak čímsi "nepřirozeným", cizorodým a chceme-li se dobrat přirozenosti (tedy projevu přírody v nás samotných), je třeba své ego překročit a dostat se do oblasti vědomí, jež stojí za subjektem i objektem. V naší individuální *mysli* je třeba probudit univerzální *Mysl*. Tato *Mysl* je zcela "prázdná", a proto zahrnuje vše, je absolutní "nicotou" a současně prvotním zdrojem a podstatou všeho. V buddhistické interpretaci to, co nám brání dobrat se (dosáhnout) vlastní přirozenosti, jsme paradoxně my sami, respektive naše sebestředné vědomí vlastního "já", které staví mezi námi a světem zeď subjekt-objektového vztahu a současně podléhá nejrůznějším tlakům ve snaze zařadit se, zalíbit se, uspět či naopak se vůči světu vymezit a ubránit. *Být přirozený* tedy znamená překročit své zbytnělé ego a uvést se do souladu se světem, nechat se jím prostoupit. Probudit v sobě univerzální *Mysl* znamená dosáhnout bodu, jenž je definitivním úběžníkem a svorníkem všeho, co se naší individuální *mysli* jevílo jako oddělené, neslučitelné či protikladné. *"Žádná hierarchie, žádná rovnost. Nic tajuplného, nic zřejmého, žádné zázračné děti ani zaostalci. Nic divokého ani zkroceného, nic spoutaného nebo volného, nic přirozeného ani*

---

¹⁷¹ SUZUKI, 1994, s.88-89

umělého. Vše je ve své křehkosti naprosto samo sebou. A to i když je se vším propojeno; a to i **protože** je se vším propojeno.”¹⁷²

Snyder cituje tibetský buddhistický výrok, že *“zkušenost prázdnoty plodí soucit”*¹⁷³. Tento niterný soucit vyplývající z hlubokého uvědomění si prchavosti a vzájemné propojenosti (nedělitelnosti) všeho živého je základem buddhistické etiky. Zášť, nevědomost, sobectví, nenávisť nejsou projevem naší přirozenosti, nýbrž *nepřirozenosti* a dříve či později se postaví proti nám. *“Tak jako kuře padá v potravinovém řetězci za oběť vševidoucímu jestřábu, i hloupý člověk se svou zaslepenou nenasytností vystavuje brzké pomíjivosti.”*¹⁷⁴ Etika v tomto smyslu nejde proti hybným silám přírody, nýbrž tyto síly rozvíjí a sama je jejich projevem.

Buddhistická duchovní kultivace jako celoživotní náboženská praxe tedy spočívá v postupném směřování za hranice a meze vlastního ega. Není to *kultivace přirozenosti*, nýbrž *kultivace směrem k přirozenosti*. *“Ti, kteří hluboce pronikli do své přirozenosti, nás už několik tisíc let přesvědčují, že se nemáme čeho bát, pokud jsme připraveni se učit, otevřít, poznat a růst.”*¹⁷⁵ Není to asketická cesta spočívající v umrtvování ega násilnými prostředky, nýbrž cesta neustálé sebereflexe, skrze niž se člověk naučí rozumět všem svým duševním a fyzickým projevům a nahlížet sám na sebe jakoby z “vnějšku” - z úhlu pohledu, jenž stojí za subjektem i objektem. *“Své Já studujeme, abychom na ně zapomněli”, řekl Dógen. ‘Když zapomenete na svoje já, stanete se jednou z deseti tisíců věcí.’ Deset tisíc věcí znamená veškerý svět jevů. Když se otevřeme, tento svět nás naplní sám sebou. Stále jsme vyzýváni, abychom zápasili s oním podivným jevem složitého, potřebného, ale nestřídmého lidského já, které brání světu vstoupit dovnitř.”*¹⁷⁶

---

¹⁷² SNYDER, 1999b, s.114

¹⁷³ SNYDER, 1999b, s.32

¹⁷⁴ SNYDER, 1999b, s.103

¹⁷⁵ SNYDER, 2000, s.185

¹⁷⁶ SNYDER, 1999b, s.162; Snyder zenovou praxi vyjadřuje a vymezuje oproti různým asketickým technikám takto: *“Cvičení v sebeovládání je jednoduché, je jasně vymezené, negativní a obvykle založené na určitých daných kulturních hodnotách. Cvičení v následování svých tužeb, **vždycky** dělat to, co chcete dělat, je těžší. Vyžaduje důkladné poznání vlastních pohnutek, pečlivou rovnováhu svobodného jednání a smyslu pro kulturní tabu - vědět, zda-li je ta která ‘tužba’ instinktivní, kulturní nebo osobní, vý-*

Lze tedy shrnout, že buddhistická kultivace nesměřuje proti přirozenosti, nýbrž ji teprve rozvíjí, uskutečňuje a sama se stává jejím projevem. Kultivace je specificky lidská činnost, skrze níž člověk naplňuje svoji přirozenost. Kultivace je přirozená, k přirozenosti lze dojít (v případě člověka) pouze kultivací¹⁷⁷. Tradiční dualismus kultury a přírody vyplývá z povrchního pojetí přírody jako boje o život všech proti všem. Buddhismus spolu se soudobou ekologií vede k hlubšímu vhledu do “základní přirozenosti přírody” a tento vhled ruší a odstraňuje polaritu objektu a subjektu, kultivace a přirozenosti. Kultura a příroda, kultivace a přirozenost, disciplína a divokost se vzájemně podmiňují a vyplývají jedna z druhé. *“Nepotřebujeme organizovat takzvaný chaos. Kázeň a svoboda nestojí proti sobě. Svobodnými se stáváme výcvikem, jenž nám umožňuje zvládnout nutnost, a ukázněnými naší svobodnou volbou ujmout se sebevlády. Dostáváme se za pozici ‘pána’ situace tím, že se stáváme přítelem ‘nutnosti’, tedy (...) nejsme ani obětí ani katem. Prostě jen osobou hrající si v herním poli tohoto světa.”*¹⁷⁸

Nabízí se samozřejmě otázka, kdy nabývá kultivace nepřirozených forem a za jakých okolností se může kultura obracet proti přírodě. I to lze ze Suzukiho citátu odvodit poměrně snadno - kultivace je přirozená tehdy, vyplývá-li z nicoty, tedy vychází-li “ze sebe sama” či “zpoza” nás, aniž by za ní stála nějaká vypočítavá myšlenka našeho malého “já”. Je to činnost, jež vychází z oblasti mimo objekt a subjekt - nevytyčujeme si zde nějaký vzdálený cíl, jehož je třeba dosáhnout - , tedy činnost, v níž my, tato činnost a její účel (smysl) nedělitelně splývají. Takovou aktivitou bývá například hra, tvorba, snění, radost z pohybu, zpěv a vůbec vše,

---

plodem myšlení, rozjímání, nebo nevědomí.” (SNYDER, 2000, s.35) “Následováním vlastních tužeb” zde Snyder nemá na mysli egocentrické tužby malého “já”, nýbrž činnost vycházející z přirozenosti. Zenová praxe spočívá v pěstování schopnosti odlišit to, co vychází z mysli, od toho, co vychází z Mysli. Teprve Mysl je zdrojem toho, co opravdu chceme. Naše tápání v životě často vyplývá z toho, že (ačkoliv se domníváme, že to víme) ve skutečnosti “svoji přirozenost” - to, co opravdu chceme - neznáme.

¹⁷⁷ Rozhodně to však neznamená, že vše mimolidské přichází na svět již se vším, co k přežití potřebuje. Určitý stupeň kultivace ve smyslu zdokonalování, učení, výchovy a dokonce i sebeovládání lze najít i u zvířat. *“Zvířata se také tváří v tvář touze a dosažitelnosti učí sebeovládání a zdrženlivosti. To je učení a přizpůsobování, které je v souladu s podstatou věcí a zároveň i v protikladu k ní.”* (SNYDER, 1999b, s.102-103)

¹⁷⁸ SNYDER, 1995a, s.180 (překl. aut.)

čím se seberealizujeme, u čeho cítíme, že nás to naplňuje smyslem a nijak se k tomu nemusíme nutit, vychází to zcela spontánně (přirozeně) z nás, lépe řečeno “zpoza” nás - z “naší přirozenosti”. A taková může být i kultivace ve smyslu spontánní zvědavosti, schopnosti a chuti učit se, rozvíjet se.

Mimoděk to vyjádřil Snyder v odpovědi na otázku, kterou mu kdysi položil jeden z jeho čtenářů: *“Ve své náboženské praxi, ve svém studiu jazyků a poezie jste se musel podrobit velmi přísné disciplíně. Nacházíte vůli a ochotu podrobit se takové disciplíně také u svých nynějších studentů?”* Snyder odpovídá: *“Víte, nikdy jsem necítil, že bych se podrobval nějaké disciplíně. Od doby, kdy mi bylo asi šestnáct nebo sedmnáct let, jsem nikdy nedělal něco, co bych nechtěl dělat. Vždy to byla moje vlastní volba. Když jsem studoval čínštinu, bylo to to, co jsem chtěl dělat. Mohl jsem toho kdykoliv nechat, nikdo mi za to neplatil a neměl jsem rodiče, kteří by trvali na tom, abych to dělal. Takže nevím, jak na to odpovédět. Vždycky jsem pracoval na základě vlastního rozhodnutí. Ale určitě bych řekl, že vysoce motivovanou osobnost, schopnou zabývat se něčím opravdu intenzívně, není u studentů, mezi které jsem vtažen, snadné najít. Ale několik takových vždycky je, kteří mají cosi jako oheň pod sebou.”*¹⁷⁹

Kultivace, jež vyplývá z naší přirozenosti a současně nás k ní vede, tedy probíhá nepozorovaně, nevědomky, bez zjištěných a postranních úmyslů. Přesně to je podstatou kultivace zen-buddhistické. Takto v ideálním případě probíhá zenový výcvik, jak jej absolvoval sám Snyder pod vedením svého mistra Oda Sešu: *“Oda Róši byl (...) jemný a tichý muž - neobyčejně subtilní člověk, zdaleka nejkřehčí mysl, s níž jsem kdy přišel do styku, a úžasný učitel, jehož schopnost učit bych nikdy nepo-*

---

¹⁷⁹ SNYDER, 1999a, s.338 (překl. aut.); Dodejme, že podobný charakter mají odpovědi všech jedinců, kteří v životě opravdu něčeho dosáhli. Jejich odpovědi na užaslé otázky plné obdivu znějí často ve smyslu: *“Já nevím, to samo...”* Jako by zde nebylo žádného úsilí něčeho dosáhnout, jako by tvůrce, vynálezce či objevitel byl jen prostředkem, nástrojem něčeho, co jedná za něj. Píle, trpělivost či statečnost jsou samozřejmě v jejich činech nepřehlédnutelné, ale nikoliv ve smyslu apriorních hodnot, jež by si tito jedinci vědomě a předem stanovili. Tyto hodnoty vyplynuly samy od sebe, sama činnost si je

znal, pokud bych s ním nezůstal, protože to bylo až po pěti nebo šesti letech, kdy jsem si začal uvědomovat, že mě celou tu dobu učí. Myslím, že tak to dělají všichni zenoví mistři: učí i když 'neučí'. ...Způsob, jakým transmise¹⁸⁰ probíhá, je ten, že dlouhou dobu **nevidíte**, jak vlastně probíhá. To se začíná ukazovat až později. Oda Róši pronášel lekce teišó tak tichým hlasem, že ho nikdo neslyšel. Rok co rok jsme sedávali na lekcích - (...) spontánních komentářích klasických textů - a neslyšeli jsme, co říká. Několik let poté, co Oda Róši zemřel, mi jeden z hlavních mnichů, s nímž jsem se spřátelil, řekl: 'Vzpomínáš si na ty lekce, které Oda Róši dával, a které jsme neslyšeli? Začínám je teď slyšet.'¹⁸¹

Přirozená kultivace jako cesta k vlastní přirozenosti tedy nespočívá v osvojování uměle stanovených pravidel, měřítek a norem, nýbrž vyplývá z našeho nejhlubšího přesvědčení a nejnítější potřeby. Kultivace by měla být *přirozeným* rozvíjením *přirozeného* potenciálu lidské *přirozenosti*. Takto v ideálním případě probíhá kultivace v ontogenezi lidského jedince¹⁸², ale Snyder je přesvědčen, že takto probíhala (a dosud probíhá) také kultivace ve smyslu *geneze kultury* na úrovni člověka jako druhu. Povstávání lidské kultury bylo a je podle Snydera přirozeným, divokým procesem, který nepozorovaně a spontánně probíhá všude tam, kde na určitém místě žije určitý počet lidí. "Na této planetě jsme všichni domorodci, tuto mozaiku divokých zahrad (...) jsme povoláni znovuzabydlet v dobrém duchu. Částí této odpovědnosti je vybrat si místo. Kdo chce vzkřísit zemi, musí žít a pracovat v místě. Pracovat v místě znamená pracovat s ostatními. Lidé, kteří pracují společně v místě, se stávají komunitou a komunita časem vytvoří kulturu. Pracovat ve prospěch divokého znamená obnovit kulturu."¹⁸³

---

vyžádala. Skromnost tedy není ani tak ctností, jako spíše opravdovým vhladem do reality.

¹⁸⁰ "Transmisí" se v zen-buddhismu nazývá tento nenápadný, mimoslovný a podvědomý způsob předávání Buddhovy nauky z učitele na žáka.

¹⁸¹ SNYDER, 1999a, s.95-96 (překl. aut.)

¹⁸² Děti jsou očividně "naprogramovány" učit se, seznamovat se se světem a baví je to až do té doby, kdy jsou k tomu dodatečně přinuceny povinnou školní docházkou.

¹⁸³ SNYDER, 1995a, s.250 (překl. aut.)

Tento návrat ke kultuře v její přirozené, spontánní, seberegulující a sebeorganizující se formě - *divoké formě* - v protikladu k *civilizaci* bude tématem posledních dvou kapitol.

IV.3. Kultura versus civilizace

Viděli jsme, že *kultura* je pro Snydera *přirozeným* projevem samotné *přírody*. Kulturní tvořivost je projevem kreativity přírodní a sám člověk se svými specifickými rysy (stejně jako kultura ve svých rozmanitých podobách a formách) je výsledkem této spontánní tvůrčí inteligence.

Divokost jako základní projev a podstata přírody vytváří a formuje kultura jednak skrze mysl lidí, jež jsou jejími příslušníky (a zároveň spolutvořiteli), ale také skrze povahu přírodního regionu, který daná kultura obývá. Lze tedy říci, že příroda vstupuje do kultury jednak zevnitř (tedy se v ní sama *projevuje* jako *divokost*), jednak zvenjšku (neboť na ni *působí* jako konkrétní *divočina*). Snyder si všímá obou těchto aspektů. Zdůrazňuje (jak je patrné z posledního citátu minulé kapitoly), že kultura vzniká teprve soužitím jednotlivců na konkrétním místě¹⁸⁴.

---

¹⁸⁴ Snyder se tím obrací proti představě, že lidská kultura je jakéhosi "nadzemského původu", který člověka opravňuje k libovůli a pocitu vyvolenosti (či naopak k sebeobviňování z "nepřirozenosti" a vešleectví), tedy proti představě, že "*existujeme jako inteligence bez kořenů, bez mnohaúrovňových, místem daných souvislostí. Prostě jenom 'já' a 'svět'. (...) Taková osamělá mysl - pokud by existovala - by byla nudným vězňem abstrakce.*" (SNYDER, 1999b, s.71) Takto popisuje Snyder vliv místa (ve smyslu přírodního prostředí planety Země) na antropogenezi: "*Součástí našeho dnešního znovusebeobjevování je nově nalezené vědomí, že jsem kdysi žili v místě. To vysvětluje význam slova 'humánní', což je etymologicky něco jako 'pozemský'. Jeden můj přítel má občas pocit, že svět je vůči lidskému životu nepřátelský - říká, že nás chce nechat pomrznout a zabít. Ale jak bychom mohli **být**, kdyby nám planeta neobstarala právě tu podobu, kterou máme? "Dvě okolnosti - zemská přitažlivost a snesitelná teplota mezi bodem mrazu a varu - nám daly tekutiny a maso. Stromy, po nichž šplháme, a zem, po níž chodíme, nám daly pět prstů na ruku a na nohu. 'Místo' (angl. 'place', z kořene 'plat', široký, prostorný, plochý) dalo oči vidoucí do dále, potoky a větry nám daly pohyblivý jazyk a spirálovité uši. Země nás naučila chodit a jezero potápět se. Úžas nám formoval duši.*" (SNYDER, 1999b, s.38) Snyder pokládá divočinu za prvotní učitelku člověka a hovoří o jejích "lekcích", bez nichž se žádný člověk nemůže naplno stát člověkem. (srov.: SNYDER, 1999b, s.27-33) "*Určitým věcem se dá naučit od každého ptáka, rostliny a zvířete - přírodní systém představuje úplné vzdělání - a tyto vědomosti jsou morální a také užitečné pro přežití.*" (SNYDER, 1995b, s.58)

Aby zdůraznil přirozenost takto vzniklých společenských vazeb v protikladu k soudobé tendenci vše řádně vědecky naplánovat, vyprojektovat a řídit, používá Snyder tohoto “socio-ekologického” příměru: *“Pokud je lidské společenství zdravé, podobá se prastarému lesu. Malí jsou ve stínu a pod ochranou velkých a svými kořeny tkví ve svých ztracených starých tělech. Všichni společně, bez rozdílu věku, rostou a umírají. To, po čem volají lesohospodáři - po ‘stejnověkém’ hospodářství, výsadbě stejně velikých stromů - , je zřejmě utopickým totalitarismem (...). Nemělo by nás napadnout nechat naše děti žít v institucích, jejichž režim by nepovoloval návštěvy rodičů a v nichž by veškeré jejich myšlení formovaly sbory profesionálů (...).”*¹⁸⁵

Právě autoorganizace, samoregulace a regionalita je pro Snydera hlavním kritériem v jeho kritickém odlišení kultury a civilizace. Zatímco *kultura* je vytvářena (či vzniká) skrze společnou každodenní práci, komunikaci, učení a zábavu jednotlivců, jež žijí na určitém místě, postupný či náhlý zánik těchto drobných, relativně soběstačných lokálních kultur ve prospěch rozpínajících se centralizovaných politických útvarů je přechodem od kultury k *civilizaci*.

Snyder často aplikuje na společenskou a kulturní realitu poznatky z ekologie (jeho ekologické příměry však nelze chápat jako pouhá podobenství, neboť společnost a kultura *jsou* v jeho pojetí takovými přírodními systémy) a říká, že *“to, co my nazýváme civilizací, je (...) nezralý monokulturní systém. To, co nazýváme primitivním, je vyspělý systém s hluboko zabudovanou schopností stability a ochrany. Vlastně to vypadá, že je schopen ubránit se všemu kromě bílého cukru, tržně ekonomických vztahů, alkoholu, petroleje, hřebíků a zápalek.”*¹⁸⁶

Klíčovým pojmem v ekologii je “klimax” či “klimaxové stádium”, kdy určitý ekosystém dosáhne relativní stability, jež je zajištěna složitou sítí zpětných vazeb, které udržují celý systém v rovnováze, ať už proti vnějším zásahům či vnitřním poruchám. To je protikladem monokultury, jejíž rovnováha je velmi křehká. Dalším důležitým rysem klimaxových eko-

---

¹⁸⁵ SNYDER, 1999b, s.150

systemu je "recyklace" a energetická úspornost - téměř polovina energie procházející vyspělým ekosystémem nepochází z každoročního přírůstku, ale z odumřelých zbytků. V mladém ekosystému (jehož typickým příkladem je umělá lesní či zemědělská monokultura) jsou každoročně odčerpány veškeré přírůstky a nezůstává zde nic, co by mohlo být recyklováno. Takový ekosystém, záměrně udržovaný jako věčně mladý, začíná jakoby "neustále znovu" a nestačí se nikdy plně vytvořit do té míry, aby mohl "fungovat" sám bez zásahu člověka¹⁸⁷.

*"Civilizace' je analogická kousku pokosené země, která je trvale udržovaná jako pokosená, takže každý rok dostanete rychle velké množství trávy - monokulturu, rapidní produkci, málo druhů, spoustu vyrobené energie, ale žádnou recyklaci v zájmu úspory. Civilizace je tedy spíš systém mladý, nežli starý a vyspělý."*¹⁸⁸ A tak zatímco "vyspělý" Spojené státy mají všechny rysy mladého a nezralého ekosystému, "primitivní" indiánské kultury lze považovat za typické příklady systémů vyspělých: *"ochrana versus produkce, stabilita proti růstu, kvalita proti kvantitě"*¹⁸⁹. Proto Snyder shrnuje: *"Oproti všem negativním asociacím tohoto slova - 'primitivní' znamená primární neboli 'první' (...), původní lidskou společnost, původní způsob bytí."*¹⁹⁰

Ve snaze dopátrat se v dějinného momentu, kdy lidské počínání začalo nabývat protipřírodního charakteru a kdy se lidská kultura začala vzdalovat svým přirozeným zdrojům, přejímá Snyder teorii a terminologii

---

¹⁸⁶ SNYDER, 1995b, s.19-20

¹⁸⁷ srov.: SNYDER, 1999a, s.109; Kupodivu je to však druhově vyspělý, starý a stabilní ekosystém, jenž bývá v obecném povědomí chápán jako "nekultivovaný" či "panenský". (srov.: tamtéž)

¹⁸⁸ SNYDER, 1999a, s.110 (překl. aut.)

¹⁸⁹ SNYDER, 1995a, s.54 (překl. aut.)

¹⁹⁰ SNYDER, 1999a, s.109 (překl. aut.); Dalším paradoxem je, že civilizační forma společenské organizace se vyznačovala takovou razancí, že ani tyto "původní" vyspělé kulturní systémy nedokázaly odolat jejich tlaku. V ekologii bychom mohli tuto situaci přirovnat k relativně snadnému ničení tropických deštných pralesů (jež představují neobyčejně staré a vyspělé ekosystémy) pomocí obyčejné motorové pily a bagru. *"Jinou stránkou je ohromující odolnost (...), kterou vykazují některé kultury, jako jsou Hopiové nebo ostatní Pueblané. Ti jsou neuvěřitelně silní a možná přežijí. (...) Možná je to tím, že mají blízko k původnímu zdroji integrity a zdraví. (...) Další kuriózní věcí ohledně vztahu mezi 'civilizovaným' a 'primitivním' je ta, že ještě žádná primitivní společnost se nestala civilizovanou na základě vlastní svobodné vůle; když měla na výběr, zůstala sama sebou."* (SNYDER, 1999a, s.108-109; překl. aut)

antropologa R. Dasmanna a rozlišuje spolu s ním kultury *ekosystémové* a *biosférické*¹⁹¹. Zatímco ekosystémové kultury jsou vázány na jeden konkrétní a specifický region (ekosystém), biosférické kultury *“na pár místech zeměkoule před sedmi nebo osmi tisíci lety objevily, že je výhodné vpadnout do jiného povodí, do teritoria jiných lidí a vybrakovat jeho zdroje, ať už přírodní či lidské”*¹⁹².

Ekosystémové kultury (jež představují původní lidskou strategii za-
bydlování se v přírodním prostoru a mohou být chápány jako příklady
kultury v její původní formě) vznikly v těsné vazbě na regionální eko-
systém. *“Vynořily se nespočetné lokální ekosystémové způsoby osíd-
lování. Různé oblasti světa už mají každá dlouho svůj přesný model
obživy, jenž za tisíciletí vyvinuli lidé, kteří se tam usadili a zjistili, co
jednotlivým rostlinám “řekne” půda na tom kterém místě (...). Lidé roz-
vinuli specifické způsoby bytí na každém z těchto útočišť: znalosti rostlin,
lodě, psi, pasti, sítě, rybolov - menší zvířata a menší nástroje. Od přík-
rých svahů džungle v jihozápadní Číně přes korálové atoly až po ne-
hostinné arktické pustiny (...).”*¹⁹³ Tento bezprostřední kontakt kultury
s místním ekosystémem se zkušenostmi jednotlivých generací postupně
vybrousil do dokonalosti a zajišťoval pozoruhodnou stabilitu a setrvalost
vztahu člověka, kultury a přírodního prostředí. Jinými slovy, ekosysté-
mové kultury nekoexistovaly s přírodou “v harmonii”, nýbrž byly zapojeny
do ekosystému jako jedna z jeho neoddělitelných složek, propojená
s ostatními složkami složitou sítí vztahů, souvislostí, závislostí a vazeb.
*“Když žijete v jediném ekosystému, jste opatrní - už ve vlastním zájmu.
Nezničíte půdu, nevybijete všechnu zvěř, nevykácíte stromy a nedovolíte
tak, aby voda odplavila půdu.”*¹⁹⁴

*“Biosférické kultury jsou ty, které vznikají za úsvitu civilizace a cen-
tralizovaného státu, a jejichž ekonomická základna je natolik rozsáhlá, že
si mohou dovolit vyplenit jeden ekosystém a pokračovat dál. To byl na-*

---

¹⁹¹ Tyto termíny neodkazují (jak se běžněji používá) k míře ohleduplnosti vůči přírodě a biosféře, nýbrž vyjadřují prostor, míru záběru.

¹⁹² SNYDER, 1995b, s.41

¹⁹³ SNYDER, 1995b, s.40

¹⁹⁴ SNYDER, 1995b, s.14

*příklad Řím nebo Babylón. Prostě to chce jen dostatečně velký záběr a můžete začít být nezodpovědní k určitým specifickým lokálním oblastem.*¹⁹⁵ Biosférické kultury tedy postupně rozšiřují své pole působnosti na celou biosféru za cenu dobývání, využívání a ničení ekosystémových kultur a jejich domovských ekosystémů¹⁹⁶.

Jestliže pro příslušníka ekosystémové kultury bylo nikoliv etickou normou, nýbrž existenční nezbytností *“být dobrým členem veliké společnosti živých bytostí”*¹⁹⁷, v biosférické kultuře se ideálem a *“symbolem objevování nových krajín a nových zdrojů stal konquistador”*¹⁹⁸. Tento přerod z účastníka na dobyvatele (přírodních zdrojů, cizích zemí a odlišných kultur), jenž je průvodním znakem zániku regionálních kultur a vzniku kosmopolitních civilizací, měl rozsáhlé důsledky nejen ekologické, ale i kulturní. Charakteristickým znakem civilizace (jak už jsme zmiňovali v kapitole předchozí) oproti regionální či lokální kultuře je neustálé směřování ke specializaci, hierarchizaci a uniformitě, což se vedle sféry politické projevuje i v oblasti duchovní: *“Všechno bohatství a moc proudící jen do několika center má bizarní důsledky. Vznik filosofí a náboženství založených na okouzlení společností, hierarchií, manipulací, na okouzlení absolutnem.”*¹⁹⁹ Člověk se odcizuje nejen divočině vnější, ale také své vnitřní přirozenosti. Přestává důvěřovat přirozeným procesům a stává se správcem, organizátorem, plánovačem, projektantem - případně otrokem, poddaným či poslušným - sebe sama. Civilizační forma společenské organizace podle Snydera postupně odtrhává člověka od jeho přirozených vazeb na mimolidské, spontánní a přirozené, a pod

---

¹⁹⁵ SNYDER, 1995b, s.14

¹⁹⁶ Odlišování kultur ekosystémových a biosférických je do jisté míry užitečné, ale také (jako ostatně každá klasifikace a kategorizace) zjednodušující. Nabízí se například otázka, za jaký typ kultury bychom měli považovat kulturu kočovných nájezdníků Apačů, kdysi terorizujících usedlé a mírumilovné pueblanské zemědělce v oblasti celého Nového Mexika. Loupeživé nájezdy a využívání “cizích” přírodních i lidských zdrojů je patrně staré jako lidstvo samo a rozdíl mezi ekosystémovým a biosférickým přístupem je patrně spíše kvantitativní než kvalitativní. Za zásadní předěl lze považovat až vznik centralizované moci, z níž vyplynuly podstatně širší možnosti biosférického záběru.

¹⁹⁷ SNYDER, 1990, s.20

¹⁹⁸ SNYDER, 1999b, s.56

¹⁹⁹ SNYDER, 1995, s.41

zámkou osvobození člověka od přírody (a kultivace jeho přirozenosti) jej současně zaplétá do vlastních, čím dál tím složitějších společenských a ideových struktur. *“Tři čtvrtiny filosofie a literatury jsou výplody lidí snažících se sami sebe přesvědčit, že se jim opravdu líbí v té kleci, do které se nechali vlákat.”*²⁰⁰

Proto Snyder říká (a lze to považovat za jeho základní politické východisko): *“Nás neohrožuje ‘chaotická’ příroda, ale základní předpoklad Státu, že on je tím, co tvoří řád.”*²⁰¹ *“V lidské povaze ani v potřebách společenského uspořádání není nic, co by svou podstatou nutilo společnost mít v sobě rozpor, být represivní a produkovat násilné a frustrované osobnosti. (...).”*²⁰² *“Společenský řád se nalézá v celé přírodě - od dob starších, než je věk knih a právních kodexů. Je vrozenou částí toho, co jsme my, jeho znaky respektují stejné vrásky, trhliny a vyváženosti jako tělo nebo kámen. To, co v ústavním právu nazýváme společenskou organizací a řádem, je řadou forem, které vypočítavá mysl převzala z organizačních principů přírody.”*²⁰³

---

²⁰⁰ SNYDER, 2000, s.66; Snyder si dokonce pohrává s myšlenkou, že civilizace představuje cosi jako pozvolný úpadek všeho toho, díky čemu člověk na této planetě přežil a co jej formovalo jako specifický a velmi úspěšný druh. *“Společnost nám připravuje stále rozmanitější ochranu a tím, jak je tato ochrana propracovanější a jak roste počet obyvatel, nejsou už kladeny takové nároky na rychlost, zručnost, dovednosti, znalosti a inteligenci jedince, jež byly nezbytné ve starší době kamenné. Přímý osobní kontakt s přírodou vyžadoval od lovců a sběračů (...) obrovskou, nepřetržitou bdělost.”* (SNYDER, 1995b, s.12) Podle Snydera se “primitivní” společnosti *“nutně rozvíjely a rostly ve směrech, které měly civilizované společnosti sklon ignorovat (...). (...) Žít v ‘mytologické přítomnosti’, v úzkém vztahu s přírodou a v základních, ale ukázněných stavech těla/mysli podněcuje mnohem širší imaginaci a bližší subjektivní znalost vlastních fyzických schopností, než jaké jsou obvykle dostupné lidem žijícím (jak to oni sami popisují) nemohoucně a nedostatečně v ‘historii’ (...).”* (SNYDER, 2000, s.200) Snyder cituje názor antropologa S. Diamonda, že *“nemoc civilizace spočívá v její neschopnosti začlenit primitivní, a teprve poté překročit jeho hranice’. Civilizace je takřkajíc nedostatkem víry, lidskou leností, touhou přijímat postřehy a rozhodnutí druhých místo svých vlastních - neschopností být celým člověkem.”* (SNYDER, 2000, s.216)

²⁰¹ SNYDER, 1999b, s.104

²⁰² SNYDER, 2000, s.152

²⁰³ SNYDER, 1999b, s.26; Celým Snyderovým dílem se jako červená nit táhne hluboká nedůvěra ke státnímu zřízení. V roce 1963 například píše: *“Národní stát současného světa si udržuje svou existenci záměrně vyvolaným chtěním a strachem: obrovským ochranným vyděračstvím. (...) Studená válka proměnila většinu moderních společností - komunistických i kapitalistických - ve zvrácené ničitele pravého lidského potenciálu.”* (SNYDER, 2000, s.151-152) Snyder byl nepochybně ve své nedůvěře vůči státu ovlivněn anarchismem 60. a 70.let, ovšem jeho pojetí a chápání anarchismu je velmi specifické. Sám k pojmu “anarchismus” poznamenává: *“Tento termín by neměl být používán, má příliš mnoho matoucích asociací. Anarchismus by měl odkazovat*

---

k ne-statickým, přirozeným společnostem (protikladným ke společnostem legalisticky organizovaným) jakožto alternativním modelům lidské organizace. Neměl by být brán úplně doslova, ale spíše básnický jako směr k utváření lepších a životaschopnějších komunit. Anarchismus v politických dějinách neznamena chaos, ale sebevládu. Takže opravdu anarchistická společnost je soběvládnoucí společnost. My všichni se potřebujeme učit, jak vládnout sami sobě.” (SNYDER, 1999a, s.337-338; překl. aut.)

V současnosti se protistátní tendence projevují u Snydera spíše úsilím o politickou decentralizaci, občanskou společnost a kulturní pluralitu. Je však třeba dodat, že kritika státního zřízení má hluboké kořeny a rozhodně není plodem šedesátých let. Snyder cituje například starověkou “anekdotu” o tom, jak autoři tragédií požádali Platóna, aby jim dovolil předvést jejich tragické hry. *“Platón odpověděl: ‘To je velmi zajímavé, pánové, ale musím vám něco říci. Přichystali jsme si tu největší tragédii ze všech. Nazývá se Stát.’” (SNYDER, 1995b, s.11)*

V.

**NÁVRAT KE
“KULTUŘE DIVOČINY”
“Pojistné žd’áření”**

Pojistné žďáření

*Indiáni
to dělávali
tak, že
každý rok vypálili křoví
v lesích, na svazích roklin,
až zůstaly jen duby a borovice
vysoké a zřetelné
s trávou
a kitkidizze při zemi,
což je málo paliva
aby oheň dosáhl do korun.*

*Dneska se manzanita
(jinak pěkný keř)
tísnil pod mladými stromky
smíšená s oklestky
a oheň může strávit vše.*

*Požáry nejsou nic nového.
A já bych rád,
ve své pořádkumilovnosti
a úctě k zákonům
přírody,
pomohl své zemi
ohněm, žhoucím čistým
žďářením.*

*(semena manzanity se otevřou jen tehdy,
když přes ně přejde oheň
nebo jednou projdou medvědem)*

*Potom
by spíš připomínala
zemi,
jakou byla, když ještě patřila Indiánům.*

Tenkrát.

(ze sbírky *Želví ostrov*; KOŘÁN, 1989, s.345-346)

Snyder shrnuje podstatu svého úsilí definitivním přehodnocením východiska jednoho ze svých velkých učitelů, H.D. Thoreaua: *“Thoreau říká: ‘Dejte mi divokost, jejíž pohled nesnese žádná civilizace.’ Takovou určitě není těžké najít. Těžší je představit si civilizaci, která by pohled divokosti snesla - a právě o to se musíme pokoušet. (...) My potřebujeme civilizaci, která umí plně a tvořivě žít v souladu s divokostí.”*²⁰⁴

Zatímco u Thoreaua byla oslava divočiny založena na jejím vymezení vůči negativním aspektům současné civilizace, Snyder se pokouší smířit kulturu a divočinu zdůrazněním divokých, přirozených zdrojů, na nichž je každé lidské společenství (současnou postindustriální civilizaci nevyjímaje) založeno, a ze kterých musí neustále čerpat, nechce-li se stát sebedestruktivním systémem zbaveným všech pojistných zpětných vazeb. Neboť *“kultura, která se odcizí základu svého vlastního bytí - divočině vnější (...) a divočině vnitřní - je odsouzena k tomu nejdestruktivnějšímu chování a nakonec možná k chování sebedestruktivnímu”*²⁰⁵. Východiskem ze současné situace je tedy podle Snydera návrat ke *“kultuře divočiny”*²⁰⁶.

“Kulturu divočiny” nelze chápat jako nějaký alternativní životní styl, nýbrž jako návrat k “primitivnímu” (tedy původnímu) ekosystémovému způsobu života, který byl pro člověka charakteristický po většinu času jeho existence na této planetě²⁰⁷. Kromě regionalizace, kterou Snyder nazývá *znovuosídlením*, či *znovuzabydlením* se ve smyslu *“návratu ke kořenům, ztotožnění se s místem - v odevzdání se místu a odpovědnosti*

---

²⁰⁴ SNYDER, 1999b, s.14

²⁰⁵ Snyder, cit. podle MOLESWORTH, c.d., s.110 (překl. aut.)

²⁰⁶ SNYDER, 1999b, s.191

²⁰⁷ *“Hlavní část své pozoruhodné kariéry strávily lidské bytosti jako lovci a sběrači v ‘primárních’ kulturách. (...) Civilizace představuje velmi malou část lidské zkušenosti (...)”* (SNYDER, 1995a, s.128-129; překl. aut.) Snyder v této souvislosti poukazuje na jeskynní a skalní malby, jejichž stáří je novými objevy posouváno stále nazpět. Toto primitivní umění vykazuje neuvěřitelné řemeslné schopnosti, neobyčejně vyvinutou pozorovací schopnost, oduševnělost výrazu a cit pro styl, a je důkazem, že v kontextu existence člověka jako kulturní bytosti (s plně rozvinutými technickými dovednostmi, estetickým, etickým a religiózním cítěním a složitou emotivitou) vznikla civilizace velmi nedávno, kdy člověk už byl dávno člověkem, se všemi atributy, jež civilizace považovala za své vlastní výdobytky. (srov.: SNYDER, 1999a, s.107, 390) Snyder charakterizuje stovky tisíců let trvající kulturní evoluci jako *“vybrušování, rozvíjení a obezna-*

za místo, ve kterém hodláme žít²⁰⁸, znamená tento návrat především znovuobnovení důvěry v přirozenost, jak se projevuje v divokých procesech v okolní přírodě i naší vlastní mysli.

Jak jsme viděli v předchozí kapitole, návrat k přirozenosti v pojetí Garyho Snydera neznamena barbarizaci, brutalizaci či vulgarizaci lidské kultury. Právě naopak - znamená to znovuobnovení smyslu pro sebe-kultivaci a etiku, jež nevyplývá ze stanovených norem, předpisů a pravidel, nýbrž z nejhlubších vrstev našeho nitra, našeho bytí, naší *přirozenosti*. Snyder říká: *“Hrozí nám ztráta duše. Ignorujeme vlastní přirozenost a mate nás to, co to znamená být lidskou bytostí.”*²⁰⁹ *“To je vážné! Ztratit svůj život v přirozenosti znamená ztratit svěžest, rozmanitost, překvapení, to Jiné - se všemi malými lekci a obrovitými prostory”*²¹⁰ Přijetí zájmů tohoto Jiného, tedy mimolidského světa mezi naše nejvlastnější zájmy a rozchod s představou lidské výlučnosti znamená *“přiznání vnitřní hodnoty - duše, chcete-li - zbytku světa”*²¹¹.

Toto hodnotové zemětřesení vyjadřuje Snyder biblickým příměrem: *“My, lidské bytosti rozvinutých společností, jsme byli vyhnáni ze zahrady - honosné zahrady euroamerického humanismu a jeho předpokladů lidské nadřazenosti, prvořadosti, jedinečnosti a nadvlády. Byli jsme vrženi zpět do té druhé zahrady spolu se všemi ostatními zvířaty, houbami a hmyzem, kde si již nemůžeme být jisti, že jsme tak privilegovaní. Jak vstupujeme do posthumánní éry, zed' mezi ‘přírodou’ a ‘kulturou’ se rozpadá. Darwinistický pohled přinutil obyvatele Západu, často nechtěně, přiznat si své prosté příbuzenství s ostatními tvory. Ekologie dokázala vzájemnou propojenost organismů a jejich neustálou výměnu hmoty*

---

mování se se sebou samým” (SNYDER, 1999a, s.108; překl. aut.) a zpochybňuje civilizaci jako zcela mladý, nedávný a pochybný experiment s rizikovými vyhlídkami.

²⁰⁸ Snyder, cit. podle BLUMFELD, 1996, s.23; “Znovuosídlování” je pro Snydera natolik zásadním tématem, že by vydalo na samostatnou práci. Nebudeme se jím tedy podrobně zabývat a spokojíme se s výše rozvedeným aspektem “žítí v místě” jako jedné z forem spontánního vytváření kultury “zdola”.

²⁰⁹ SNYDER, 1999b, s.189

²¹⁰ SNYDER, 1995a, s.59 (překl. aut.)

²¹¹ SNYDER, 1995a, s.209 (překl. aut.)

*a energie. Lidská společnost vstoupila do spolubytí se zbytkem přírody*²¹².

Snyder navrhuje, abychom se vzdali klasického humanismu zaměřeného výhradně na lidské potřeby a práva a nahradili jej pojetím, které by zahrnovalo též mimolidský svět, tak jako v dobách, kdy hlasy přírody byly zastupovány, tlumočeny a vyjadřovány v nejrůznějších kulturních praktikách a měly svoji váhu i při vnitrospolečenských a politických diskusích²¹³.

Tato renesance divočiny má podle Snydera v západní kultuře svou historickou logiku. Euroamerický svět vždy postupoval do budoucnosti pomocí trvalých návratů do minulosti - hledáním, nalézáním a někdy i "vytvářením" svých zdrojů a kořenů. Zatímco klasický humanismus se obracel výhradně do minulosti evropské kultury, jejíž hranice se bránil překračovat, současný *posthumanismus* (tak Snyder označuje nejrůznější směry, jež se pokoušejí rozšířit svůj pohled *za hranice* vlastní kultury a prohloubit jej až *k počátkům* kultury jako specificky lidského způsobu života) překračuje samotnou hranici kulturního a přírodního a ptá se: *Jaká je podstata člověka? Co to obnáší být člověkem?*

Právě tato otázka byla skrytým, ale základním motivem naší práce. Neboť otázka vztahu kultury a divočiny je hlavně a především otázkou po podstatě člověka. *"Nyní nové plemeno posthumanistů zkoumá a poznává nejrůznější národuky na světě, přičemž si začíná vážit 'primitiva' a shledává, že prehistorie je věčně se rozšiřujícím polem pokladů. Zachytili jsme světélko v hloubi nejzazších kořenů lidstva. Divoká příroda je nerozpleitelně vetkaná do nás samých i do naší kultury. (...) To není potlačení lidského: 'řádné studium lidstva' znamená **poznat**, co to znamená být lidský. Nestačí ve škole ukázat, že jsme příbuzní všech ostatních: musíme to pocítit všemi póry. Pak teprve můžeme být výlučně 'lidští' bez nějakých zvláštních privilegií.*"²¹⁴

---

²¹² SNYDER, 1995a, s.236-237 (překl. aut.)

²¹³ viz str.35

²¹⁴ SNYDER, 1999b, s.79

VI.
ZÁVĚR
“Vrcholky borovic”

Vrcholky borovic

*mrazivý opar
za modré noci, nebe sálá
měsícem
ohnuté sněhové modré
vrcholky borovic splývají
s oblohou, mráz, svit hvězd.
vrzání bot.
stopy zajíců, stopy vysoké,
co vlastně víme.*

(ze sbírky *Želví ostrov*; KOŘÁN, 1989,
s.348)

Na závěr bych se rád pokusil alespoň rámcově (s ohledem na šíři Snyderova záběru a omezený rozsah této práce) zařadit Snyderovu syntézu do kontextu jiných současných směrů a podobně orientovaných autorů.

Již v kapitole věnované charakteru Snyderova díla jsme si všimli, že jeho esejistická tvorba na jedné straně překračuje dosud platné hranice západního myšlení, na druhou stranu se v něm projevuje celá řada specificky západních myšlenkových archetypů. Proto, zařadíme-li Snydera do následujícího kontextu, ukáže se nám nesporná originalita a výjimečnost, ale současně i překvapivá podobnost v řadě dílčích aspektů i zásadních východisek.

Nejprve zdůrazněme, že svým radikálním rozchodem s dualistickým subjekt-objektovým paradigmatickým a schopností integrovat nejrůznější vědní obory a přístupy do soudržné syntézy Snyder bezvýhradně naplňuje soudobé volání po mezioborovém, celostním (*holistickém*) pohledu na svět a po využívání též jiných než jen čistě exaktních metod ve vědeckém bádání. V tomto smyslu lze Garyho Snydera zařadit do jednoho proudu spolu s F. Caprou či R. Sheldrakem (u nás tento *postmoderní* proud reprezentuje například I.M. Havel či Z. Neubauer), tedy mezi skutečné průkopníky tohoto kontroverzního, ale inspirativního myšlenkového směru.

Svým nemechanistickým a organickým pojetím přírody je Snyder též srovnatelný se soudobou *filozofií přírody* (u nás např. Z. Kratochvíl, Z. Neubauer či J. Kamarýt). Zatímco evropská filozofie přírody čerpá především z antické (často předsókratovské) tradice a prostřednictvím fenomenologického postupu se pokouší zbavit náš obraz přírody všech vědeckých před-porozumění a nahlédnout ji v té podobě, v jaké se jeví našemu bezprostřednímu vnímání, Snyder k témuž cíli dospívá prostřednictvím dálně-východních duchovních tradic. V obou případech jde o znovunalezení *hodnoty života*, který je nepřevoditelný na exaktní data biologie, chemie, fyziky či matematiky, o znovunalezení *duše* živé přírody

jako všezahrnující a všeprostupující podstaty veškerých živých forem, jevů a procesů.

Svým důrazem na kreativitu (v lidských měřítcích až určitou hravost a imaginativnost) přírodních projevů a samotného evolučního vývoje se Snyder plně shoduje s těmi soudobými evolucionistickými trendy (například s J.Gouldem), jež zdůrazňují, nakolik je tradiční pojetí evoluce jako boje o život, přežití nejschopnějších a neustálého směřování k dokonalosti ovlivněno dobovou společenskou atmosférou, v níž evoluční teorie vznikla, a které naopak (ve shodě s povahou postmoderní mentality) poukazují na jistou nevyzpytatelnost evolučního vývoje, jeho hravost, tvořivost a dokonce i omylnost (v podobě nejrůznějších slepých uliček a návratů k dřívějším formám).

Lze tedy říci, že ačkoliv se Snyderova snaha snaha prolomit dualismus kultury a přírody jeví v kontextu západního humanitního uvažování jako velmi netradiční a bezprecedentní, u celé řady přírodovědně orientovaných autorů, kteří se prostřednictvím detailní znalosti přírody pokoušejí nahlédnout též společenskou a kulturní realitu (u nás především S. Komárek), se tento přístup stává samozřejmostí. Také obecná, přírodovědně zaměřená ekologie ve svých nejnovějších trendech (u nás např. D. Storch) dospívá podobně jako Snyder k relativizaci pojmů, kategorií a klasifikací, jimiž se lidská společnost vymezuje vůči světu přírody, a zdůrazňuje, nakolik je těžké (a často nemožné) odlišovat v přírodě přirozené od umělého, divoké od kulturního.

Na druhou stranu nelze opomenout zásadní odlišnost Snyderova přístupu od východiska *sociobiologie*, která představuje jeden z nejrazantnějších směrů, jež přispěli k relativizaci hranic mezi kulturním a přirozeným (E. Wilson a jeho žáci R. Dawkins, M. Morris či R. Scott). Navzdory některým shodným dílčím aspektům (Snyder stejně jako Wilson doporučuje spolehnout se na přirozené procesy odehrávající se v naší mysli, ve společnosti i v kultuře a oba autory též spojuje snaha odkrýt podstatu, *přirozenost* člověka prostřednictvím širokého časového kontextu sahajícího až k lidské prehistorii a antropogenezi) lze říci, že

Snyder postupuje v zásadě opačně, a místo aby kulturu převáděl na biologii (jak to, zjednodušeně řečeno, dělá sociobiologie), snaží se nalézt a dokázat *kulturu přírody*. Odkrýváním přírody, přirozenosti a divokosti v nejrůznějších aspektech kultury se Snyderovi nevytrácí ze zorného úhlu duchovní a transcendentní aspekt lidské existence. Právě naopak - teprve svým zakotvením v přírodě a v přirozenosti nabývá kultura a lidský život těch dimenzí, jež cele překračují meze racionální představivosti, a které lze nazvat *posvátnými*. Snyderovým úsilím je dobrat se jak *nature of culture* (odhalit přirozené zdroje lidské kultury), tak i *culture of nature* (tedy zdůraznit duchovní rozměr přírody a její nepřevoditelnost na data exaktních věd), respektive propojit lidský svět s přírodním do té míry, aby si nestály v cestě.

Prolomením dualismu kultury a přírody Snyder současně zasahuje do diskuse, nakolik je člověk odsouzen samotnou podstatou své existence (kulturou) k ekologické devastaci a nakolik je cizorodým prvkem v ekosystému planety Země. U nás se tato zásadní otázka projevuje ve sporu *kulturní ekologie s humanitní environmentalistikou*. Zatímco pro kulturní ekologii představuje kultura (ve své původní podobě a formě) specificky lidský nástroj, jímž se člověk přirozeně začlenil do ekosystému planety Země (J. Ortová), humanitní environmentalistika (J. Šmajš, H. Librová) pokládá nejen kulturu, nýbrž i samotnou antropogenezí (tedy proces utváření člověka jako kulturní bytosti) za skutečný počátek a zdroj současné ekologické krize. Zatímco humanitní environmentalistika usiluje o vytvoření *nové kultury* (která by vycházela z přirozených procesů a nestála by v protikladu k přírodě v její přirozené, divoké formě), kulturní ekologie (a stejně tak Snyder) považuje za jediné možné východisko *návrat ke kultuře*, tedy revitalizaci těch specifických rysů, jež stály u zrodu člověka jako kulturní bytosti, a které mu umožnily přežít a rozvíjet se po většinu času jeho existence na této planetě. Pokud by kultura ve svých počátcích měla rysy současné civilizace, lidská historie by skončila velmi záhy. Je tedy třeba znovunalézt ty aspekty lidského života, které se osvědčily v dlouhém procesu kulturní evoluce, a které jsme během ně-

kolika posledních století poztráceli ve svém překotném úsilí o technologický pokrok.

V důrazu na význam kultury pro lidský druh a pojetí civilizace jako určitého odklonu od kultury v její původní, přirozené formě nelze Snydera nepřirovnat ke K. Lorenzovi. Lorenz stejně jako Snyder považoval kulturu a kultivaci za specificky lidskou přirozenost. Nelze uvažovat o lidské přirozenosti bez kultury. Člověk bez kultury by byl neschopen života, nemohl by naplno rozvinout svůj potenciál, byl by neplnohodnotnou a degenerovanou bytostí - ani člověkem ani zvířetem. Člověk je od základu bio-kulturní bytostí. Významnou část své přirozenosti získává genetickou cestou, ale druhou část (patrně ještě významnější) nabývá postupným osvojováním - socializací, enkulturací, *kultivací*. Tato část lidské přirozenosti je prostorem pro svobodu, tvořivost a seberealizaci a rozvíjením této stránky své přirozenosti naplňuje člověk svou podstatu a nalézá svůj smysl.

V kontextu kulturní antropologie lze Snydera zařadit do proudu tzv. *kritické antropologie* (reprezentované především S. Diamondem, na nějž se sám Snyder často odvolává), která obhajuje a brání domorodé kultury vůči tlaku moderní civilizace a srovnávacím studiím těchto společenství se současnými formami lidského soužití odkrývá negativní jevy, které se mohou stát hrozbou do budoucna. Zcela nepřehlédnutelná je Snyderova návaznost na *kulturně-ekologickou* školu kulturní antropologie, která rozmanitost kultur uvádí do souvislosti s pestrostí pozemských ekosystémů, a podle které každá kultura (ve své jedinečnosti) představuje reakci na specifické podmínky prostředí, jež tato kultura obývá²¹⁵. (V rámci kulturní antropologie bývá Snyder zmiňován jako jeden z představitelů *etnopoetiky*. Etnopoetika je obor ležící na hranici vědy a umění a jejími zakladateli jsou J. Rothenberg a D. Tedlock. Představuje natolik zají-

---

²¹⁵ Návaznost na kulturně-ekologickou školu americké kulturní antropologie je u Snydera zřejmá, ale patrně spíše zprostředkovaná. Během pražské diskuse jsem se ho zeptal, zda se ve svých úvahách o vztahu kultury a přírody nechal též inspirovat J.H. Stewardem. Snyder se na chvíli zamyslel a pak odpověděl: "To byl ten antropolog, vidíte? Máte na mysli toho antropologa?". Když jsem přisvědčil, Snyder se znovu za-

mavou oblast současného antropologického bádání - v našich zemích v podstatě neznámou - a současně jedno ze Snyderových stěžejních témat, že by si zaslouhovala samostatnou práci.)

Přestože jsme ve výše uvedeném přehledu nastínili návaznost či souvislost Snyderova díla s nejrůznějšími soudobými myšlenkovými trendy, rád bych na závěr zdůraznil, že překonání evropského dualismu a návrat k přirozenosti není ve Snyderově pojetí ani tak intelektuálním cvičením, jako spíše individuální celoživotní praxí a zdrojem psychické integrace, rozvoje a seberealizace každého jednotlivce. Snyder vytvořil názorný příklad vhodného propojení teorie a praxe a tato nereduktivní povaha jeho myšlení zaručuje platnost a upotřebitelnost jeho názorů v každodenním životě. Proto bude Gary Snyder vždy inspirativnější pro jednotlivce než pro vědecké směry a školy. On sám své životní cíle shrnuje takto: *“Můj hlavní zájem zůstává stejný, jaký byl vždycky: pomáhat, dělit se s lidmi o vlastní pohled na svět i životní praxi, které reflektují vzájemný vztah a vzájemnou závislost života i všech věcí na světě. A pokusit se nabídnout možnou budoucnost, která bude ne-mechanistická a méně exploativní, a která by umožňovala různorodosti a mnohotvárnosti téhle planety dále růst a rozvíjet se.”*²¹⁶

---

myslel a pak se s humorem sobě vlastním zeptal: *“Mohli byste mi stručně připomenout, co řekl?”*

²¹⁶ Snyder, cit. podle: HELM, c.d., s.77

VII.

PRAMENY A LITERATURA

“Topůrka”

VII.1. Prameny

VII.2. Literatura k dílu G.Snydera

VII.3. Ostatní použitá literatura

Topůrka

*Jednou koncem dubna odpoledne
ukazují Kaiovi, jak se háže tomahawkem
Udělá půl obrátky a zasekne se do pařezu.
Kai si vzpomene
na čepel bez topůrka v dílně
a hned pro ni běží.
Zlomené topůrko za dveřmi
je na tomahawk dlouhé dost.
Zkrátíme ho, vezmeme i s čepelí
a dobrou sekyrkou ke špalku
Začnu tvarovat staré topůrko
sekerou a v uších mi zvoní
verš, který jsem se z Ezry Pounda
naučil jako první!
“Když tesáš topůrko
vzor není tak vzdálený.”
A říkám Kaiovi
“Podívej: vytvarujeme topůrko
podle topůrka sekyrky
kterou sekáme - ”
A on to chápe. A já to slyším opět:
Je to v Lu Jiově Wen Fu ze čtvrtého století
v “Eseji o literatuře” - v předmluvě:
“Při výrobě topůrka
k sekyře
pomocí jiné sekyrky
je předloha vskutku hned po ruce.”
Můj učitel Shin-hsiang Chen
to takto přeložil a učil před dvaceti lety
a já vidím: Pound byl sekyrkou
Chen byl sekyrkou, já jsem sekyrkou
a můj syn topůrkem, které bude
opět tesáno a stane se předlohou
i nástrojem, uměleckým řemeslem
které si předáváme.*

(ze sbírky *Topůrka*; SNYDER, 1997b, s.118)

VII.1. Prameny

- JAŘAB, J.: *Dítě na skleníku: výbor ze současné americké poezie*. Odeon, Praha 1989
- SNYDER, G.: *Axe Handles*. North Point Press, Berkeley 1983
- SNYDER, G.: Čtyři změny. *Tvorba*, r.1990, č.26, 27, s.20-21
- SNYDER, G. - SNÍŽEK, L. - KOLÍBAL, L.: *Dobrovolná prostota je možná*. *Dotek*, r.1999, březen, s.32-35 (rozhovor)
- SNYDER, G.: *The Gary Snyder Reader*. Counterpoint, Washington, D.C. 1999a
- SNYDER, G.: *Kdyby všichni měli být vegetariány, vymřeli by Eskymáci*. *MF Dnes*, r.9/1998, 12.3., s.18 (rozhovor)
- SNYDER, G.: *Mountains and Rivers Without End*. Counterpoint, Washington 1997a
- SNYDER, G. - JAŘAB, J.: *O poezii dalekého západu*. *Literární noviny*, r.X/1999, č.15, s.4-5 (rozhovor)
- SNYDER, G.: *A Place in Space*. Counterpoint, Washington, D.C. 1995a
- SNYDER, G.: *Praxe divočiny*. DharmaGaia / Maťa, Praha 1999b
- SNYDER, G.: *Staré cesty*. Volvox Globator, Praha 1995b
- SNYDER, G.: *Tahle báseň je pro medvěda*. Argo, Praha 1997b
- SNYDER, G.: *Zemědům*. DharmaGaia / Maťa, Praha 2000
- ZÁBRANA, J.: *Obeznámeni s nocí: Noví američtí básníci*. Československý spisovatel, Praha 1987

- *Poetry Reading by Gary Snyder, March 12, 1987:*
<http://lib.berkeley.edu/MRC/audiofiles.html> (zvukový záznam)
- *Poet of the Wilderness (California Wild interview):*
www.calacademy.org/calwild/winter2000/html/interviews_snyder.html

VII.2. Literatura k dílu Garyho Snydera

- BLUMFELD, S.M.: *Gary Snyder: hledání vlastních kořenů*. Baraka, 1996, zima, s.22-23
- ERBAN, V.: *Kulturní pluralismus Garyho Snydera*. UNI, r.IX/1999, č.7
- ERBAN, V.: *Snyderovy znovuobjevené cesty*. Literární noviny, r.VII/1996, č.1, s.10
- HELM, M.: *Můj kraj, stejně jako tvůj kraj, jde do prdele*. Vokno, r.1993, č.16, s.75-79
- JAŘAB, J.: *Básník myslí, hor a řek*. in: SNYDER, G.: *Staré cesty*. Volvox Globator, Praha 1995
- JAŘAB, J.: *Dítě na skleníku*. Odeon, Praha 1989
- KEROUAC, J.: *Dharmoví tuláci*. Světová literatura, r.XXXVII/1992, č.3, s.109-122
- KEROUAC, J.: *Dharmoví tuláci*. Winston Smith, Praha 1994
- LUŽNÝ, D.: *Zelení bódhisatvové*. Masarykova Univerzita, Brno 2001
- MOLESWORTH, CH.: *Gary Snyder's vision (Poetry and the Real Work)*. University of Missouri Press, Columbia 1983
- SNÍŽEK, L.: *Dharmový tulák aneb kluk, který se vyzná v lese*. Lidové noviny, r.2001, 8.2., s.32
- SNÍŽEK, L.: *Ne horolezcem, horou buď*. in: SNYDER, G.: *Tahle báseň je pro medvěda*. Argo, Praha 1997
- SNÍŽEK, L.: *Gary Snyder*. Dotek, r.1999, únor
- STEUDING, B.: *Gary Snyder*. Twayne Publishers, Boston 1976
- WAI-LIM JIP: *Proti podrobení (Gary Snyder jako zastánce přírody)*. Světová literatura, r.XXXVII/1992, č.3, s.124-125
- *Modern American Poetry: Gary Snyder*.
http://www.english.uniuc.edu/maps/poets/s_z/snyder/snyder.htm

VII.3. Ostatní použitá literatura

- BARNARD, A. - SPENCER, J. (edit.): *Encyklopedia of social and cultural anthropology*. Routledge, London 1996
- BENEŠ, J.: *Člověk*. Mladá fronta, Praha 1994
- BORECKÝ, V.: *Imaginace a kultura*. Karolinum, Praha 1996
- BUDIL, I.T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Triton, Praha 1995
- BUDIL, I.T.: *Za obzor Západu*. Triton, Praha 2001
- CAPRA, F.: *Tao fyziky*. Gardenia, Bratislava 1992
- CETL, J. - ŠMAJS, J., - HUBÍK, S.: *Příroda a kultura*. Svoboda, Praha 1990
- ČAPEK, J.: *Umění přírodních národů*. Dauphin, Liberec / Praha 1996
- DAWKINS, R.: *Sobecký gen*. Mladá fronta, Praha 1998
- *Dharma Gaia: Eseje o buddhismu a ekologii*. CAD Press, Bratislava 1994
- ELIADE, M.: *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Argo, Praha 1997
- FOLEY, R.: *Lidé před člověkem*. Argo, Praha 1998
- GOULD, S.J.: *Pandin palec*. Mladá fronta, Praha 1998
- HARRIS, M.: *Culture, Man and Nature*. Thomas Y. Crowell, New York 1971
- HAVEL, I.M. - PALOUŠ, M. - NEUBAUER, Z.: *Svatojánský výlet*. Malvern, Praha 1999
- HAVEL, I.M.: *Otevřené oči a zvednuté obočí*. Vesmír, Praha 1998
- HERRIGEL, E.: *Zen a umění lukostřelby*. Pragma, Praha 1994
- HULTKRANTZ, A.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1998
- JUSTOŇ, Z.: *Hudba přírodních národů*. Dauphin / Maťa, Liberec / Praha 1996
- KESNER, L. (ed.): *Hory a řeky bez konce*. Gallery s.r.o., Praha 1996
- KOHÁK, E.: *Zelená svatozář*. Sociologické nakladatelství, Praha 1998

- KOMÁREK, S.: *Hlavou dolů*. Vesmír, Praha 1999
- KOMÁREK, S.: *Lidská přirozenost*. Vesmír, Praha 1998
- KOMÁREK, S.: *Příroda a kultura*. Vesmír, Praha 2000
- KOMÁREK, S.: *Sto esejů o přírodě a společnosti*. Vesmír, Praha 1995
- KOTTAK, C.P. : *Cultural Anthropology*. McGraw-Hill, New York 1991
- KRATOCHVÍL, Z.: *Filozofie živé přírody*. Herrmann, Praha 1994
- LEAKEY, R.: *Původ lidstva*. Archa, Bratislava 1996
- LEAKEY, R. - LEWIN, R.: *Lidé od jezera*. Mladá fronta, Praha 1984
- LEE, R.B. - DALY, R. (edit.): *The Cambridge Encyklopedia of Hunters and Gatherers*. Cambridge Univerzity Press, Cambridge 1999
- LESTER, R.C.: *Buddhismus*. Prostor, Praha 1997
- LÉVI-STRAUSS, C.: *Myšlení přírodních národů*. Dauphin, Liberec 1996
- LÉVI-STRAUSS, C.: *Rasa a dějiny*. Atlantis, Brno 1999
- LOMBARDI, F.G. - LOMBARDI, G.S.: *Nekonečný kruh: výklad etiky amerických Indiánov*. Knižná dielňa Timotej, Košice 1994
- LOMMEL, A.: *Pravěk a umění přírodních národů*. Artia, Praha 1972
- LORENZ, K.: *8 smrtelných hříchů*. Panorama, Praha 1990
- LORENZ, K.: *Odumírání lidskosti*. Mladá fronta, Praha 1997
- LORENZ, K.: *Takzvané zlo*. Mladá fronta, Praha 1992
- LOVELOCK, J.: *Gaia, živoucí planeta*. Mladá fronta, Praha 1994
- MORRIS, D.: *Lidský živočich*. Euromedia Group / Knižní klub / Balios, Praha 1997
- MURPHY, R.F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství, Praha 1998
- NAVRÁTIL, J. : *Uvedení do Zenu*. Dialog, Litvínov 1990
- NAESS, A.: *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Abies, Tulčák 1996
- NEUBAUER, Z.: *O Přírodě a přirozenosti věcí*. Malvern, Praha 1998
- NICHOLSON, S. (edit.): *Šamanismus*. CAD Press, Bratislava 1994
- ONDOK, J.P.: *Člověk a příroda*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1998

- ORTOVÁ, J.: *Kapitoly z kulturní ekologie*. Karolinum, Praha 1999
- OTTO, R.: *Posvátno*. Vyšehrad, Praha 1998
- PIRSIG, R.M.: *Zen a umění údržby motocyklu*. VOLVOX GLOBATOR, Praha 1998
- RIDLEY, M.: *Původ ctnosti*. Portál, Praha 2000
- SALZMANN, Z.: *Jazyk, kultura a společnost*. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, Praha 1997
- SHELDRAKE, R. : *Tao přírody*. Gardenia, Bratislava 1994
- SOUKUP, V.: *Přehled antropologických teorií kultury*, Portál, Praha 2000
- SOUSTELLE, J.: *Čtvero sluncí*. Argo, Praha 2000
- STORCH, D - MIHULKA, S.: *Úvod do současné ekologie*. Portál, Praha 2000
- SUZUKI, S.: *Zenová mysl, mysl začátečníka*. Pragma, Praha 1994
- ŠEVČÍK, O. - PEŠKOVÁ, J.: *Filosofie - kultura - civilizace I..* Pedagogická fakulta UK, Praha 1997
- ŠKRDLANT, T.: *Demokracie přírody*. Originální Videojournal, Praha 1996
- ŠMAJS, J.: *Drama evoluce*. Hynek, Praha 2000
- ŠMAJS, J.: *Ohrožená kultura*. Hynek, Praha 1997
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Místo člověka v přírodě*. Svoboda - Libertas, Praha 1993
- THOREAU, H.D.: *Chůze*. Zvláštní vydání, Brno 1995
- THOREAU, H.D.: *Walden aneb Život v lesích*. Odeon, Praha 1991
- TOYNBEE, A.: *Studium dějin*. Práh, Praha 1995
- UČIJAMA, K.: *Uvolnit sevření mysli*. DharmaGaia, Praha 2000
- VESELOVSKÝ, Z.: *Chováme se jako zvířata?*. Panorama, Praha 1992
- VITEBSKI, P.: *Svět šamanů*. Knižní klub / Práh, Praha 1996
- WATTS, A.: *Cesta zenu*. Votobia, Olomouc 1995
- WILSON, E.O.: *Konsilience*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999

- WILSON, E.O.: *O lidské přirozenosti*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993
- WILSON, E.O.: *Rozmanitost života*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995